

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

**This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.**

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

3934

454-97-8

2-45

2010

EB 2002

Am. 177

Հ. ՂՈՒԿԱՍԵԱՆՑ

317

**Գ Ա Ս Ա Գ Ի Բ Գ
Ը Ն Թ Ե Ր Ց Ա Ն Ո Ւ Թ Ե Ա Ն**

Հ Ա Ց Ո Ց Դ Պ Ր Ո Ց Ն Ե Ր Ի Հ Ա Մ Ա Ր

Գ. Ա. Գ. ՏԱՐԻ

Նրկորդ տպագրութիւն.

Գինն է 40 Կ.

*Loucas: amos,
Livre de lecture, pour les écoles
2e édit.
Paris, 1876.*

Հրատարակութիւնը կրկնուեալն Գրական-Ճանապարհի Զ. Գրեգորեան և ընկ.

Թ Ի Ց Լ Ի Ս

Типография Амб. Эмфиаджянцъ и К-о.

1876

491.99-8
2-95

ВУЗОВЫЙ
ИНСТИТУТ
ВОСТОЧЕДОВЕДЕНИЯ
Академия Наук
СССР

arm.
477.

491.99-80

2-95

477

Հրատարակութիւն կովկասեան պրավաճառանոցի Զ. Գրիգորեանի եւ ընկ.

Հ. ՂՈՒԿԱՍԵԱՆՑ

ԳԱՍԱԳԻՐԳ

ԸՆԹԵՐՑԱՆՈՒԹԵԱՆ

ՀԱՅՈՑ ԴՊՐՈՑՆԵՐԻ ՀԱՄԱՐ

Գ. Կ Գ. ՏԱՐԻ

Նրկորդ սպաղրութիւն.

Թ Ի Յ Լ Ի Ս

ՅՈՒՐԱՆ ՀԱՐ. ԷՆՅԻԱՅԻԱՆՑ ԵՒ ԸՆԿ.

1876

БИБЛИОТЕКА
ИНСТИТУТА
ВОСТОЧНОЙ АЗИИ
Академии Наук
СССР

Տնօրէնի Գրաստանի Գործադրութեան Գրաստան

ՅԱՄՅՄԱՔԱՌ Յ

ՔՂԳՔԱՍՄՔ

Մ Մ Մ Պ Պ Մ Մ Յ Գ Վ Պ Մ Ղ

ՂԱՍԱՂ ԳՂԳՅՈՂՊ ԾՈՅԱՂ

Дозволено Цензурою. Тифлисъ, 14 Августа 1876 года.

Մանկավարժական Գործադրութեան Գրաստան

Ս Գ Ի Ծ Գ

Տնօրէնի Գրաստանի Գործադրութեան Գրաստան

1876

ՀԱՅՈՒՄԻ ՍՈՒՍԻՆ

ՆԱԽԱԾԱՆՈՐՈՒԹԻՒՆ

Ընթերցանութեան դասադրքի միակ նպատակն է կրթել ուսանող մանկանց լեզուն, ուսուցանել նորանց կանոնաւոր լեզու, միանգամայն սնուցանելով նոցա միտքը զարգացուցիչ, հողեպարար նիւթով: Այս նպատակը մեզ աւաջնորդ ունելով աշխատեցինք նախ և առաջ հետեւորականութեամբ պահել դասադրքիս մէջ, որքան մեր կարողութիւնը և մեր այժմեան լեզուի մշակումն կներէին, մտքուր և կանոնաւոր լեզու. երկրորդ մենք ջանացինք զգուշաւոր ընտրութիւն սնել ընթերցանելի նիւթերի մէջ և ջանկութիւն չունեցանք մանկանց դասադրքը ծանրաբեռնել աւելորդ ու անօրուզ յօդուածներով, թէպէտ կան ևս մեր մէջ ուսուցիչներ, որ դասադրքի ստուարութեան մէջ մի աւանձին արժանաւորութիւն են զրոհում:

18102

Բնապատմական և բարոյական բովանդակութեամբ յօդուածներին մեծ նշանակութիւն, ուստի և մեծ տեղ տուինք այս դասադրքի մէջ: Թէ ինչ ձև, ինչ ընթացք պիտի լունէ ուսուցիչն այս գիրքը դորձադրելիս, - այս մասին անտեղի համարեցինք խօսել մանկանց ձեռնարկի մէջ:

Այս դատարկընն աշխատանքներէս զխաւարապէս օգուտ ենք քաղած հետեւեալ աշխատութիւններէց:

Ստ. Նազարեանցի «Հանդէս նոր Հայաստանի կեանից»: Խ. Աբովեանցի ոտանաւոր աշխատանքներէն: Ուշինսկու, Վ. օրով օրովի, Պատուրնի «Ընթերցանութեան դասադրքերից»: Վազնիլի ընտապատմական զրուածներէց (մանկանց համար) և այլն:

ՄԻՓԳՈՒԳՈՅՄՈՅԱՅԻՄ

50189-սև

36186-66

ՀԱՏՈՒԱԾ ԱՌԱՋԻՆ

ԲԱՆԿԻ ԱՐԱՎՈՐՈՒՄ, ՅԵՏՈՅ ԽԱՂԱ

Վաղուց նստած էր մանուկը պատուհանի մօտ՝ իւր դասն էր սերտում, եւ ոսկի արևը վաղուց էր նորան ասում. «Հերիք չէ կարգաս, մի քիչ էլ խաղաս»: Պատասխան տուեց նորան մեր մանկիկ. «չէ, դեռ չեմ կարող, սիրուն արևիկ, թող առաջ դասս մի լու պարաստեմ, յետոյ խաղալու նոյնպէս պատրաստ եմ»:

Մանուկը գրում ու կարդում էր դասը, իսկ պատուհանի յիտեր, ճղնիկի վերայ, վաղուց թռչնակը քաղցր երգում էր. «Հերիք չէ արդեօք գրել ու կարդալ. չե՞ս ուզում մի քիչ էլ զուարճանալ»: Իսկ մանուկը նորան տուեց պատասխան. «չէ, դեռ չեմ կարող, իմ սիրուն թռչնակ, խաղանելու էլ կը գայ ժամանակ»:

Մանուկը դեռ նստած իւր դասն է սովորում, իսկ պարտիզե միջեց կարմիր կեռասը վաղուց է նորան ասում. «Գասդ կարգալուց չարծար միթէ. խաղ անելու միտք չունիս ո՛վ զիտէ»: Մանուկը պատասխան տուեց կեռասին. «Ա՛յ, մի երես կայ, մի քիչ էլ սերտեմ, բոլոր այսօրուան դասս կաւարտեմ»:

Մանուկը դասերը վերջացրեց, գզակը ծուռ դրեց, գրքերը դարսեց սեղանի վերայ, վազ տուեց պարտէզ ու կանչեց վտտա՛հ. «Ո՛վ էր խաղալու ինձ հրաւիրում, համեցէք, պարաստ ձեզ եմ սպասում»:

Նորա երեսին ժպտաց արեգակը. իւր քաղցրիկ տաղերն սկսեց թռչնակը. կեռասն էլ դէմ արեց իւր կարմիր թշկի, որ առնի տղայից համբոյր քնքուշիկ:

ԵՐԿՈՒ ԽՈՓ

Մի և նոյն երկաթի կտորից և մի և նոյն արհեստանոցում շինուած էին երկու հատ խոփ: Դոցանից մինը գնեց մի երկրագործ և սկսեց գործ ածել նորան. իսկ միւսը երկար ժամանակ ամենեւին անօգուտ ընկած էր վաճառականի խանութում: Պատահեցաւ որ մի քանի ժամանակից յետոյ երկու ընկերները դարձեալ տեսան իրար: Երկրագործի մօտ եղած խոփը արծաթի պէս պսպղում էր և մինչև անգամ աւելի լաւ էր, քան թէ նոր շինած ժամանակը, իսկ խանութում ընկած անգործ խոփը սևացել էր ու ժանգոտել: «Ասա խնդրեմ, ինչո՞ւ դու այդպէս փայլում ես», հարցրեց ժանգոտած խոփը իւր բարեկամից: «Սշտատեղուց, սիրելիս, պատասխանեց միւսը. իսկ եթէ դու ժանգոտել ես և առաջուանից աւելի վատացել, այդ նորանից է, որ այսքան ժամանակ կողքիդ ընկած՝ ոչինչ չես արել»:

ԱՌԱԻՑԵԱՆ ՃԱՌԱԳԱՅԹՆԵՐԸ

Կարմիր արևը ծագեց և սկսեց ցրուել իւր ոսկեշող ճառագայթները, որ զարթնացնի աշխարհը:

Առաջին ճառագայթը թռաւ ընկաւ արտուտի վերայ: Զինքը թափահարեց արտուտը, դուրս եկաւ բունից, թռաւ շատ բարձր ու բարձր և սկսեց ծլլլացնել իւր արծաթահնչուն ձայնով. «Ո՛հ, ի՛նչ լաւ է առաւօտեան զով օդը, ի՛նչ անոյշ է նա, ի՛նչ քան հաճեցի»:

Երկրորդն ընկաւ նապաստակի գլխին: Ականջները խլշեց նապաստակը և սկսեց ուրախ-ուրախ վազվզել շաղաթաթախ

կանաչների վերայով, որ հիւթալի խոտ գտնի իւր համար նախաձաշելու:

Երրորդ ճառագայթն ընկաւ հաւաբունը: Աբլորը ծափ զարկեց թւերով ու գոռաց. ծնւղ—բնւղ—դնւղ: Հաւերը ցած իջան թառերից, կրկնացին և սկսեցին քթութ անել աղբահարում ճճիներ ու որդներ գտնելու համար:

Չորրորդն ընկաւ փեթակի մէջ: Դուրս սողաց մեղուն իւր մոմեղէն տանից, նստեց լուսամտի վերայ, թւերը թափահարեց ու սկսեց բզզալով երգել. յետոյ թռաւ դէպի անուշահոտ ծաղիկները մեղը ժողովելու:

Հինգերորդ ճառագայթն էլ մտաւ մանկանոցը, ընկաւ մի դեռ ևս քնած ծոյլ սողայի անկողնի վերայ, սկսեց ծակծկել նորա աչքերը, իսկ նա շուռ եկաւ միւս կողքի վերայ և կրկին քնեց:

ԵՐԿՈՒ ԱՅԾ

Երկու կամակոր այծ պատահեցան իրար մի նեղ գերանի վերայ, որ կամուրջ էր գցած մի գետակի վերայով: Երկուսը մի անգամից չէին կարող անցնիլ նեղ կամուրջով. պէտք էր որ նոցանից մինը յետ կանգնէր ու միւսին ձանապարհ տար: «Թո՛ղ ես անցկենամ, ասաց մէկը»: Ինչ պտուղ է, դու յետ կանգնես, պատասխանեց միւսը: «Մի քիչ յետ քաշուիր ասում եմ, առաջ ես եմ բարձրացրել կամուրջի վերայ»: — Ներողութիւն, ես այնքան յիմար չեմ, որ մեծ միրուքովս խոնարհուիմ մի ծծկերի, ամենեւին»: Դորանից յետոյ երկուքն էլ ձակաա-ձակատի զարկուեցան պինդ, եղջեր եղջերի գցեցին և բարակ ոտները գերանին դէմ տալով սկսեցին կռուիլ: Հակառակի պէս գերանը թաց էր, երկու կամակորներն էլ սրկրհեցան ու թրմիացին ջրի մէջ:

ՄԱՐԴՈՒՍ ԶԱՆԱՊԱՐՀԸ ՅԱՄԱՔԻ ՎԵՐԱՅ

Ինչքան էլ վազելով լինէր մարդս մանգալին, էլ չէր կարող շատ ճանապարհ կտրել, հեռու-հեռու տեղեր գնալ:

Բայց էլ ի՞նչ օրուան համար է խելք սուել Աստուած մարդուն: Տեսաւ որ ձին աւելի արագ է վազ տալիս քան թէ ինքը, մտածեց որ հնարք գտնի նորա թիկունքին նստելու. թամբը յարմարեցրեց, սանձը բերանը դրեց ու նստեց վերան, և երբ մի ծանր շալակ ունեցաւ՝ բարձեց ձիուն: Յետոյ մտածեց ապլեր շինել անիւներով ու սահնակներ կռներով, և լծեց նոցա մէջ ձիուն: Էլ վախ չկար մարդուն յոգնելուց, սկսեց նա օրէնը մինչև հարիւր վերստ ճանապարհ կտրել: Այսպէս ծառայեցրեց մարդս ձիուն:

Բայց մենակ ձին հերիք չէր: Նա հնազանդեցրեց իւր կամքին ուժեղ ու հաստավիղ եղին ու գոմշին էլ, համբերող ու սակաւապէտ ուղտին էլ, արագավազ եղջերուին էլ: Բայց այս էլ քիչ էր. — բարձրացաւ մարդը հսկայ փղե մէջքին և ճանձի պէս նստելով այն տեղ, մուրձով թակում էր նորա գլուխը և քշում սիրան ուզած տեղը:

Մարդս նկատեց, որ հաւասար ճանապարհի վերայով անիւները լաւ ու հեշտ են գլորվում, ուստի և մտածեց շինել քարած հարթ ճանապարհներ:

ԵՐԵՒԱՆ ԴԱՇՏՈՒՄԸ

Մէկ փոքրիկ երեխայ կար, ծնողներն ուղարկեցին նորան ուսումնարան: Պայծառ ու զեղեցիկ առաւօտ էր, թռչունները երգում էին անուշիկ ձայնով. երեխայի սիրտը փոխվեցաւ և չէր կամենում դասի գնալ, այլ ուզում էր խաղալ: Չորս կողմը մտիկ արաւ ու տեսաւ, որ մեղրաձանձր թռչկոտում է ծաղկից ծաղիկ: «Ո՛վ մեղրաձանձ, ասաց նա, եկ մի քիչ խաղանք»: —

«Չեմ ուզում, պատասխանեց մեղրաձանձը, ես ժամանակ չունիմ խաղալու, ես դեռ պէտք է մեղր ժողովեմ»:

Մի քանի քայլ որ հեռացաւ երեխան, պատահեց շանը և ասաց նորան. «Ենիկ, շնիկ, եկ մի քիչ խաղանք»: Չէ, պատասխանեց շունը, ես ի՞նչպէս խաղամ քեզ հետ, ես պէտք է պահպանեմ իմ տիրոջ տունը, որ զող չմանի»:

Գորանից յետոյ երեխան տեսաւ մի փոքրիկ թռչուն, որ կտուցով խոտ էր կրում իւր բունը: «Սիրուն թռչնիկ, ասաց նորան երեխան, մի քիչ չխաղանք»: «Ո՛չ, պատասխանեց թռչնակը, ես ժամանակ չունիմ խաղալու, ես դեռ պէտք է մամուռ, խոտ, բուրդ հաւաքեմ, որ բունս շինեմ»:

Երեխան հետզհետէ սկսում էր ձանձրանալ, նորա հետ խաղացող չկար: Նա տխրած վազեց առուի մօտ՝ որ քչքչալով հոսում էր մօտիկ անտառից:

«Ինչպէս տեսնում եմ՝ դու գործ չունիս անելու, ասաց երեխան առուակին, եկ մի քիչ խաղանք ես ու դու»:

«Ո՛վ չունի գործ, բարկացած պատասխանեց առուակը, — ծոյլ-ծոյլ աղայ: Չե՞ս տեսնում, որ ես գիշեր ցերեկ գործում եմ անդադար: Ո՛վ է ջուր տալիս կենդանիներին, ո՞վ է լուանում կաւիքը, ո՞վ է պտրտեցնում ջրաղացի անիւները, ո՞վ է հանդցնում հրդէհները, եթէ ոչ ես: Տեսնում ես, որ ես մի բոպէ էլ ժամանակ չունիմ, ուրեմն ձեռք վեր առ դնա»:

ԼԱԻ ԸՆԿԵՐԸ

Մի բանաստեղծ ասում է. «Ման էի դալիս և տեսայ ոտքիս տակ ընկած մի կիտաչոր վայրի ծաղիկ. կուացայ առի և հոտոտեցի, նա անուշահոտ էր վարդի նման»:

Միթէ դե՞ս ես վարդը, հարցրի ես նորան:

— Ո՛չ, ես վարդը չեմ պատասխանեց ծաղիկը, այլ մի քանի ժամանակ ապրել եմ նորա հետ մի փունջի մէջ:

ԵՐԿՈՒ ՃԱՆԱՊԱՐՀՈՐԴ:

Երկու ճանապարհորդ միասին գնալիս իջևանեցին մէկ հիւրանոցում: Գիշերը նորանց զարթեցրեց մի աղմուկ. տեղեկացան որ գիւղումը հրդէհ է պատահել: Ճանապարհորդներից մինը սկսեց շտապով հագնուիլ, որ գնայ օգնելու, միւսը յետ էր պահում նորան ասելով. «գնանք մեր ճանապարհը, այստեղ առանց մեզ էլ մարդ շատ կայ»: Իսկ ընկերը չըսեց նորան և վազեց դէպի այրուող տունը: Տան առաջ, որ չորս կողմից արդէն կապուած էր բոցերով, կանգնած էր մէկ կին և աղաղակում էր: «Ո՛հ, երեսայքս, երեսայքս»: Այս սրտակտուր ձայնը լսելով՝ օտարականը ներս վազեց կրակի մեջ, չնայելով բորբոքուած բոցերին ու փլուող զերաններին: «Նա կորաւ, այո՛, նա կորաւ», գոչում էին շատերը. բայց մի բոպէից յետոյ օտարականը դուրս երևաց կրակի միջեց խանձած մաղերով ու շորերով. նա ձեռքումն ունէր երկու փոքրիկ երեսաններ, որոնց նա տուեց հեկեկող մօրը. թշուառ կինը առաջ դեռ գրկեց իւր զաւակներին, կարծես թէ չըհաւատալով, թէ նոքա կենդանի են, իսկ յետոյ ընկաւ օտարականի ոտներն: Այդ իսկ բոպէին փուլ եկաւ այրուող տունը:

— Ո՞վ էր հրամայում քեզ մի այդպիսի յիմար գործանել, հարցրեց օտարականին նորա ընկերը:

— Արակի Տէրը, պատասխանեց քաջասիրտ մարդը, որ է և տան Տէրը, երեսանների Հայրը և Փրկիչը: Նա իմ սրտի մէջ ասաց, «գնա՛», և ես կատարեցի միայն նորա կամքը:

ՀԱՐՍՏՈՒԹԻՒՆ:

Մէկ չքաւոր երիտասարդ հանդիպեց իւր նախկին ուսուցչին և սկսեց շատ գանգատել իւր դառն վեճակի ու անյաջողութիւնների վերայ: Մի ժամանակ նա եղած էր ուսում

նարանձր ամենալաւ աշակերտը և իրանից աւելի վատ ուսանողներն այժմ լաւ անուն ու հարստութեան տէր էին, այնինչ ինքն անց էր կացնում թշուառ կեանք: «Մի՞թէ յիրաւի ասածիդ չափ աղքատ ես դու, ասաց նրան ուսուցիչը.» դու, ինչպէս տեսնում եմ, առողջ ես. այդ ձեռքը, շարունակեց ուսուցիչը, բռնելով իւր աշակերտի աջը, ուժեղ է և կարող է գործել: Թոյլ կտայի՞ր արդեօք, որ կտրեն դորան հազար մանէթով»: — Աստուած հեռու տանէ, և ոչ տան հազարով: — Իսկ որքանով կտայիր քո սրտուս աչքերը, որ տեսնում են լոյս աշխարհը, — քո սուր ականջները, քո արագաշարժ ոտները: Կարծեմ դու չէիր փոխիլ դորանց մի ամբողջ թագաւորութեան հետ:» — Ի հարկէ ոչ, պատասխանեց երիտասարդը: — «Ուրեմն ի՞նչպէս ես դանդատում դու քո աղքատութեան վերայ, երբ որ ունիս այդպիսի մեծ հարստութիւն:

ՁՈՒՐ:

Արամը գնաց իրանց գիւղը գետակի մօտ, որ հոսում էր անտառի կողքով: Գարունքին անտառումն ու դաշտում շատ ձիւն կար, ձիւնը հալուել ու ջուրը վտակ-վտակ թափուել էր գետի մէջ, գետն էլ բարձրացել ավերովն էր անցել: Իսկ այժմ չոր ու ցամաք ամառն էր, գետակը համարեա թէ կարելի էր անց կենալ ոտներն անգամ չթրջելով: Ջրի փոքրիկ քարերն անգամ երևում էին: Արամը շատ զարմացաւ այս բանի վերայ և ինքն իրան մտածում էր. «Ո՛ւր կլինի գնացած այնքան ջուրը»:

Մայիլը, Արամ, երկնքի վերայ: Ի՞նչ ես կարծում, որտեղեց կլինին հաւաքուած այն ամպերը: Թէ որ նոքա կարողանային խօսիլ, կպատմէին քեզ, որ նոքա գոլորշիանալով բարձրացել են լճակներից, հեռու-հեռու գետերից, ծովերից և ու

րիշ ջրերից. նորանց քշել բերել է այնտեղ քամին. կպատմէին նոյնպէս, թէ ինչքան շատ բաներ են տեսել ճանապարհին: Ահա կը միանան այն ջուկ-ջուկ ամպերը մի տեղ, ունքերը կը կիտեն, կսկսեն ցած անձրևել, և երկինք գնացած ջուրը նորից-նոր կ'ըստիւնի լճերի, գետերի ու ծովերի մէջ, կ'ոտարկուի ամեն մի ցածր տեղում:

ՄԱՐԴՍ ԻՆՉԳԱՆ ՀՄՈՒՑ Է

Կատաղի գազանը որջ է շինում իւր համար անտառի մէջ. թրչունը բուն է շինում, պատիկ պղծն էլ տեղ է գտնում ծառի որ և է ճեղքի մէջ: Բայց նորանց ամենքին էլ պաշտպանում է ցրտից մէկին իւր բուրդը, միւսին փետուրները, մէկէլին ամուր պատեանը: Մարդը գնում է անտառ փայտ կըտրում ու խրճիթ շինում իւր համար: Հողի մէջ նա երկաթ գտաւ, որից շինում է կացին, բահ, խոփ: Նա կարողացաւ կաւից աղիւս շինել ու զանազան ամաններ: Տան պատերը պինդ պնդացրեց, բոլոր ծակ ու ծուկը կալաւ, որ ցուրտ չլինի: Տաք եղաւ տունը, բայց լոյս էլ էր հարկաւոր: Նա գտաւ սարերում թափանցիկ քարեր, կամ թէ չէ, հալեց աւազը և դոցանից ապակի թափեց, որ պատուհաններ շինի, տան մէջը մուտ չլինի: Սակայն այս էլ հերիք չէր, — մարդս ինչպէս տանից դուրս գնար վատ եղանակին: Ահա նա ցանց վուշ, կանեփ, բամբակ. թել մանեց նոցանից և կտաւ, չէթ գործեց. խուզեց ոչխարի ու այծի բուրդն էլ և մահուդ պատրաստեց նորանից. գազանի մորթին նոյնպէս շորի տեղ բունեց նորա համար: Այսպէս, մարդս կարողացաւ և կարող է օգնել իրան ամեն մի փորձանքի մէջ իւր խելքովն ու հմտութեամբ:

ԽՈՏԱՐՀԱՄԻՏ ԻՇԽԱՆԸ

Մի իշխան կանգնած խօսակցում էր մի հարուստ վաճառականի հետ, այդ միջոցին նոցա մօտովն անցկացաւ մի հողագործ մարդ և խոնարհաբար գլուխ տուեց նորանց: Իշխանը նոյնպէս գդակն առնելով բարևեց նորան: Վաճառականը ցածուժիւն համարելով այդ, ասաց իւր խօսակցին:

«Մի՞թէ կարելի էր ձեզ այդ աստիճան ստորանալ, որ գլուխ էք տալիս մի ուսմիկ հողագործի»:

— Պարոն, պատասխանեց իշխանը, շատ կցաւէի, թէ որ այդ հողագործը ինձանից աւելի քաղաքավարի լինէր, մի՞ թէ դուք կցանկանայիք, որ ես անպատուէի իմ անձը, աւելի անկիրթ լինելով, քան թէ այդ գիւղացին:

ՔԱՄԻՆ ՈՒ ԱՐԵԳԱԿԸ

Մի անգամ Արեգակն ու հիւսիսային թունդ քամին վէճ բաց արին, թէ նոցանից որն է ուժեղ: Երկար վիճեցին նոքա. վերջապէս վճռեցին, որ իրանց ոյժը փորձեն նոյն ժամին մօտ ներովն անցնող ճանապարհորդի վերայ: «Նայիր թէ ինչպէս կընկնիմ նորա վերայ, ասաց քամին, մի աչքաճրպում կըլսեմ նորա վերարկուն»: Այս որ ասաց սկսեց վիճել ինչքան ոյժը կտրում էր. բայց որքան շատ էր աշխատում քամին, այնքան աւելի պինդ փաթըթվում էր ճանապարհորդը վերարկուի մէջ. նա 'ի հարկէ դժգոհում էր վատ եղանակից, բայց և աւելի շտապում էր յառաջ գնալ: Քամին բարկացաւ, կատաղեց ու թափեց խեղճ ճանապարհորդի վերայ անձրև ու ձիւն: Նզովելով քամուն՝ ճանապարհորդը հագաւ վերարկուի կռները, երեսից կապեց գօտին էլ: Հիմնյ հասկացաւ քամին, որ էլ չի կարող նորա վերարկուն խլել: Արեգակը տեսնելով իւր հաւկառակորդի անզօրութիւնը՝ ժպտաց, դուրս նայեց ամպերի

յետքից, ջերմացրեց, ցամաքեցրեց երկիրը, դորա հետ միասին և խղճուկ սառած ճանապարհորդին: Արեգակի ճառագայթներովը տաքացած, նա քաջալերուեցաւ, օրհնեց արեգակին, հանեց վերարկուն, ծալեց ու կապեց թամբին: «Տեսնո՞ւմ ես, ասաց այն ժամանակ հեզիկ Արևը բարկացկոտ փամուռն, քաղցրութեամբ ու բարութեամբ շատ բան կարելի է անել, քան թէ բարկութեամբ:»

ՄԵԿ ԽՆՁՈՐԵՆՈՒ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ

Ա.

Անտառի մէջ բուսած էր մէկ վայրի խնձորենի. աշունքին վայր ընկաւ նորանից մէկ թթու խնձոր. թռչունները կերան խնձորը, կտցահարեցին և կորիզները: Մի կորիզ (սերմիկ) միայն թագ կացաւ հողի մէջ և մնաց:

Ամբողջ ձմեռը սերմիկը ձիւնի տակն էր, իսկ գարունքին, երբ արևը տաքացրեց թաց հողը՝ սերմիկն սկսեց աճիլ, դէպի ցած դուրս հանեց իւր բարակիկ արմատները, իսկ դէպի վեր առաջին մի զոյգ քնքոյշ տերևները: Տերևների արանքից դուրս ծլեց մի փոքրիկ կոկոնաւոր ստեղմն, և կոկոնից բուսան կանաչ տերևներ: Կոկոն կոկոնի, տերև տերևի, ճղնիկ ճղնիկի յետևից աճելով, հինգ տարուց յետոյ մի գեղեցիկ խնձորենի կար նոյն իսկ տեղում, ուր որ վայր էր ընկել կորիզը:

Մի անգամ անտառ եկաւ պարտիզպանը, տեսաւ խրնձորենին և ասաց. — «Ինչ լաւ ծառուկ է, նա կարող է պէտք գալ ինձ»: Կողողում էր ծառուկը, երբ պարտիզպանը դուրս էր հանում նորան գետնից և մտածում էր. — «Կորայ ես բոլորովին»: Բայց պարտիզպանը զգուշութեամբ դուրս հանեց ծառուկը, չփնասեց ոչ մի արմատիկ, բերաւ նորան պարտեզը և անկեց բարե երկրի մէջ:

Բ.

Ծառուկը գոռոզացաւ պարտիզի մէջ. «Երևի մի հազուադէպ ծառ եմ ես, որ ինձ անտառից պարտեզը բերին», մտածեց նա և բարձրից էր նայում չորս կողմի տգեղ կանեփների վերայ, խեղճը չգիտէր. որ վարժատուն էր ընկել:

Հետագայ տարին պարտիզպանն եկաւ մեծ ծուռ դանակը (յօտոցը) ձեռին և սկսեց կտրտել խնձորենին: Գողում էր խղճուկը և ասում ինքն իրան. «Հիմայ որ՝ բոլորովին վերջս է»:

Պարտիզպանը կտրտեց կանաչազարդ գլխուկը, թողեց միայն մի հատ բնիկը, դորան վերևից ճեղքճեղքեց. ճեղքերի մէջ մոցրեց նա լաւ խնձորենու մատղաշ ձիւնիկներ, պատուաստեց նորան, վէրքերը պատեց շաղախով, փաթաթեց ցնցուտիքով, փշով պատեց ծառուկն ու գնաց:

Գ.

Փոքր ինչ թուլացաւ խնձորենին, բայց էլե առոյգ ու զօրեղ էր. շուտով զինքը հաւաքեց և միաւորուեցաւ օտար ձիւնիկների հետ: ձիւնիկը ծծում է խնձորենու հիւթը և աճում է արագապէս. դուրս է հանում կոկոն կոկոնի, տերև տերևի յետևից. բուսցնում է ձիւնիկ ձիւնիկի, ոստիկ ոստիկի յետևից. և ահա, մի երեք տարուց յետոյ, ծառուկս սկսեց ծաղկիլ վարդասպիտակ անուշահոտ ծաղիկներով: Ցած են թափվում սիրունիկ թերթերը և նոցա տեղը բնում են կանաչ պտոյտներ, իսկ աշունքագէժ պտոյտներից գոյանում են խնձորներ. Բայց ոչ թէ վայրի թթու կտրտորներ, այլ մեծ-մեծ կարմրաթշիկ ու համեղ խնձորներ: Եւ այնքան լաւն էր խնձորենին, որ ուրիշ պարտեզներից էլ գալիս էին նորա ձիւնիկներից տանում պատուաստ շինելու:

ՈՒՇԿԱԼ ՓԱՌԱՆ

Մէկ նպտակով մի անխորձ ծառայ ունէր վարձած: Մի օր քնելէս պատուիրեց նորան զգոյշ կենալ, որ աղմուկ չլինի:

Մի քիչ անցկացած ծառան տեսաւ որ չաղկ — չոռկ մի ձայն է դալիս սենեկի մէջ: Այս սով է, Տէր Աստուած, մոմաւց ինքն իրան ու սկսեց պտուել, որ դռնի Սրբազանին անհանգիստ անողին: Տեսաւ որ աղմկարարը սենեկի մէջ պատից կախ արած ժմացոյցն է: «Չէնդ», զոչեց ծառան ճշուած ձայնով, բայց ժամացոյցը չլսեց նորան:

«Չէնդ կտրիր ասում եմ», սպառնացաւ նա նորէն: Ժամացոյցն էլ իրանն էր անում:

Զայրացաւ ուշկալ սպասաւորը, պատից ցած առաւ ժամացոյցը, մի քար վեր առաւ ու, տնէր թէ կտաս, ջարդ ու բուրդ արեց նորան: Այս անգամ ժամացոյցը ձայնը կտրեց:

«Էդպէս հողիդ կը հանեմ ու մունջ կըկացնեմ հաս», ասաց սպասաւորը սիրտը հովացած, — դնա հիմի ինձանից էլ ասա, քեզանից էլ »:

ԴԵՂՁԱՆԻԿՆ ՈՒ ՍՈՒԱԿԸ

Մէկ տան մէջ վանդակումը կախած էին Դեղձանիկն ու Սոխակը և երգում էին: Հէնց որ սոխակն սկսում էր երգել՝ փոքրիկ Արշակը հօրն առաջն էր դալիս ու ցոյց տալիս թէ, տես, տես, հայրիկ ինչ լաւ է երգում այն թռչնակը: Հայրը մի անգամ վեր առաւ վանդակը և թռչնակները ցոյց տալով տղային՝ ասաց. «Ահա, հողիս, որին ես այդքան հաւանում դու, ցոյց տուր տեսնեմ»: — Ա՛յ սորան, պատասխանեց փոքրիկ Արշակը, ցոյց տալով դեղձանիկը. տես ինչ սիրուն փետուրներ

ունի նա, ինչքան գեղեցիկ է. դորա համար է ի հարկէ, որ այնքան լաւ ձայն էլ ունի:»

ԳՈՂԻ ՓՈՔՐԻԿ ՈՐԳԻՆ

Մի մարդ գողութիւնն իրան համար արհեստ էր արել, այնպէս որ առանց դորան օր չէր կարող անցկացնել: Մի զիշեր առաւ նա իւր հետ փոքր որդուն և դնաց հարեանի մօտակայ արտը ցորենի խուրձեր գողանալու: Որպէս զև մարդ չիմանայ իւր յանցանքը՝ նա սկսեց աչք ածել չորս կողմը, որ իմանայ տեսնող կայ թէ ոչ: Երբ ոչ ոքի չտեսաւ անդումը, կամենում էր ահա խուրձերը կապել, որ շալակէ: Բայց փոքրիկ տղան զգուշացրեց հօրը ասելով, — «Հայրիկ, մի տեղ մոռացար նայել »: Հայրը շտապով ցած դրեց ձեռքի կապը և հարցրեց, թէ որտեղ չէր մտիկ արել: Մանուկը բարձրացրեց ձեռքը դէպի կրկինը և ասաց. «Ահա այնտեղ մոռացար նայել »: Գորանից յետոյ երեխայի հայրը ոչ միայն գողութիւն չէր անում, այլ և դառնապէս ապաշխարում էր իւր յանցանքի համար:

* * 1. * *

Երիտասարդի մէկը մի օր նախատում էր մի աղնուաբարոյ մարդու, թէ նորա ծագումը անարդ տոհմից էր, ևւ ասում էր. «Գու կօշկակարի որդի ես»: Աղնուաբարոյ մարդը հանդարտութեամբ ասաց երիտասարդին. «Իմ ազը ինձանով է սկսվում, բայց բո ազը քեզանով կվերջանայ »:

ՏԱՊԱՆԱԳԻՐ ՄԱՆԿԱՆ

Հազար երանի քեզ, մանուկ ամբիժ,
Որ շուտ հեռացար դու այս աշխարհից,
Ուր վաղուց ի վեր ունի բնակութիւն

Անմեղութեան հետ մոլի չարութիւն:
Բայց այն ո՛վ զիտէ, քեզ ինչ էր սպասում
Փշտ տատասկոտ այս մեր աշխարհում:

Միթէ յաւիտեան պիտի մնայի՞ր
Հանգիստ գրկի մէջ քո մօր սիրալիր,
Կամ թէ յաւիտեան քեզ պիտի ժպտա՞ր
Քարնան վարդի հետ այս օտար աշխարհ:

ԱՆՅՈՐԴՆԵՐՆ ՈՒ ՇՈՒՆՆԸ

Իրկնադէմին մէկ լուռ փողոցով
Երկու մարդ իրար հետ զրոյց տալով
Անց էին կենում. տեսան որ յանկարծ
Գրան չէմքի տակից մէկ շուն ծղրդաց,
Սկսեց վնդվնդալ,
Ունալ, կնձկնձալ,

Մինչ որ փողոցը շներով լցուեցան
Ու անցորդները զլուխը տարան:
Մէկը կռացաւ, որ քար վերցնի,
Միւսը ձեռքիցը բռնեց ընկերի.
«Սիրելի, ասաց, տեղդ ծանր կաց,
Շան սովորութիւնն է հաչել հանապազ.
Քարով աւելի նոքա կ'կատողին,
Լաւ է զլուխդ առ զնանք մեր բանին:
Իրաւ, մի քիչ հեռացան թէ չէ՝
Մի շուն էլ չկար, որ կագնի հաչէ:

Բերանը պատռած ոմանք վայրաբան
Փէշակ են արել
Մարդկանց դէմ հաչել.

Բայց դու լուռ, անխօս դնա՞ քո ճանպան,
Կըհաչեն շատ՝ էլ յետ
Չայները կ'քաշեն ու կ'փախչին յետ:

ԻՆՉ ՈՐ ԱՍԵՍ, ԱՅՆ ԿԸ ԼՍԵՍ

Գէորդն ամենեկին չգիտէր արձագանգն ինչ է: Մի օր
պարտիզի մէջ մանգալիս նա կանչեց. «Ե՛յ, հէ՛յ», և իսկոյն
նոյն ձայնը լսեց մօտակայ ծառերի միջից: Գէորդը զարմացած
գոչեց. «Ո՞վ ես դու». Խորհրդաւոր ձայնը պատասխանեց. «Ո՞վ
ես դու»:— Տեսնում եմ որ յիմար ես», բարկանալով ասաց
Գէորդը: «Յիմար ես», կրկնեց ձայնը անտառի միջից: Տղան շատ
նեղանալով այդքան աներեսութեան վրայ՝ սկսեց նախատական
խօսքեր ասել ծառերի միջից եկող ձայնին, բայց ձայնը բոլոր
բառերը տեղնուտեղը կրկնում էր նորան: Սրտի ոխը հանելու
համար նա սկսեց պտուտել անտառի մէջ այն յանդուգն տղային,
որ իւր կարծիքով պատասխանում էր իրան, բայց ոչ մի տեղ
չգտաւ: Տուն որ դարձաւ Գէորդը՝ պատմեց թէ ինչպէս մի
տղայ անտառի մէջ հայհոյեց իրան: «Որդեակ իմ, ասաց
մայրը, դու խաբուել ես, լաճներդ քո ասած խօսքերդ են
եղել միայն, որ ծառերին զիպչելով դարձել են դէպի քեզ,
ինչպէս որ մարդու պատկերը անդրադառնում է ջրի մէջ: Այդ
ձայնը «արձագանգ» է ասվում:

Եթէ դու լաւ բան ասած լինէիր, ի հարկէ լաւ բան
կլսէիր:

ԱՌ ՄԱՅՐԵՆԻ ԼԵՁՈՒ

Ո՞վ մեծաքանչ դու լեզու,
Ո՞վ հէշտ բարբառ մայրական,
Փափկահնչուն քո բառերուդ

Նման արդեօք այլ տեղ կան.
 Դու, որ նախ ինձ հնչեցիր,
 Նախ սիրոյ, ո՛հ, հեշտ խօսքեր,
 Այն նախ զքեզ թոթովելս
 Դեռ իմ մտքէն չէ ելեր:

Իմ մայրենի քաղցր լեզու,
 Կեանց անսասան, կեանց յաւէտ.
 Կեանց միշտ, լեզուդ դու հայկական,
 Կեանց ծաղկալից, ծաղկաւէտ,

Լեզու համակ սիրաշարժ,
 Քանի՛ ճոխ պերճ ու պայծառ
 Միշտ կհնչես դուն. քեզի
 Սրտերն ամեն զողացար.
 Հնչէ հնչէ յաւիտեան
 Վեհ զիւցազանց պերճ երգ դու.
 Թոթուէ փոշիդ խոր մութէն,
 Ե՛լ երևան, պերճ երգ դու:

Իմ մայրենի քաղցր լեզու
 Կեանց անսասան, կեանց յաւէտ.
 Կեանց միշտ լեզուդ դու հայկարժան,
 Կեանց ծաղկալից ծաղկաւէտ:

ԵԿԵՂԵՑԻ

Մի քաղաք կամ գիւղ մանեղիս ի՛նչ ենք տեսնում ամե-
 նից առաջ:—Եկեղեցի: Նա բոլոր տներից հեռու և բարձր է
 շինած. նորա կաթուղիկէն դեռ երկու-երեք վերստ հեռուից է
 երևում: Ոչ մի տուն չկայ, որ տեղ ամեն մարդ արձակ հա-
 մարձակ կարողանայ մանել, իսկ եկեղեցին կարող է մանել ամեն
 ոք, ծեր և մանուկ, հարուստ և աղքատ, առողջ և հիւանդ:
 Ամեն մարդ էլ հաւասար է ճերձ առաջ:

Եկեղեցում աղօթում ենք մեր Նրինաւոր Հօրը, խընդ-
 րում ենք մեզ համար բարիք և շնորհակալ ենք լինում արդէն
 ստացած բարիքներին համար:

Այն տեղ մկրտել են մեզ, էլի այն տեղ կտանեն, երբ
 հոգիքս կտանք Աստուծուն:

Ուրեմն եկեղեցին միւս հասարակ տների նման չէ: Այն-
 պէս տուն կլինի, ինքզ չես դնալ, այնպէսն էլ կլինի, չեն ընդու-
 նիլ քեզ: Իսկ Աստուծոյ տունը ամեն մարդ կարող է մանել,
 անձանօթ, ազգակից և օտար, բարեկամ և թշնամի:

ՁՐԻ ԾԱՆԱՊԱՐՀՈՐԴՈՒԹԻՒՆԸ

36186-68

Ա) Ձուրն ո՛ւմ չէ հարկաւոր: Խոտն էլ, զագանն էլ,
 թռչունն էլ, մարդն էլ, կարօտ են նորան: Ահա ինչու ջրով
 լցրել է Աստուած մեծ-մեծ ծովերն ու ովկիանոսները:

Բայց ծովերի ջուրը դառն է և աղի. մէկ էլ որ՝ ամեն
 մարդ ծովի ափումը չի բնակում: Ի՞նչպէս կարելի է տանել
 նորան հազարաւոր վերստ հեռու տեղեր. ի՛նչպէս բարձրացնել
 բարձր սարերի զլուխը:

Աստուած այս գործը յանձնել է արիաջան արեգակին:
 Սա իւր ջերմ ճառագայթներով ջուրը թեթեւ շոգիներ է
 դարձնում: Ձրի շոգիներն աղը թողում են ծովի մէջ, բարձ-
 րանում են վերև, այնտեղ կսպոյտ երկնքի վերայ դառնում են
 արծաթապօծ ամպեր:

Բ) Ձրի շոգիները բարձրանում են վեր ամպի նման, բայց
 մի տեղ անշարժ նոքա չեն կարող կանգնել. գործը մէջ խառն-
 վում է քամին էլ և ցիրուցան է անում. արեգակն ամպերը
 դէպի աշխարհիս զանազան կողմերը: Ամպերը կրկին ամպ
 այնքան ջուր ունի իւր մէջ, որ եթէ մի անգամից բոլորովն
 թափուէր երկրի վերայ, ամբողջ քաղաքներ, գիւղեր, մարդիք

Դաս. ընծիրց.

ու անասուններ տակոյն արած կիսեղէր: Բայց Աստուած ուրիշ կերպ է անօրինել. — ջուրը միջեց մանր մաղվում է կաթիլ կաթիլ, և կամ սառչում ու ձիւնի թռչկան հատիկներ է դառնում:

Գ) Չուրը զովացնում է դաշտերն ու արտերը և ներս է ծծվում հողն մէջ: Հողն մէջ կաթիլ-կաթիլ ժողովվում է և գոյացնում առուակներ, որոնցից մի քանիսն իրար հետ խառնվում են և մէկ տեղ հողն տակից դուրս բղնկելով յառաջացնում են սառն ու պարզ աղբիւրներ: Բղնուում է աղբիւրը և սկսում է ձորակ շինել իւր համար ու հոսիլ հողն երեսով, ճանապարհին նա հանդիպում է իրան պէս մէկին էլ և սկսում են միասին վազել: Գնում են գնում մի ուրիշն էլ է հանդիպում, երրորդն էլ, չորրորդն էլ, հինգերորդն էլ և այլն. մինչև որ մէկ էլ տեսնում ես կանաչների միջով մի բաւականին լաւ դետակ է գնում: Գետակն արբուցանում է մարդկանց ու անասուններին, զովացնում է մարդագետիկները, պարտցնում է աղօրիքի քարերը, քշում տանում է կոճերն ու նաւակները, իսկ նորա պաղ ծոցում ու բախ - ուրախ խայտում են արծաթափայլ թեփուկներով փոքրիկ ձկներ:

Գ) Ես է գնում գետակը թէ քիչ, հանդիպում է մէկ ուրիշին, խառնվում է նորա հետ և սկսում են հոսիլ միասին: ճանապարհին նորանց ընկերանում է երրորդն էլ, չորրորդն էլ և այլն: Եւ ահա մի մեծ գետ, բազմաթիւ ձկներով կարում անցնում է մի ամբողջ մեծ տարածութեան մի ծայրից մինչև միւս ծայրը: Լողում են գետի վերայ ծանր բեռնած նաւեր, շաչում են քվեմաւեր, իսկ եղերքում շնուած են շատ արդիւնաբեր գիւղեր ու վաճառատանք քաղաքներ, մէկը միւսից հարուստ: Գետը քշում է հարստութիւնները երկրից երկիր, մտնում է հեռու ծովն մէջ և ներս է տանում իւր հետ թէ փոքր նաւակներ և թէ առաքատներով թեւաորուած մեծամեծ նաւեր:

Եսա ջուր է թափում գետը ծովն մէջ, բայց արեգակն էլ է միշտ գործի. — նա դարձեալ բարձրացնում է ջուրը ամպերի մէջ և դարձեալ ցրիւ է տալիս նորան ամբողջ աշխարհի երեսին:

Անդադար թափվում ու թափվում են գետերը ծովերի մէջ, բայց երբէք չեն սպառվում. անդադար խլում ու խլում է արեգակը ծովերի ջուրը, բայց երբէք չե կարողանում դուրս տալ պրծացնել. այնպէս իմաստուն կերպով է կարգաւորել Աստուած այս գործը:

ԱՐԱՔՍԻ ԱՐՏԱՍՈՒՔԸ

Մայր—Արաքսի ափերով Վարդի թփեր թող բուսնին
Գալափոյր գնում եմ, Բո հիւրընկալ ափի մօտ,
Հին հին դարուց յիշատակ Սոխակները նոցա մէջ
Սլեաց մէջը պրտում եմ: Երգեն մինչև առաւօտ:

Բայց նոքա միշտ յեղյակում Մշտադալար ուռիներ
Պղտոր ջրով եղերքին Սառ ծոցի մէջ քո ջրին,
Գարիւ դարիւ խփելով, ձկուն ոսան ու տերև
Փախչում էին լալազին: Թող թաց անեն տապ օրին:

— «Արաքս, ինչու ձկանց հետ Ափերիդ մօտ երգելու
Պար չես բռնում մանկական, Հովիւք թող դան համարձակ,
Գու դեռ ծովը չհասած, Գառն ու ուլը քո վճիտ
Սղաւոր ես ինձ նման: Չուրը մանին միշտ արձակ:—

Ինչու արցունք ցայտում են Մէջքը ուռցուց Արաքսը,
Բո սէգ, հպարտ աչերից. Փրփուր հանեց իւր տակից.
Ինչու արագ փախչում ես Ամպի նման գոռալով
Այդ հարադատ ափերից: Էսպէս խօսեց յատակից.—

Մի պղտորիլ յատակը, — «Իրգանս անմիտ պատանի,
Հանդարտ հոտ խայտալով, Նիրհս ինչու դարևոր
Մանկութիւնը քո կարճ է. Վրդովում ես, նորողում
Շուտ կը համախ դէպի ծով: Իմ ցաւերը բիւբաւոր:

Ախրելի մահից յետ
Ե՛րբ ես տեսել, որ այրին
Ոտքից զլուխ պճնուի
Իր դարդերով թանգագին:

Որի համար զարդարուիմ.
Որի աչքը հրապուրեմ,—
Շատերն ինձ են ատելի,
Շատերին ես օտար եմ:

Կար ժամանակ, որ ես էլ,
Շքեղազարդ հարսի պէս,
Հաղար ու բիւր պըջրանքով
Փախչում էի ափերէս:

Յատակս պարզ ու վճիտ,
Կոհակներս ուրուռն.
Լուսաբերը մինչև այդ
Ջրիս միջին էր լողում:

Ի՞նչս մնաց այն օրից,
Ո՞ր ջրամօտ գեղերս.
Ո՞րը իմ շէն քաղաքից,
Ո՞ր բերկրալի տեղերս:

Տուրքը ջրի ամեն օր
Իր սուրբ ծոցէն Այրարատ
Մայրախնամ ինձ սնունդ
Պարզեում է լիառատ:

Բայց ես այն սուրբ ջրերով,
Սուրբ—Ակոյլի աղբիւրին,
Պիտի ցողեմ արտօրնայք
Իմ ատելի օտարին:

Մինչ իմ ուղիք, ո՞վ գիտէ,
Ծարաւ, հօթի անտէրունչ,
Օտար աշխարհ յածում են
Թոյլ ոտքերով կիսաշունչ....

Հեռու հեռու քշեցին
Բնիկ աղզը իմ Հայկեան,
Նորա տեղը ինձ տուին
Ազդ անկրօն մոլեկան:

Դոցն համար զարդարեմ
Իմ հիւրընկալ ափերը,
Եւ կամ դոցն հրապուրեմ
ձպուտս պըլշած աչերը:

Քանի որ իմ դաւակունք
Այսպէս կմնան պանդուխտ՝
Ինձ միշտ սգուր կը տեսնէք,
Այս է անխաբ իմ սուրբ ուխտս:

Էլ չխօսեց Արաքսը,
Յորձանք տուեց ահագին,
Օղակ—օղակ օձի պէս
Առաջ սողաց մոլեղին:

Ի՛նչՁՊԷՍ ԵՆ ՃԱՆԱՊԱՐՀ ԳՆՈՒՄ ԶԱՆԱԶԱՆ ԵՐԿԻՐՆԵՐՈՒՄ

Ամենքն էլ զխտեն, որ մարդիկ մեծ մասով ձիու վերայ են ճանապարհ գնում: Ձին բոլոր միւս անասուններից յարմարաւորն է հեծնելու համար. նա զօրեղ է, վայելչակազմ և արագընթաց: Հին ժամանակներում հիմիկուանից շատ էին ձիով ճանապարհորդում, որովհետև դեռ ևս չկային սայլե ու կառքի ճանապարհներ. այժմ էլ սարերի նեղ-նեղ անցքերով, ամայի

դաշտերում ու անտառների մէջ չէ կարելի ճանապարհ դնալ, թէ որ ձին չլինի: Մեր երկրում եզներին ու գոմէշներին էլ են լծում կամ բեռնում, բայց կայ երկիր ցարս և անտանել, հիւսիսի կողմում, որտեղ ոչ ձի, ոչ էշ, ոչ եզն, ոչ գոմէշ չեն կարող ապրիլ. այնտեղ մարդիկ լծում են հիւսիսային եղջերու: Նստում են սահնակի մէջ, սկսում են քշել եղջերուներին, ճիւղտով խփել, կապերը ծռումել, և նորա ճննտ եղջերուները վեր ու վայր անելով չափ են լնկնում աչքը կտրած տեղով ձիւնապատ դաշտի երեսին, ուր ոչ մի ճանապարհ կամ ոտնահետք չի լինում:

Մի և նոյն ցարս երկիրներում, օրինակ Սիբիրիայում, շներ էլ են լծում: Ամեն մի տանուտէր պահում է այգալիսի շներ, մի կերպ կերակրելով նորանց ձկան ոսկրտանքով: Ոչ խոտ է բուսնում այնտեղ, ոչ գարի, որ կարողանար ձին ուտել. բայց որ բուսնէր էլ ձին չէր կարող այն տեղ մի օր ապրիլ, և մարդկանց կրելու տեղակ ինքը ձին կկրվէր ձիւնի մէջ: Իսկ շները վաղում են հեշտութեամբ, քաշ տալով իրանց յետեւից թեթեւ սահնակները. նորա առանց գժուարութեան կարողանում են վապել և՛ փափուկ ձիւնի և՛ բարակ սառուցի վերայով: Մի սահնակում հնդկից մինչև տասը շուն են լծում: Երբեմն ճանապարհին բռնում է նորանց քանի մի օրով սաստիկ բուք. այն ժամանակ ճանապարհորդները ժողովվում են միասին, սահնակներից պատուպարան են շինում և տաքանում ձիւնի տակ՝ շներն իրանց մօտ առած: Այդ շները կամակոր են լինում ու կատաղի. շատ անգամ ճանապարհ գնալիս իրար ըռելս են կրծում, մ՛ճրճում են կապերը և պուկ գալիս փախչում:

Նորա հակառակ, մեղանից առաւել դէպի հարաւ անջրդի և աւազուտ անապատներում մարդիկ ճանապարհորդում են ուղտերի վերայ: Ուղտը որոճող կենդանի է, նորա պարա-

նոցը երկայն է, դոււլը փոքր, թիկունքի վերայ ունի մէկ կամ երկու մտալի կուզ. նա գեղեցիկ անասուն չէ, բայց համբերող է, երկար ժամանակ կարող է դիմանալ քաղցի ու ծարաւի կուտէ ամեն տեսակ կոպիտ ու փշոտ բոյսեր: Ուրեմն առանց նորան անհնար է անապատն անցնիլ, ուր որ շատ անդամ մի քանի օրերով չես կարող գտնիլ ոչ մի խոտ, ոչ մի կաթիլ ջուր: Ուղար հնազանդուելով տիրոջը՝ չորում է չորս ոտքի վերայ և մէջքը դէմ է անում հանդարտութեամբ, որ հեշտ բեռնեն կամ հեծնեն. յետոյ վեր է կենում ու ճանապարհ ընկնում հանդիստ ու հաստատ քայլերով միւս ուղտերի յետևից. սոքա բոլորը կազմում են մի երկայն շարք, մէկ ծայրն այս տեղ՝ միւսը շատ հեռու. այսպիսի շարքը կոչվում է քարվանս:

Բայց այս բոլորը չկարողացաւ մարդուն բաւականացնել. նա կամեցաւ աւելի հեշտ միջոցներ գտնել ապրելու համար: Առաջ հարուստներն էլ ձիով էին ման գալիս և ուրախ էին լինում, եթէ կարողանում էին ճանապարհ դնալ մի երկանիւ սայլի մէջ, իսկ յետոյ նոքա սկսեցին շինել տալ առաւել լայնարձակ, յարմար ու հանդիստ կառքեր, չորս անիւներով ու ծածկոցով: Առաջ շինում էին տղեղ ու անհաւասար սայլակներ, իսկ այժմ հանդիստ ու փառաւոր կառքեր, բայց այս եղաւ փոքր առ փոքր, հետզհետէ: Ինչքան աւելի մարդիկ լուսաւորուին, այնքան աւելի հասարակաց կ'ըստնայ այն ամենը, որ առաջուց միմիայն հարուստներին էին մատչելի: Երկաթուղու վերայ այժմ էժան դնով կարելի է շատ հարկերաւոր վերստեր անցնիլ հանդիստ, ապահով ու կարճ ժամանակում: Այն ճանապարհը, որի համար առաջ ամբողջ օր էր հարկաւոր, այժմ կարող ես թռչել—անցնիլ մի երկու ժամում:

—

ԵՐԳ ՊԱՆԴՈՒԽՍ ՊԱՏԱՆԵԿԻ

Ծիծեռնակ, ծիծեռնակ,
Դու զարնան սիրուն թռչնակ,
Դէպի ո՛ւր, ինձ սաս,
Թռչում ես այդպէս արագ:

Ա՛խ, թռիւր ծիծեռնակ,
Ծնած տեղս՝ Աշտարակ.

Անդ շինիր քո բունը
Հայրենի կտուրի տակ:

Անդ հեռու ալևոր
Հայր ունիմ սրգաւոր,

Որ միակ իւր որդուն
Սպասում է օրէ օր:

Երբ տեսնես դու նորան՝
Ինձնից շատ բարև արա,

Ասա թող նստի լայ
Իւր անբաղդ որդու վրայ:

Դու պատմէ՛, թէ ինչպէս
Աստ անտէր ու խեղճ եմ ես.

Միշտ լայով, ողբալով,
Կեանքս մաշուել, եղել է կէս:

Ինձ համար ցերեկը
Մութ է չքում արեգը.

Գիշերը թաց աչքիս
Քունը մօտ չի գալիս:

Ասիր որ չբացուած,
Թառամեցայ միացած,

Ես ծաղիկ գեղեցիկ
Հայրենի հողից զրկած:

[Faint bleed-through text from the reverse side of the page, including the beginning of the poem 'ԵՐԳ ՊԱՆԴՈՒԽՍ ՊԱՏԱՆԵԿԻ']

Պէհ, սիրուն ծիծեռնակ,
 Հեռացիր, թռիւր արագ
 Գէպի Հայոց երկիրը,
 Ծնած տեղը—Աշտարակ:

ԱԳԱՀՈՒԹԵԱՆ ՊՏՈՒՂԸ

Երեք մարդ միասին ճանապարհորդելիս գանձ գտան ու բաժանեցին իրանց մէջ: Նորա պէտք է շարունակէին ճանապարհը, բայց որովհետեւ ուսելու պաշարը վերջացել էր, վրձնեցին, որ իրանցից մինը գնայ քաղաք կերակուր բերելու և յանձնեցին այս բանը աւելի փոքրահասակ ընկերին: Սա գնաց և ճանապարհին այսպէս էր մտածում ինքն իրան.— Ես այժմ հարուստ եմ, բայց աւելի հարուստ կլինիմ, եթէ կարողանամ ընկերներս բաժինն էլ ինձ տունուլ, և այս շատ դժուար չէ,— կրթունաւորեմ այն ուսելիքը, որ պիտի գնեմ. իսկ իմ մասին կասեմ, թէ ճաշելեմ արդէն, ընկերներս առանց կասկածելու կուտեն ու կմեռնին. այն ժամանակ ես կունենամ ամբողջ գանձը: Բայց միւս ընկերներն այսպէս էին խօսում: Ինչու պէտք է մենք անպատճառ բաժին տանք այս պատանի մարդուն, մի՞թէ չենք կարող դորձ գնել մեր սուր զանակները նորա զլխի վերայ, որ մեր հարստութիւնը աւելի կատարեալ լինի: Ուրեմն զայ նա թէ չէ՝ սպանենք խկոյն:

Պատանին բերաւ թունաւորած կերակուրը. ընկերները սպանեցին նորան շտապով, իսկ իրանք մեռան թոյնի ներգործութենից. գանձը մնաց անտէր: Ահա՛ թէ ինչպէս է ազահութեան պտուղը:

ԻՋԵՒԱՆ

Անուանի մեծատուն մէկը աղմկնալի քաղաքից հեռու, մի զուարճալի հովտի վերայ մէկ շատ փառաւոր տուն ունէր:

Ոսկի, արծաթ, կայք՝ ոչինչ պակաս չէր նորան. նա ապրում էր ուրախ ու երջանիկ և երբէք չէր մտածում այն թշուառների մասին, որոնք հաղել հազ կարողանում են քաշ տալ իրանց կեանքը աշխարհիս ձախորդութիւնների մէջ ճնշուած:

Մի օր, ինչպէս էր պատահել, մի ալեւոր ճանապարհորդ, ուժը հատած և զիշերի ընկած, եկաւ այդ տունը և աղաչելով խնդրում էր, որ նոյն զիշերը տեղ տան իրան սենեակներից մէկի անկիւնում: Մեծատուն մարդու սրտում արդէն վաղուց մեռած էր ամեն մի մարդասիրական զգացումն, նա ոչ միայն չընդունեց ճանապարհորդին, այլև շատ բարկացաւ նորա յանդգնութեան վերայ, որ համարձակվել էր վրդովել իւր հանդստութիւնը:

«Իմ տունը իջեա՞ն է ի՞նչ է, ասաց նա զոռայով վատակաբեկ ծերունու վերայ. մի՞թէ նորա համար է չարչարանքով կառուցած շէնքը, որ նորան ոտնակոխ անէ ամեն մի անց ու զարձ անող թափառական: Գլուխդ ա՛ռ քաշվիր ուրեմն:

— Գոնէ ներքի ինձ, իշխան, մի խօսք հարցնել քեզ, ասաց ճանապարհորդը:

Հարուստը համաձայնեցաւ և ծերունին հարցրեց.

— Ո՞վ էր կենում այս տանը քեզանից առաջ:

«Ի հարկէ իմ հայրը:

— Իսկ հօրիցդ առաջ:

«Իմ պապը:

— Քեզանից յետոյ ո՞վ կրբնակվի այս տեղ:

«Կասկած չըկայ որ իմ որդիքը:

— Մտածիր ուրեմն, ի՞նչ է այժմ քո տունը, եթէ ոչ իջեան ու հիւրանոց, երբ այդպէս զանազան անձինք մնում են այդ տանը մի կարճ ժամանակով ու գնում, երբ ոչ ոք մնացական չէ այդ տեղ. և դա ո՞ւմ պէտք է մնայ արդեօք իբրև մշտնջենական սեպհականութիւն: Այսպէս ուրեմն, իջեան է

քո տունը և հիւրանոց, և ոչ միայն քո տունը, այլև ամբողջ աշխարհը մարդու համար, բայց եթէ ես անարժան եմ այդ շքեղ իջևանին՝ մնաս բարեալ:

Մեծատունը սաստիկ ամօթահարուած՝ երկար ժամանակ մնացել էր ապշած: Նա պատրաստ էր այն բոսորդին ծերունու ոտքերն ընկնել և դառնապէս զղջալ, բայց ծերունին արդէն հեռացել էր:

ԴԱՇՏ ԵՒ ՈՒՍՈՒՄՆԱՐԱՆ

Դաշտը վարում են, որ սերմ ցանն վերան. ուսումնարան են բաց անում, որ Աստուծոյ խօսքը սերմեն: Սերմին ընկնում է փափուկ հողի մէջ. իսկ բարի ուսումը՝ մատաղ հողուոց մէջ: Մնձրև է զալիս հողը փափկացնում և արևանում, նորան ջերմացնում. իսկ խելացի խօսքն ու քաղցր զբուանքը՝ մարդկանց հողիներն են մեղմացնում: Չի փչանում սերմիկը հողի մութ խորքում. իսկ բարի ուսումն՝ քնքոյշ սրտերում: Կանաչ թաւշ պէս ծլում են արտեր. ուսմունքներն էլ՝ լաւ խելօք մտքեր: Ծածկվում է դաշտը ոսկեշող հունձով. ծաղկում է ուսումն էլ բարի գործերով:

Ուրեմն, ո՞վ ճէր, արան անպակաս, բարեաց ձիրքերդ առատ լիամաս, տալով արտերին կենսատու անձրև, իսկ հողին՝ ներխ՝ սուրբ ուսման արև:

ԲԱՐԵՒԻՂ ԵՒ ԽԱՓՇԻԿԸ

Մի Հնդկացի խափշիկ ծխախոտ խնդրեց հարևանից: Հարևանը ժլատ մարդ չէր, ձեռքը զրպանը տարաւ և դուրս հանեց մի ամբողջ բուռ ծխախոտ: Միւս առաւօտը հնդկացին դարձեալ եկաւ հարևանի մօտ և տուեց նորան մի հատ արծաթի դրամ, որ գտել էր ծխախոտի մէջ: «Ինչո՞ւ չըպահե-

ցիր այդ դրամը քո մօտ, ասաց այն տեղ պատահող սպիտակազէմ մարդը, քեզ ծխախոտ տուող մարդը դրամն էլ է տուել»:— Խափշիկը ձեռքը դնելով սրտի վերայ՝ ասաց.— այս տեղումն երկու մարդ կայ, մինը բարի, միւսը չար: Բարի մարդն ինձ ասաց. Այդ փողը քոնը չէ, ուրեմն տա՛ր տիրոջը տուր: Իսկ չար մարդն ասաց. Երբ տուել են քեզ այդ փողը, ուրեմն նա քոնն է: Բարին վրայ բերեց. չէ, միմիայն ծխախոտն է քոնը, և ոչ փողը: Չարը նորէն ասաց. Ի գուր ես նեղութիւն քաշում, դնա՛ դորանով արաղ առ խմիր: Ես չզրիտէի թէ ինչ անեմ և պարկեցայ քնելու: Բայց բարի և չար մարդիքն ամբողջ զիշերը դադար չէին տալիս ինձ և կովում էին. առաւօտեան ես գարթեցայ և յետ բերի փողը:

ՍԱՐԻՑ ՎԱԶՈՂ ՎՏԱԿԸ

Մէկ բարձր սարից վազում էր մէկ զօրեղ վտակ աղմկելով ու փրփրալով, մէկ տեղ քարից քար լըք տալով, միւս տեղ ժայռերի կուրծքը տաշելով, մէկում արմատահան անելով հարիւրամեայ կաղնիներ, միւսում փչացնելով մշակած դաշտեր ու քշելով իւր ալիքների մէջ հովուի խրճիթն ու ոչխարները: Արդար և ճանապարհորդ մարդիկը սիրում էին տեսնել նորան ու զուարճանալ, բայց մօտակայ հովիւները նզովում էին. մանաւանդ երբ սարի վերայ հարվում էր ձիւնը և նա աւելի ուժեղանում ու կատաղում էր:

Մի օր եկաւ այդ վտակը տեսնելու մի բան— հասկացող ու ջանասէր մարդ. նա սկսեց մտածել, թէ ինչպէս կարելի կը լինի այդ կատաղի զօրութեան պռաջն առնուլ և գործածել նորան աւելի օգտակար բանի համար: «Ընդհեղ եղան քո վնասները, ասաց նա վերջապէս վտակին, սկսիր այժմ օգուտ տալ մարդկանց»: Աերառաւ ինքը թին ու բահը, մշակներ կանչեց, ինչ տեղ հարկաւոր էր առուններ քանդեց, փոս տեղերը լցրեց

քարով, բարձրումը շինեց մի ջրաղաց, դորանից ցած մի ուրիշը,
դորանից ներքև էլ ուրիշ դործարան: Անիւնները սկսեցին պտոյտ
դալ ջրի ուժով և սանձահարած վտակը հարստացրեց ոչ միայն
յիշեալ խելօք մարդուն, այլև բոլոր շրջակայքում գտնվողներին:

ԵՂՔԱՅՐ ԵՄՔ ՄԵՔ

Ի բիւր ձայնից բնութեան շքեղ
Թէ երգք թռչին սիրողբար,
Մատուցք հուսին ամենագեղ,
Թէ որ զարնեն փափուկ քնար,
Չունին ձայն մի այնքան սիրուն,
Քան զանձկալի եղբայր անուն:

Տուր ինձ քու ձեռքդ, եղբայր եմք մեք,
Որ մրրկաւ էինք գատուած.
Բաղղին ամեն ոխ չարաննդ
Ի մի համբոյր ցրուին ի բաց.
Ընդ աստեղօք ի՞նչ կայ սիրուն,
Քան զանձկալի եղբայր անուն:

Երբ ալևոր Մայր Հայաստան
Տեսնէ զորդիս իւր քով ի քով,
Սրտին խորունկ վէրքն դաժան
Քաղցր արտասուաց բուժին ցօղով.
Ընդ աստեղօք ի՞նչ կայ սիրուն,
Քան զանձկալի եղբայր անուն:

Մէկ տեղ լացինք մենք ի հնումն . . .
Եկէք գարձեալ յար անբաժան
Խառնենք զարտօսք և զինդումն,
Որ բազմածնունդ ըլլայ մեր ջան.
Ընդ աստեղօք ի՞նչ կայ սիրուն,
Քան զանձկալի եղբայր անուն:

Մէկ տեղ յոգնինք, մէկ տեղ ցանկեր,
Մէկ տեղ թափին մեր քրտինքներ,
Զհունձ բարեաց յերկինս հանկեր
Որ կեանք առնուն Հայոց գաշաւեր.
Ընդ աստեղօք ի՞նչ կայ սիրուն
Քան զանձկալի եղբայր անուն:

* * 2. * *

Մի թաղաւոր մեռնելու վերայ, հրամայեց որ բերնն մի պրակ դաւա-
զաններ եւ տուեց իւր եօթն որդիներին, որ կտրեն նորանց: Որդիներից ամեն
մինը ասաց թէ չեմ կարող. այն ժամանակ թաղաւորը բաց արաւ պրակը եւ
ինքը մին մին կտրեց դաւազանները՝ այսպիսի խրատ տալով որդիներին.—
Ահա, տեսէք իմ որդիք, եթէ միաբան կլինիք, անյաղձելի կըմնաք, իսկ եթէ
կրաժանուիք միմեանցից՝ տկար կլինիք:

ԻՆՉԻ՝ ՎԵՐԱՅ ԵՆ ԳՐՈՒՄ

Երբ որ ուզում ենք մեր մտքերը հաղորդել, մի բան
պատմել կամ մի բան սովորցնել հեռաւոր մարդկանց, մտքներս
գրում ենք թղթի վերայ: Եթէ մեր հաղորդած բանը քիչ է
և հարկաւոր է միայն մէկ մարդու, նա կարող է ձեռագիր նա-
մակ էլ լինիլ, իսկ եթէ ցանկանում ենք մեր միտքը հաղոր-
դել մարդկանց բազմութեան, այն ժամանակ ամենից յարմարն է
տպել տալ:

Չանուգան մտքեր վերան գրելու կամ տպելու և մարդ-
կանց մէջ տարածելու համար ամենալաւ նիւթը թուղթն է.
Թուղթը պատրաստում են վշեայ, կանեփեայ և բամբակեայ
շորերի հին կտորտանքից (ցնցոտիքից): Նոր ժամանակներումս
սխեղ են թուղթ պատրաստել յարդից և մինչև անգամ փայ-
տից ևս: Կեռ 1000 տարի առաջ մարդիք սովորեցան բամ-

բակից թուղթ շինել, բայց այդ թուղթը այնքան յարմար չէր գրելու համար. այժմ ամենալաւ տեսակ թուղթ պատրաստում են վշեայ և կանեփեայ նիւթերից: Շքերի հին և հազնելու համար անպիտան կտորանքը ժողովում են առանձին մեքենաների մէջ, թողը թափ են տալիս, ջովջկում ու գարտում են. լուսնում ու եփելով խիւս են շինում. յետոյ խիւսը մահուգների արանքում շերտելով մամուլների միջով անց են կացնում և յետոյ այդ շերտերը չորացնում են, որպիսով և ստանում են պատրաստի թուղթ: Թուղթը մարդկային ազգի մեծ բարիքներից մինն է. — առանց թղթի տպագրութիւն չէր կարող լինիլ, իսկ առանց տպագրութեան մարդիկ չէին կարող լուսաւորուիլ:

Հին դարերում, երբ գիււ ևս թուղթ շինել չգիտէին, մարդիք գրում էին մողաղաթի վերայ: Մողաղաթը շինում էին էշի կամ ոչխարի կաշուից. բայց դորա շինելը դժուար էր և թանկ էր նստում. նորան դործ էին ածում միայն արքունի դիւաններում, այն էլ նշանաւոր բաները գրելու համար: Մեր վանքերում, զխաւորապէս Նշմիածնում, և ուրիշ մասնաւոր մարդկանց ձեռքին այժմ շատ կարելի է տեսնել մողաղաթի վերայ գրած Սուրբ — գրքեր, նշանաւոր պատմութիւններ և հոգևոր երգեր, որոնցից շատերը 1000 և աւելի տարուան գրած են:

Մողաղաթից էլ առաջ գրում էին Նգիպոստում բուսանող Պապիրուս կոչված բոյսի տերեւների վերայ: Պապիրուսը, յայտնի բան է, չէր կարող թղթի տեղը բռնել: Պապիրուսից առաւել վաղ գրում էին մոմով օձած փայտի կամ քարերի վերայ: Շատ դժուար էր նշաններ կամ գրեր ձեւակերպելը քարերի վերայ, այլև չէր կարելի տեղեց տեղ տանել նորանց, մանաւանդ որ շատ անգամ արձանագրում էին ժայռերի կուրծքի

վերայ. ուրեմն այդպիսի արձանագրութիւնները կարող էին լինիլ այն ժամանակ միայն, երբ հարկաւոր էր անմահացնել մի որ և իցէ նշանաւոր պատմական անցք:

ՋՈՒՐ ԵՒ ՅԱՄԱՔ

Վահանը մի օր դնաց զքօնելու և ուշի ուշով գննեց, որ յետոյ պատմի ուսուցչին, թէ ինչ ջուր ու ինչ ցամաք էր տեսել ինքը: Մի արտի միջով գնաց նա ու հասաւ գետակի մօտ: Գետակը վաղում էր մի քարուտ տեղով նորա ակերը բլրոտ էին. տեղ — տեղ նորա վերայ կռացած շուաք էին արձակում ուռնու կամ վայրի խաղողենու թուփեր, տեղ — տեղ սպիտակին էր տալիս մաքուր աւազ: Գետը, մտածեց Վահանը, հոսուող ջուր է, որ վաղում է փոս տեղերով, գետածորի (նունի) միջով. այդ գետածորը երևի նա ինքն է փորել շատ վաղ ժամանակներից ի վեր, երբ որ սարերից ու թումբերից ջուրը հաւաքվիլ ընթացել է ցածր տեղերով: Ինչպէս տեսնում եմ նա քարերի կուրծքին տալով քշել թուփ է արել և այն աւազը բլրակները, որ ահա այն տեղ կրւում են: Վահանը գնաց ներքև գետի հոսանքի ուղղութեամբ. «Թող տեսնեմ շատ հեռու է գնում այս գետը», մտածեց նա, և ինչքան շատ ներքև, այնքան աւելի ցած գնաց նա, էլ թումբեր չեկան առաջը, և Վահանի ձանապարհը այժմ թաւ կանաչների ու գեղեցիկ ծաղկապատ մարգագետնի վերայով էր: Ուրեմն գետը հոսում էր բարձրից դէպի ցած. եթէ Վահանը դէպի վեր գնար՝ անկասկած մի տեղ կգտնէր գետի աղբիւրը կամ աղը. այդ աղը մի բարձր տեղ ժողովված կլինէր, իբրև լճակ և կամ քարերի արանքից կլինէր բղխելիս: Մի քիչ որ գնաց Վահանը՝ գետն առաջը կտրեց. այդ տեղ գետի վերայ կամուրջ էր շինած: Վահանի հետաքրքրութիւնը շարժեց, նա ցանկացաւ իմանալ թէ գետն

մի բէ գնում. սկսեց շարունակել ճանապարհը և առաջը գտնւ-
 վող անտառի միջեց ձգները յետ-յետ անելով անցկացաւ:
 Անտառը վերջացաւ և Վահանի առաջը բացուեցաւ մի ըն-
 դարձակ հարթավայր, այդ տեղ գտնուում էր մէկ լիճ թու-
 վերով շրջապատած. նորա մակերևոյթը շողջողում էր արևի
 տակ: «Լիճը ժողովված անշարժ ջուր է, չորս կողմեց ցամաքով
 պատած»: Այդ լճի մէջն էր թափվում գետակը: Գետակի բն-
 րանը լիճը թափվելիս բաժանվում էր երկու ձոյների: Աջ կողմեց
 ներս էր մտած դէպի լիճը մի հրուանդան, այսինքն շայնպիսի մի
 ցամաք, որ շատ թէ քիչ դուրս պրծած է լինում ջրի մէջ:
 Լճի մէջ տեղում մի փոքրիկ կանաչազարդ կղզի էր երևում,
 մի ցամաք, որ չորս կողմեց էլ ջրով պատած էր: Լճի միւս
 կողմեց գեղեցիկ տեսարանով երկար ու ձիգ ներս ընկած էր
 ամի թերակղզի, — ցամաքի մի մասը, որ միայն երեք կողմեց էր
 պատած ջրով»: Թերակղզին ձգվում էր անտառի կողմեց և նա
 ցամաքի հետ միաւորվում էր մի նեղ շերտ հողով, պարանոցով:
 Նորան զարդարում էին գանգուր կանաչներ, որոնք շուքաբաւո-
 բելով եզերքի փոքրիկ ծոցերը՝ դողդոջուն պատկերներով ան-
 դրադառնում էին ջրի մէջ: Այդ թերակղզին քիչ էր մնացել
 որ հասնէր մինչև նոյն խակ կղզին. նորանց բաժանում էր լրա-
 րեց միայն մի նեղուց, «ջրի մի նեղ շերտ»:

Վահանը բաւականին ժամանակ անցկացրեց շողջողուն
 լճի մօտ, բայց էլի շրջակայքի վայելուչ տեսարանից չէր կշտա-
 ցել, երբ որ տուն դարձաւ:

ՀՈՎԻԻ

Ծառի հովանին, տերևի շրջեն,
 Տխուր ողբերգակ աղբիւրի շաչեն,
 Հաճելի դերբը զմրուխտ կանաչով,
 Մի սքանչելի գեղեցկութիւնով,

Միշտ ասում են քեզ. Ո՛վ դու անցաւոր,
 Ո՛վ ինքնահաւան դու ճանապարհորդ,
 Ինչո՞ւ չես դալիս այս հազարաւոր
 Բարութեան լինիլ մասնակից, կցորդ:
 Եւ ահա՛ հովաից մի քաղցր քամի
 Բերում է իր հետ աննշան ձայներ...
 Լաւ ահանջ դիր դու... այն խաշնարածի
 Թութակի երգն է: Նկել է գիշեր,
 Կանչում է դառներն հանգչել խաղերից,
 Եւ պատսպարուիլ պատառող գայլեց:

ՊԱՐՏԱՃԱՆԱԶՈՒԹԻՒՆ

Մի աշխատասեր ու արդար հիւան լաւ փող էր վաստա-
 կում և շատ պարզ էր ապրում: Թէ ինքը և թէ նորա տա-
 նեցիքը, ամենքն էլ պարկեշտ կերպով էին հագնում և ամեն
 տեսակ աւելորդ ծախքերից հեռու էին մնում: Մի օր դրացի
 Յակոբը հարցրեց նորան:

«Պետրո՞ս աղբէր, ասա խնդրեմ, ի՞նչ ես անում այսքան
 դիզած փողերդ, որ շուքաբար ոչ ուտում, ոչ հագնում ես:

— Փողերիս մի մասը պարտքս եմ տալիս, պատասխանեց
 հիւսը, միւս մասն էլ շահով եմ տալիս»:

«Ի՞նչ ես ասում, կրկնեց դրացին, մի՞թէ ես չգիտեմ, որ
 դու ոչ պարտք ունիս, ոչ շահով տուած փող»:

— Այդպէս է, բայց ես էլ սուտ չեմ ասում: Ահա լսիր.
 դու լաւ գիտես, թէ իմ ծերունի ծնողները ինչքան ծախքեր
 արած կլինին ինձ համար ծնած օրիցս ի վեր. այժմ էլ ես սր-
 բազան պարտք եմ համարում ինձ համար ծախք անել նոցա
 վերայ իմ փողերիս մի մասը: Փողերիս միւս՝ շահով տուած
 մասն էլ այն է, որ դորժ եմ դնում իմ զաւակների դաս-
 րաս. Ընթերց.

տիարակութեան վերայ, որ նոքա մի օր պիտանացու մարդիք
 դառնան և կարողանան օգտակար լինիլ ինձ էլ, իրանց էլ,
 ուրիշներին էլ: Եւ ինչպէս որ ես այսօր որդիական պարտք եմ
 համարում հատուցանել ծնողներիս նոցա բարիքի փոխարենը,
 այնպէս էլ յոյս ունիմ, որ իմ որդիքը ճերութեանս ժամանակ
 կաշխատեն ճշտութեամբ հատուցանել իրանց պարտքը:

ՋԱՐՄԱՆԱԼԻ ՄԱՐԴԻՔ

Շատ տեղ ման եկած, շատ երկիր տեսած
 Մէկ մարդ կրկին յետ իւր աշխարհն եկաւ.
 Ծանօթ, բարեկամ զլինին հաւաքված
 Հարց ու փորձ արին, թէ նա ինչ տեսաւ:
 «Լեզուս չի բռնում, կցեց նա խօսել,
 Որ ձեզ յետ պատմեմ, թէ ինչ եմ լսել,

Աչքովս տեսել:

Դուք լաւ էք զիտում, թէ ինչքան է մեծ
 Այս մեր աշխարհը, անսահման անվերջ.
 Եւ ինչքան ծովեր, ազգեր, քաղաքներ
 Լիքն են աշխարհիս ամեն անկիւններ.
 Շատ տեղ կայ՝ մարդիք իրար միս կուտեն.
 Շատ տեղ մտի տեղ խոտ կճաշակեն.
 Ոսկին ու արծաթն, այնպէս երկիր կայ,
 Խոտի հետ կգայ, ջրի հետ կերթայ.
 Բայց այս ամենն ինձ չի զարմացնում,
 Երբ միտս եմ զցում ու լաւ մտածում,
 Թէ ինչ էին անում քանի մի տեղեր
 Մի անսակ մարդիկ ցերեկ ու զիշեր. —
 Առաւօտունից մինչև միւս առաւօտ
 Նստած են նոքա անձայն իրար մօտ,

Բան ու կերակուր խսպառ մոռացած,
 Դժոխք ու զրախտ աչքից վաղ ընկած.

Միմեանց երեսն էլ
 Չեն ուզում տեսնել:

Ամին էլ որ դռայ, կայծակն էլ խփի,
 Սուրը շողողայ, կարկուտը թափի,
 Թէկուզ երկինքն էլ զլիններին փուլ դայ,
 Մէկն էլ չի ուզել որ տեղեց շարժ գայ:
 «Իսկ ի՞նչ է նոցա միտքն ու կամքը
 Այդպէս անելով, հարցրին բարեկամքը,
 Թէ իրանց երկրի հոգսն են միշտ քաշում»:

— «Ախ ի՞նչ էք ասում»,

«Չլինի՞ հին մեղքերն են ապաշխարում:

— «Ո՛չ, ո՛չ, սիրելիք այդպէս բան չկայ»:

«Ուրեմն ի՞նչ է, ասան»:

— «Թ՛նղի՛թ, թ՛նղի՛թ են խաղում»:

ԱՂԲԻՒՐ

Մէկ տաք օր երեք ճանապարհորդ իջան մեծ ճանապարհի մօտ եղած մի պայծառ ու պաղ աղբիւրի վերայ: Խիտ ու հիւթալե բոյսեր կախված էին աղբիւրի շուրջը և իրանց ստուերովը զով էին պահում նորան: Զուրը հաւաքված էր այն տեղ մէկ քարեց փորած ակի մէջ, որից դուրս վազելով՝ մաքուր ու պայծառ առուակներով գնում — ոռոգում էր ծաղկազարդ դաշտի ամեն կողմերը: Աղբիւրի քարի վերայ դրված էր. «Եղեր այս աղբիւրի նման»: Ճանապարհորդները ջուր խմեցին կշտացան, վերնագիրը կարդացին և սկսեցին մտածել, թէ ինչ կնշանակէ այդ: «Այս լաւ խրատ է, ասաց նոցանից մինը, որի կերպարանքից ու հագուստից երևում էր, որ վաճառական

է. աղբիւրն անդադար հոսում է, գնում է շատ հեռուները, զանազան ջրեր է ընդունում իւր մէջ և աճում դառնում է մեծ գետ, սա իւր օրինակովը կարծես թէ կամենում է ասել. «Գործունեայ եղեր, երբէք մի՛ յուսահատուի՛ր՝ և անշուշտ քո նպատակիդ կհասնիս»:

Երրորդ ճանապարհորդը, որ մի ծերունի էր և ձեռին մի գիրք ունէր, գլուխը շարժեց և փսաց. «Սորա մէջ մի ասելի վեճ է խրատ կայ. այս աղբիւրս ամենի համար պատրաստ է, ամեն անց ու դարձ անողն ծարաւը յագեցնում է, վարձ չի պահանջում, և սորանով յայտնապէս կամի ասել մարդկանց. «բարի արա միայն բարի սիրելով և փոխարէնը հատուցում մի՛ պահանջել»:

Երրորդ ճանապարհորդը, որ մի գեղեցիկ ու վայելչա-կազմ երիտասարդ էր, ոչինչ չասաց, բայց երբ ընկերները հարցրին և նորա կարծիքը, նա փոքր ինչ մտածեց և ասաց. «Այս աղբիւրի վերնագիրը ես ամենեւին ուրիշ կերպ եմ հասկանում: Ինչի՞ էր պէտք այն անընդհատ հոսումը այն պատրաստականութիւնը ամենքի ծարաւը կոտրելու, եթէ որ ջուրը պղտոր լինէր: Նորա գլխաւոր արժանաւորութիւնն այն է, որ նա մաքուր է և պարզ: Ուրեմն, վերնագիրը ոչ մեր ջանասիրութեան, ոչ էլ առատաձեռնութեան վերայ է. «այս աղբիւրի նման եղեր» կնշանակէ—պահիր քո հոգիդ միշտ այնպէս մաքուր, որ նորա մէջը լաւ ցոլանան, ինչպէս այս աղբիւրիս մէջ, երկրիս ծաղիկներն ու երկնքի աստղերը»:

ՅԵՐԵԿ ՆԻ ԳԻՇՆԻ

Յերեկն ամեն բան պարզ շոշափելի և զգալի է լինում բնութեան մէջ: Առաւօտեան արշալոյսը զարթեցնում է ամեն տեղ բազմաշնատ գործունեութիւն, ամբողջ օրը լսվում են կենդանիների տեսակ-տեսակ ձայները, երգերը, աղաղակները.

բայց հենց ծովում է արևը մայր մանելու թէ չէ՝ ձայները լռում են հետզհետէ, սպառվելով արևմտեան ոսկեվառ շողքի հետ: Լռում է երգողների դասը, թառ է լինում զանազան ձիւների վերայ, թագնվում է անտառի տերևախիտ խորքում և քնում է տեղաւորելով յոգնած գլուխը թևի տակ: Միայն քանի մի ձիւններ ու երգեր, որ կորած էին ցերեկուան խառնաշփոթ ձայների մէջ, այժմ սկսում են դուրս յայտնվել ընդհանուր լռութեան մէջ: Բարձր-բարձր լսվում է այժմ լորերի պղպ—պղլտը, որ այս ու այն կողմ վազելով պտուռում են իրար: Աւելի բարձր կանչում է զիշերահաւը և նորա ձայնի արձագանգը հեռու տարածվում է ընդարձակ անտառի մէջ:

Մի խուլ ձորի մէջ ահա զարթեցաւ խաւարասէր բուն էլ, թափահարեց իրան և սուր հայեացքով մտիկ տուեց դեռ ևս մնայլապատ դաշտերին, որ թուշի քնած որսեր գտնէ իւր համար: Բունից դուրս եկաւ և խլուրդը, փռնչաց քթով և հոտոտեց գիշերեան քամին, որ իմանայ չի՞ գալիս արդեօք տաք արևնի հօտ: Իսկ մի ուրիշ տեղ ընդարձակ կանաչ դաշտի վերայ եկել ժողովվել են զիշերեան թիթեռնիկներ և թռչում են ծաղիկից ծաղիկ, որ ծծեն նոցա շաքարահիւթը: Լայն առափ ավերով էլ՝ կախկախված թուփերի ստուերի տակ՝ շարվել են կանաչ կայծեր, այսինքն տեսակ-տեսակ պղոճներ: Հին խնձորնու փուշակի մէջ մէկը ծրվծրվում է,— դա զարթնած չղջիկն է. և ահա դուրս երևեցաւ նա, սլացաւ զարմանալի թռիչքով, նորան հետևեց երկրորդը, յետոյ երրորդը . . . նոքա կտրում—անցնում են օդը, փռվում են նորա մէջ, պտրտում են ջրի երեսով, ինչպէս ուրախ ծիծեռնակներ: Խիտ թուփերի արանքից հնչվեցաւ վերջապէս սոխակների դայլայլելը, որ ընդհատ-ընդհատ տատանվելով ողջունում է զարթնող գիշերին: Ահա գիշերը սկսում է զարթիլ, զարթնում է նորա հետ և նոր կեանք:

ԾՆՈՂԱՍԻՐՈՒԹԻՒՆ

Մի օր Պրուսիոյ Թագաւոր Փրիդերիկոս Բ. իւր սենեկի մէջ սաստիկ զբաղված՝ կրկին ու կրկին զանգակը խփեց, բայց մարդ չերևեցաւ: Անհամբերութիւնից դուռը բաց արեց և տեսաւ որ սպասաւորը տախտի վերայ ընկած քնած է: Մօտ զնաց որ զարթեցնի՝ աչքովն ընկաւ սպասաւորի գրպանից կիսով չափ դուրս ընկած մի նամակ: Հետաքրքրութիւնը շարժած հանդարտ կերպով դուրս հանեց Թուղթը, որ իմանայ Թէ մէջն ինչ կայ գրած: «Իմ անդին որդի, ասված էր նամակում, անչափ ուրախ ու շնորակալ եմ, որ այս անգամ էլ չուշացրիր ուղարկել ինձ քո ամսականիդ կէսը. դու քո ծնողասիրութեամբ քաղցրացնում ես մօրդ տխուր օրերը, հաստատ յոյս ունեցիր, որ Աստուած դորա փոխանակ պիտի օրհնէ քո կեանքը»:

Թագաւորը նամակը կարդալուց յետոյ մի քսակ ոսկով լցրեց և նամակի հետ միասին դրեց տակաւին քնած երիտասարդի գրպանում, ապա դարձաւ իւր սենեակը և այնպէս սաստիկ հնչեցրեց զանկազը, որ սպասաւորը զարթնելով ներս վաղեց:

«Լա՛ւ քնեցիր», ասաց նորան Թագաւորը: Սպասաւորն աշխատում էր անձն արդարացնել. շիտթման մէջ ձեռքը տարաւ գրպանը և զարմացած դուրս հանեց քսակը: Ոսկիները տեսնելուն պէս գոյնը Թռաւ. — «Տէ՛ր արքայ, սոսաց սպասաւորը արտասուազին՝ Թագաւորի ոտքերն ընկնելով, երևի մահս են կամենում. չզիտեմ ո՛վ է դրել գրպանումս ոսկով լեքը մի քսակ»:

«Բարեկամ, պատասխանեց Թագաւորը, Աստուած շատ անգամ իւր բարիքը քնած ժամանակներս է հասցնում մեզ: Ա՛ն այդ քսակն, ուղարկիր մօրդ, ողջունիր իմ կողմից և ասա,

որ անհոգ լինի, այսուհետև ես պէտք է խնամք տանեմ նորա վերայ: Իսկ դու, սիրելի, վստահ եղիր, որ իմ մօտ բաղդաւոր պիտի լինիս:

ԱՐՈՒԹԻՒՆԻ ԱՌԱՆՁՆՈՒԹԻՒՆԸ

Ա.

Արցունքն աչքերին կառկառած ձեռքով մօրըսեմ տեսնում թէ երազնա մէջ, Թէ լոյս ցերեկով մտածմանց միջում... Ո՛հ մայր իմ, մայր իմ, մի՞թէ արժեմ ես այդ կրկնածանքին, Այդ անչափ սիրոյն և երանական պատրաստ զգուանքին. ես չեմ ուրեմն մի Թշուառ էակ ձգուած մի անգամ, ես ունիմ սիրող անսահման սիրով և սերտ բարեկամ թող ողջ աշխարհը ինձ արհամարհէ հոգըս չէ բնաւ, Ինձ բաւական է քո միակ սէրը և դու՞թը ամբաւ... Ո՛հ Թէ ինչ սիրով և ինչ յոյսերով ինձ սնուցել ես, Քանի՛ օրերով ծոմապահութեամբ կեանքդ մաշել ես, Քանի՛ շաբաթներ պատով, աղօթքով Աստուած ես կանչել, Քանի՛ սուրբի մօտ մօմով մատաղով ուխտ ես զնացել, Քանի՛ սրբերի և աղքատների դու կերակրել ես, Քանի՛ աղօթքներ և Թախամաններ վերաս կարել ես, Քանի՛ցս անգամ դու իմ փոխանակ հարուած ես ստացել Անգութի ձեռքից և քանի՛ցս անգամ դառն արցունք Թափել, Որ ես բաղդաւոր մարդ դառնամ մի օր և շնորհալի, Որ լինիմ պարծանք բարեկամներիս և քեզ սիրելի...

Բ.

Ո՛վ Աստուած իմ, Աստուած, Դու բարի ես, Դու միշտ ողորմած. Շատ ժամանակ է, որ Քո զթուլթիւնդ երբէք չեմ յիշած. Ների՛ր ինձ, ների՛ր, Արարիչ երկնի, ես մեղաւոր եմ, Դու ինձ շնորհել ես ուժ ու զօրութիւն՝ ես մոռացել եմ.

Դու հրամայել ես լինիլ գործունեայ՝ նոր եմ ես յիշում:
 Այժմից կսիրեմ գործունէութիւն իմ բոլոր կեանքում:
 Գործունէութեամբ իմ մէջ կգտնեմ ես ինձ բարերար:
 Գործունէութեան դէմ չկայ ոչինչ անհաս և դժուար . . .
 Թող այս բազուկներս, որ այժմ զօրաւոր՝ պարապեն գործով,
 Թող այս ճակատը, որ այժմ լայնացած՝ զբաղել խելքով,
 Թող այս ոտները, որ այժմ ամրացած՝ ուղղապէս քայլեն,
 Թող այս աչքերը, որ այժմ փայլուն՝ շքանկատ լինեն:
 Յօժար եմ, յօժար, հոգևով և մտօք գործող լինելու:
 Հաստատուն յուսով անվեհեր սրտով յառաջ դիմելու:
 Դէպի նպատակ, դէպի կատարեալն և դէպի բարին,
 Որ անհրաժեշտ լըուցանելու պարտք է մարդկային
 Դու մի ամրապինդ, ո՞վ իմ Ստեղծող, կամք տուր ինձ միայն՝
 Իսկ Գեղ վայելէ փառս և պատիւ այժմ և յաւիտեան:

ՓՈՂՆ ԻՆՉ ԵՆ ԱՆՈՒՄ

Քեզ հաց է հարկաւոր, իսկ դու շատ իւղ ունիս ոչ-
 խարներիցդ թոփ արած: Ի՞նչ պէտք էր անել: Գնա՛ նորա
 մօտ, ով որ շատ հաց ունի, քիչ իւղ. նա կառնի քո իւղը
 և հաց կտայ քեզ: Այսպէս փոփոխում էին հին ժամանակնե-
 րում մարդիք իրանց ապրանքները, այսպէս են անում այժմս
 էլ գռնհիկ անկիրթ ազգերը: Եւ յիրաւի, եթէ որ դու կա-
 րողանայիր միայն որ և իցէ մի գազանի մորթով ծածկվել,
 կամ որ և իցէ վայրի անասնի մսով կերակրվել, կամ թէ
 անտառում քանդած արմատներ ուտել, էլ չէիր կարօտիլ զա-
 նազան ապրանքների: Բայց դու սովորել ես բարեվայել շոր
 հագնիլ, զգակ ծածկել, կօշիկներ ունենալ, մազերդ լաւ սան-
 րել հայելու առաջ. դու ուտում ես հաց և խոհանոցում
 պատրաստած զանազան ուտելիքներ, քնում ես ոչ թէ հասա-

րակ կաշուի կամ թաղիքի վերայ, այլ անկողնակալի վերայ,
 փափուկ վերմակի տակ. բնակվում ես փայտաշէն կամ քարա-
 շէն տան մէջ, և ոչ թէ մի պատռտած վրանի կամ տաղա-
 ւարի տակ: Բայց ի՞նչ համրել բոլոր այն նիւթերը, ինչ որ
 այժմ պէտքական են քեզ, սկսած պատին խիած մեխից,
 լուսամտի ապակուց, մինչև այն գիրքը, որ կարդում ես դու:
 Ի՞նչ ես կարծում, կարող էիր այդ բոլոր բաները ինքդ շինել:
 Ի՞նչպէս կարող ես դու գրակ էլ կարել, սանր էլ շինել, կուժ
 էլ, կաթսայ էլ, սեղան էլ, կացին էլ, գիրք էլ և այլն: Ասենք
 թէ շատ էլ փայտ ունիս, սայլք կլծես ու կերթաս հարցնել,
 թէ «Ո՞վ գիրք ունի, ո՞վ գրակ, եկէք փայտով փոխենք»:
 Այդ ինչքան չարչարանք կլինէր, բայց և կարելի է ոչ ոքի էլ
 հարկաւոր չէ քո փայտը. ուրեմն դու կմնայիր առանց զգակի,
 առանց գրքի, առանց ամանի: Ահա հոտեր են մարդիք այն-
 պիսի ապրանք, որի հետ ամեն մարդ կփոխի իւր ապրանք, և
 որը շատ հեշտ է ման ածել: Այդ ապրանքը թանկագին մե-
 տադներն են, ոսկին ու արծաթը: Նորանց ձեռք բերելը հեշտ
 չէ, և նոքա միշտ թանկագին են լինում: Ոսկուց ու արծա-
 թից դրամ են կտրում. մի ոսկի դրամով, որի մեծութիւնը
 լինում է արասանոցի չափ և որի գինը սակայն հինգ արծաթ
 մանեթ է, հարիւր տեսակ բան կարող ես գնել. եթէ քեզ
 քիչ բան է հարկաւոր, արասանոցներ տուր, տասը կոպեկա-
 նոցներ, կամ աւելի մանր պղնձի դրամներ, (հինգ, երեք, մէկ
 և կես կոպեկանոցներ): Այդ բոլոր տեսակ դրամները նոյնպէս
 ապրանք են, բայց այնպիսի ապրանք, որ ամեն մարդ կառնի
 և՛ ապրանքի տեղ, և՛ աշխատանքի տեղ: Մի քանի ժամա-
 նակից յետոյ տեսան, որ դրամներն էլ հետը քաշ տալ այս
 ու այն կողմ յարմար չէ, մանաւանդ երբ հարկաւոր է լինում
 մեծ-մեծ առուտուրներ անել: Արևտրականները սկսեցին այս-
 պէս անել. — օրինակ, Յակոբեանցը մահուդ է գնել Տիգրան-

եանցից, տալիս է նորան փողերի տեղակ մուրհակ, թէ իմ պարտ
փողերս պիտի տամ այս ինչ կամ այն ինչ ժամանակ: Տիգ-
րանեանցը հաւատ է ընծայում Յակոբեանցին ու պարտքը
թողում է նորա վերան, իմանալով, որ անկասկած պիտի հա-
տուցանէ. իրան էլ եթէ հարկաւոր է մի այնպիսի ապրանք, որ
Յակոբեանցն ունենում է՝ վեր է առնում նոյնպէս մուրհակով:
Ասել է թէ, այս տեսակ մուրհակները միւսնոյն են թէ փողը:
Ահա այսպիսի մուրհակներ դուրս տուող թէ որ լինէր մի ան-
ուանի հարուստ մարդ, որին ամենքն հաւատ ընծայելիս լինէին,
այն ժամանակ բոլոր ժողովուրդը վեր կառնուր նորանց: Այդ-
պիսի մի հարուստ մեծատուն զանձատունն է. նա է, որ հրատա-
րակում է տպած մուրհակներ, որոնց թուղ փող են ասում կամ
ասիդնացիա: Այդ թղթի փողերը, կամ աւելի լաւ ասենք—
այդ թղթի կտորները, ինքն ըստ ինքեան համարեա ոչինչ
չարժեն, բայց նորանց ընդունում են փողի տեղ, որովհետեւ
զանձատունն էլ է փողի տեղ ընդունում նորանց: Թուղթ
փողը հետը ման ածել հեշտ է քան թէ մետաղեղէն դրամները:

ԱՂՈՒՅՍ ԵՒ ԿԱՏՈՒ:

Ժանտամահ ցաւն երբ փարատեցաւ,
երբ բարօրութիւնն յար յաջորդեցաւ,
Կենդանիքն ապա մի խորհուրդ արին,
Թէ պէտք է զենել զո՛հ Իւպիտերին:
Սակայն Առիւծուց ստացան պատուէր,
Թէ պէտք է գրել ամեն զո՛հ Կուէր
Մասնի միջում՝ կազմած այդ մասին,
Եւ հանել զո՛հը ձեռամբ Աղուէսին,
Որովհետեւ նա քրմապետական
Պաշտոնն էլ ունի Իւպիտերի տան,

Եւ որ լինի գործն պատշաճ ու հարմար՝
Կատուն Աղուէսին կարգուեց հաշուարար.

Յետ որոյ ամեն չորեքոտանի
Բերաւ զո՛հ վայրի և կամ ընտանի,—
Շուկը չաղ հաւեր, Արջը փափուկ տանձ
Կապիկն ոսկիներ, փղերն անթիւ զանձ:

Անզո՛հ չմնացին Մուկն ու Նապաստակ.
Մի խօսքով ասած, շատ որս ու վաստակ
Բերին լրուցին մեհենի սեղան,

Այնպէս, որ չմնաց տեղ էլ ասեղան:

Երբ այդքան զո՛հեր—չաղ կաքաւ ու հաւ
Աղուէսը տեսաւ՝ աչքը չորս եղաւ.

Հաշուարար Կատուին էլ մի՛ հարցաներ,
Բերանի ջուրը թուղթը թաց կաներ:

Մի օր Աղուէսը մտաւ Կռատուն,
Տեսաւ որ թագուն հաշուարար Կատուն
Մի հաւի զլուխ թաթերում ծամէր.
Աղուէսը ժպտաց, բայց Կատուն ցանէր

«Մի վախիր, ասաց Աղուէսը Կատուին,
Ես այդպէս գործով հասայ այս պատուին,
Առակ է կասն. «Եւ մեղրահատը
Մեղը կտրելիս լեղում է մատը»:

Խօսքը չաւարտած մատեանը ձգեց
Ու հասաւ զո՛հից չաղերը ձանկեց.
Կատուն, որ սրտումն էլ կասկած չմնաց,
Իսկոյն հեռեկեց Աղուէսի կամաց:

Իսկ զո՛հաբերքը ցարդ համոզված են,
Թէ իրանց սուրբը արդէն զո՛հված են.
Սակայն մեհենում հետքերն ու փոշին
Զի՛ք զո՛հի, չէք եւ մորթին ու կաշին:

Գիտեմ, առական ինչ իմաց տուի՝
Ախորժ չէ քմացն Աղուէսի, Կատուի,
Բայց փոյթ չէ, գոնէ խեղճ զոհարբը
Կիմանան ո՛վ է ուտում նուէրը:

ՄԱՐԳԱՐԻՏՆԵՐ

Մի Արաքացու ուղտ սատակեց անքնակ աւազուտ անապատում: Խըղ-
ճուկը ճանապարհ ընկաւ զնալ ոտքով վառվում աւազի վերայով. բայց կարճ
ժամանակից յետոյ սկսեց թուլանալ քաղցած ու ծարաւ: Յանկարծ տեսաւ նա
իւր առաջեւ մի քսակ, կանգ առաւ նա եւ վրայ վաղելով առաւ քսակն ու
բաց արեց նորան դողողուն ձեռներով: «Անպիտան բան», հառաչելով ասաց
նա եւ բաց զցեց քսակը: Նորա մէջ միայն մարգարիտներ էին:

ՈՉԻՆՉ ՉԻ ԿՈՐՉՈՒՄ

Չճմարիտ է որ ոչինչ չի կորչում: Բայց ասհա, օրինակ,
մի ձի սատակեց, դէն զցեցին նորան պրծան—եւ վերջ: Ոչ,
այս տեղ դեռ ամենը չէ կորած, ձիու դին կրնեսի, մի մասը
կչորանայ, մի մասն էլ հող կդարնայ, հողից խոտ կբուսնի եւ
այդ խոտով կըկերակրուի մի ուրիշ փոքրիկ ձի: Փշովեցաւ, ասենք
մէկ քար՝ աւազ դարձաւ, իսկ աւազից գոյացաւ այն բլուրը,
որի կատարին բուսած են մի թուփ ծառեր: Յամաքեցաւ առուն,
ջուրը օղի մէջ զնաց, իսկ յետոյ, մի ուրիշ տեղ, կտեսնէ որ
նոյն իսկ ջուրը թափվեցաւ ու վազում է գետի մէջ: Այսպէս
է լինում բնութեան մէջ, այսպէս է աշխատում անել մարդն
էլ իւր կողմից, որ ոչինչ չկորչի, չփչանայ: Ի՞նչքան աղբ ու
ինչքան անմաքրութիւններ են դուրս ածում աներից ու բա-
կերից: Եթէ նոքա մնային տանը եւ բակումը թափված, օղբ
կվարակէին, իսկ ամեն մարդ էլ գիտէ, որ ժանտախտը աւելի
կոտորածներ է անում այն երկրում, ուր որ մարդիկ առաւել
կեղտոտ ու անմաքուր են ապրում: Բայց խելքը մարդը վնաս

սակար բաներիցն էլ է կարողանում օգուտ քաղել: Փտած ու
կեղտոտ բաների փոսերի մէջ կիր ու փշրած ածուխ են ածում:
այդպիսով նոքա բացի օղբ չապականելուց՝ ծառայում են մար-
դուն հողը պարարտացնելու համար: Մարդիք ընկնում են քա-
ղաքի փողոցներն ու հաւաքում ամեն մի բան, որ անպիտան
համարված ու դուրս ածած են լինում. օրինակ, կրճոտած
ուսկրներ, երկաթի կտորտանք կաշուի պատառներ եւ ուրիշ շատ
տեսակ ցնցոտիք: Այս բոլորը գործարաններում բանի է գնում:
Ոսկորից ու կաշուից սոսինձ են եփում. ոսկրից նոյնպէս շինում
են սպիտակ վառուէն լուսակիրը (ֆոսֆօրը), որ ծծմբի հետ
խառն կարելի է տեսնել մեր սովորական լուցափայտերի ծայրե-
րում: Լուսակիրը այնքան դիւրավառ է, որ մինչև լուցափայտի
կաշիքը նա վառվում պրծնում է. այդ է պատճառը, որ լուցա-
փայտի ծայրը ծծմբով էլ են շաղախում: Լուսակիրից կաշում է
(վառվում է) ծծումբը, իսկ ծծումբից լուցափայտը: Լուսակրի
գոյնը սպիտակ է, իսկ, ծծումբինը դեղին. բայց լուցափայտերի
ծայրերը գոյն-զգոյն են լինում—կարմիր, կանաչ կամ ուրիշ
գուներով, նայելով թէ ինչախի ներկի մէջ են լինում թա-
թախած այդ ծայրերը: Փայտածուխի մոխրից պօտաս (բոչնա-
մոխիր) են ստանում: Պօտասը խառնում են աւազի հետ, երբ
ուզում են սպակի շինել, եւ ճրագունի հետ, երբ ուզում են
սապոն եփել: Ամեն մի ժանդոտած մեխ, ամեն մի երկաթի կտոր
արհեստանոցում կարելի է կրկին եռացնել, զտել եւ նորանից
նորէն պատրաստել պսպղուն կացին, դանակ եւ այլն: Բրդեղէն
ցնցոտիքը նոյնպէս կարող են գործի անցնել բրդի գործա-
աներում. նորանց կրկին լուանում զզում են եւ դարձեալ բուրդ
ստանում, որից էլ շորեր են պատրաստում: Իսկ պատասա-
ների ցնցոտիքը դործ են ածվում թուղթ շինելու համար,
այնպիսի թուղթ, որի վրայ մենք գրում ենք: Ի՞նչ կմտածէիր,
որ քո շապիկը մի ժամանակ կարող էր թուղթ դառնալ: Որտեղ

որ արհեստները ծաղկած են, այն տեղ գործի է գնում և այն ամենը, ինչ որ ուրիշ տեղերում անպիտան է համարվում ու դէն է ածվում:

* * 3. * *

Մի քանի հոգի պատահմամբ հիւր ընկան մի ծերունու տան: Հացից յետոյ հիւրերից մէկը հարցրեց տան տիրոջը թէ՛ Աստուածաշունչ ունի՞: «Ա՛խ, ինչ էք ասում պատասխանեց ծերունին ծանր կերպարանք առած, ես քրիստոնեայ չեմ միթէ. օր չի անցնիլ, որ կարդալիս չլինիմ Սուրբ—գիրքը»: այս ասելուց յետոյ հրամայեց փոքրիկ դստերը որ Աստուածաշունչը բերին: Մի փառաւոր ու ոսկեգօծ կազմով գիրք էր բերածը. բաց արեց թէ չէ՛ իւր ակնոցն ընկաւ միջից: «Ա՛յ անիծած, գոչեց յանկարծ ծերունին ակնոցը վերցնելով, մի տարուց ակելի է, որ կորցրել եմ, հազիւ հազ չգտայ այսօր»:

ԻՆՉՊԷՍ Է ՄԱՐԴՍ ԳԱԶԱՆՆԵՐԻՆ ՈՐՍՈՒՄ

Բացի խլուրդից, գրեթէ բոլոր վայրի կատաղե զազանները քնաս են տալիս մարդուն որ և իցէ կերպով. այս պատճառով մարդս հալածում է նորանց ինչպէս իւր անհաշտելի թշնամիները: Գազաններ որսալիս ամենից ակելի մարդուն օգնում է նորա մտերիմ շունը: Շունը գազանների մշտնջենական ոտխն է, մանաւանդ այն գազանների, որ ցեղակից են նորան, ինչպէս գայլը, աղուէսը, շնագայլը: Մարդս յաղթում է գազաններին ո՛չ այնքան ուժով, որքան հմուտութեամբ: Հենց այդ տեղ էլ երեւում է մարդու խելքը, որ նա կարողանում է տիրել բնութեանը: Անկիրթ ազգերը գտնում են թունաւոր խոտեր, նորանից դուրս են քամում մի տեսակ զօրեղ թոյն ու քսում նետերի ծայրին. բաւական կլինի այդպիսի թունաւորած նետով մի փոքրիկ վէրք տալ կենդանուն, ամենամեծ գազանն կը սատկի, պատճառ, թոյնը մտնում է արեան մէջ, կենդանին սխում է փախչել, բայց յանկարծ տեսնում ես զողողաց, վայր ընկաւ և մեռաւ սարսափելի տանջանքով:

Երբեմն մարդիք խորամանկութիւն են գործածում, հազնում են այծեամի մորթի, եղջիւրներն էլ դուրս ցցում գլխի վերայ, որ այսպիսով կարողանան շատ մօտ գնալ արագավազ այծեամիներին, որոնք իրանց մօտ չեն թոյլ տալիս որսորդին: Մարդս ուշի ուշով նկատում է թէ որտեղ է կենում անասունը, երբ է հեշտ մօտ գնալ նորան, կարճ ասել—լաւ գննում է անասնի վարքն ու սովորութիւնները, որ ակելի հեշտ ու անսխալ կերպով կարողանայ որսալ նորան: Վայրենի ազգերը որսի մէջ գործ են ածում նետ, նիղակ, դաշոյն, ականատ և այլն: Աւելի լուսաւորեալ ազգերը գործ են ածում հրացան: Գազանները որսի են դուրս դալիս գրեթէ միշտ գիշերով: Ամենից շատ հալածում են Գիշակերներից մի առաւել քնասակարին, որ գայլն է. ոմանք թունաւորած միս են դնում նորա անցնելու տեղովը, կամ թէ խոր—խոր փոսեր են քանդում ու երեսը ծածկում ծառի ճղներով, տերեւներով կամ մամուռով և վերան դնում են մի կտոր գէշ խաբելու համար: Այդպիսի փոսերի մէջ երբեմն աղուէս էլ է ընկնում, շնագայլ էլ, ուրիշ գազան էլ: Գոքա ամենքը ահ ու դողե մէջ նստած են լինում տեղները հանդարտ, Այդ տեսակ փոսերի չորս կողմից թեթեւ ցանկապատ էլ են քաշում, որ գազանը կարծէ թէ մարդն այդ տեղ մի բան է թագցրել իրանից, հետաքրքրութեամբ ներս մտնէ և ընկնի փոսի, կամ թակարդի մէջ: Չանազան լուսաւորեալ երկիրներում, օրինակ Անգլիայում, Գերմանիայում, գրեթէ ո՛չ մի գայլ չես գտնիլ, ամենքն էլ կոտորել են: Որ ակելի շատ փչացնեն նորանց՝ իշխանութիւնը վճարում էր ամեն մի սպանած գայլի մորթուն որոշեալ քանակութեամբ փող: Այդ կերպով վերջացրած են արջերն էլ: Արջի մորթին, եթէ փչացած չէ, լաւ գին ունի: Արջի քոթոթների միսը անհամ չէ, և Ռուսիոյ մի քանի կողմերում ուտում են նորան: Աղուէսի մորթին առաւել թանգ է լինում

քան թէ արջինը կամ գայլինը: Մի աղուէսի մորթին երկու գայլի մորթի արժէ: Աղուէսները շատ խորամանկ են և նորանց որսալը հեշտ չէ: Եներով էլ գժուար է աղուէսին բռնել. նա շատ արագ է վազում, զանազան կերպով խաբս է տալիս, հետքը կորցնում է և ամեն մի կերպ աշխատում է խաբել որսկանին: Ուրիշ գազանների միջեց սամոյրն ու ազնիւ կուզը նոյնպէս թանկագին մորթի են տալիս մարդուն: Կրծող կենդանիներէ ցեղեց կուղըն է հատուցանում մարդուն իւր մորթին, որի զինը գնալով-գնալով թանգանում է, որովհետև կուղըներին էլ կոտորում են մարդէք:

ԵՐԿՈՒ ԲԱՐԵԿԱՄՆԵՐ ՈՒ ԱՐՋԸ

Երկու բարեկամ իրիկնապահին
չրացան առած անտառ զնացին,

Որ մէկ բան որսան

Շուտով յետ դառնան:

Յանկարծ անտառից մի արջ դուրս պրծաւ

Ու կատաղութեամբ նորանց վրայ վազեց.

Մէկը շտապով ծառը բարձրացաւ,

Միւսն էլ ճարակտուր գետնի վրայ պարկեց,

Շունչն իրան քաշեց ու անշարժ մնաց,

Որ արջը կարծէ,

Թէ նա մեռած է:

Արջը մրթմրթալով նորան մօտ զնաց,

Ականջը կամացուկ դէմ արեց բերնին,

Դէս-դէն հոտ քաշեց, ականջ դրեց կրկին.

Վերջապէս նորան մեռած կարծելով՝

Արջ պապն հեռացաւ բերանը լիկելով:

Անհաւատարիմն ծառիցն եկաւ ցած

Ընկերին հարցրեց, թէ արջն ի՞նչ ասաց:

— Արջն ինձ պատուիրեց, որ ես միւս անգամ

գեղ պէս մարդու հետն էլ տեղ դուրս չգամ,

Որ վտանգ, փորձանք մի պատահելիս

Զթողուս ինձ մենակ ու ինքդ փախչիս:

ԱՌԱՆՁՆՈՒԹԻՒՆ

Այլ էր սիրովում պայծառ առաւօտ

Վրդոված հոգուս ցաւեր կրակոտ.

Աւերակի մօտ, կանաչ ծառի տակ

Մտքի մէջ կորած էի բովանդակ:

Զէին պակասում վշտերս յոյով,

Հոգիս ու սիրտս միշտ խռով էր խռով,

Սգաւորի պէս անխօս լուռ ու մունջ՝

Զգում էի շատ ներքուստ դառն մրմունջ:

Բարձր սարի տակ փայլուն ու կապուտ

Մի գետ փրփրադէզ վազում էր շուտ շուտ.

Լողում էր նորա վերայ մի նաւակ,

Զկտրան երգում էր իւր քաղցր նուագ:

Գետի միւս կողմում՝ այգիներ, արօտ

Փողփողում էին թփերով ցօղոտ,

Բնութեան նուրբ դեղով ծածանում մունջ մունջ,

Կոյս ծաղիկներով յամիկի փունջ փունջ:

Թխաջք աղջիկներ լուացք շալակին

Վազում զնում էին ափերով գետին.

Այն տեղ մի ջրաղաց պատում էր արագ,

Յօղեր մարգարտեայ շաղ տալով բարակ:

Սար այնտեղ հնուց աւեր աշտարակ,

Իսկ նորա մօտիկ խուց մի փոքրարակ.

Դաս. Ընթերց.

կազմ ու զինավառ մի զինուոր բրդոս
երթում գալիս էր, կանգնում խցի մօտ:

Խաղ զինուորական աւելում էր փոյթ փոյթ,
Ուսից ուս զնում հրացանը շուտ շուտ,
Երբեմն պարզում էր, երբեմն ուղղում,
Մերթ արձակում էր, մերթ նուրբ նկատում:

Այս բնական ու պարզ համեստ տեսարան
Չկարաց տանել վերքերիս դարման.
Ցաւիս բծիշկը այն տեղ չպատահեց,
Միրոս ու հոգիս այրեց, խորովեց:

ՊԱՐՄԻԿ ՄԱՆՈՒԿԸ ԵՒ ԱՒԱԶԱԿՆԵՐԸ

Մի պարսիկ՝ մանուկ հասակում խիստ ցանկացաւ ճա-
նապարհորդելու Բաղդատ: Մայրը տեսնելով, որ ոչինչ բանով
չկարողացաւ յետ կանգնեցնել որդուն իւր ցանկութիւնից,
համաձայնեցաւ թոյլ տալ նորան: Ճանապարհի ծախքի հա-
մար տուեց նորան ութսուն դէնար, և մի և նոյն ժամանակը
պահանջեց որ մանուկը երդումն ուտի և ուխտ զնէ, թէ եր-
բէք սուտ չպէտք է խօսի: Գորանից յետոյ նա գրկախառնեց
որդուն ու յանձնելով նորան Աստուծոյ հովանաւորութեանը՝
արձակեց:

Մանուկն ուրախ սրտով ճանապարհ ընկաւ մի կարաւանի
հետ: Համադան քաղաքին մօտեցած՝ վաթսուն աւազակ վրայ
տուէին կողոպտեցին կարաւանը: Աւազակներին մինը հարցրեց
մանկանը. «Ի՞նչ ունիս մօտդ»: — Քառասուն դէնար կարած են
շորերիս մէջ, պատասխանեց նա: Աւազակը ծիծաղեց և հանաք
էր կարծում: Երբ որ աւազակները բաժանում էին իրանց կո-
ղոպտած բաները՝ կանչեցին տղային իրանց առաջնորդի մօտ:
Աւազակապետը նոյնպէս սկսեց հարցնել նորան, թէ ի՞նչ ունի

մօտը: Տղան պատասխանեց. ես արդէն ասացի քո մարդկանցը,
որ քառասուն դէնար կարած են շորերիս մէջ: Աւազակապետը
խտոյն քանդել տուեց նորա շորերի կարը և գտնուեցաւ
ասուած փողը: «Բայց ի՞նչ պատճառով, հարցրեց նա հետա-
քրքրաբար, բացայայտ ասացիր դու այն բանը, որ կարող էիր
թաքցնել»: — Որովհետեւ ես կամենում եմ պահել մօրս խօսքը,
պատասխանեց մանուկը, ես նորան խոստացել եմ ամենեւին
սուտ չասել: «Միրելի մանուկ, խօսեց աւազակը, դու ահա
փոքր հասակիդ մէջ այդքան լաւ ճանաչում ես քո պարտակա-
նութիւնը դէպի մայրդ, բայց ես այսքան տարեկան մարդ եմ՝
դեռ չեմ գղացել թէ ինչ պարտականութիւն ունիմ դէպի իմ
Աստուածը. տուր ինձ ձեռքդ, անմեղ մանուկ, թող վկայ լինի
սա, որ ես խոստանում եմ այսուհետեւ հաւատարիմ լինիլ:»

Աւազակապետի ընկերները երկար միջոց ֆնացին զարմա-
ցած և անխօս. վերջապէս ասացին նորան. «դու մինչև հիմի
եղել ես մեր առաջնորդը յանցանքի ճանապարհում, այսուհե-
տեւ դարձիր մեզ առաջնորդ առաքինութեան ճանապարհում»:
Ամենքն էլ մանկան ձեռքով երդում կերան, որ հաստատ
ֆնան իրանց խօսքին. դորանից յետոյ աւազակները շտապեցին
յետ տալ իրանց կողոպտած զանձերը:

ԺԱՆՏ ՓՈՒՇԸ

Փշին հարցրին. ի՞նչ օգուտ ունիս,
Որ քարվանի բեռն մօտովդ անցնելիս
Ե՛լ բուրդ ու բամբակ դու չես հարցնում,
Քաշում ես պոկում, բեռը փչացնում: —
— Օղո՛ւն ինչ կանեմ, պատասխան տուեց
Անիժած փուշն ու գլուխը ցցեց,
Օգուտ ուղեցողն օգուտ պիտի տայ,
Իմ սիրտուզելքն տես ի՞նչ է ահա. —

Հենց նրանով է սիրում հովանում, մտաբանում և ցուցնում
ցածրորդ պլանը տունն են քանդում կործանում: Երբ որ
արեւմտեան զգացման զգացումը — ազգային զգացումը
առ Այսպէս տուն քանդող վիշեր խիստ շատ կան:

ՋՈԿ-ՋՈԿ ՈՒ ՄԻԱՍԻՆ

Մի քանի մանուկներ սովորել էին զանազան ծաղիկներ ու
բանջարներ ցանել ամեն մէկն իրան համար: Բուսած ծաղիկը
կամ պտուղը, օրինակ, մանուշակ, շուշան, մորի, սիսեռ՝ բե-
րում ցոյց էին տալիս իրար և ամեն մինը նախանձում էր միե-
սին, թէ «ինչու չայլն այնպիսի գեղեցիկ վարդ ունի, իսկ իմը
բոլորը խաշխաշ է ու խաշխաշ»: Կամ թէ «Եղնիկն այ ինչ
լաւ շամամներ ունի, իսկ իմը բոլորը վարունգ է»:

Այս, ասաց միանգամ էլ Գրիգորը հառաչելով ինչ որ
ցանել է բոլորը խողերը փչացրել են:

Իսկ իմ սիսեռը վրայ բերեց Միհրանը բոլորովին լա-
ցակումս, կարկուտ այնպէս տարել է, որ հետքն էլ չկայ:

Միանգամ, երբ նորա էլ ժողովված ցաւերը բաց էին
անում իրար ու պատմում իրանց անյաջողութիւնը, Արսէնը,
որ պարտիզպանի որդի էր, ասաց. «Գիտէ՞ք ինչ կայ, եղբայր-
ներ, ես մի հնարք եմ գտել. կուզէ՞ք այնպէս անենք, որ մե-
զանից իւրաքանչիւրը ամեն բան էլ ունենայ, և՛ վարունգ, և՛
սիսեռ, և՛ շուշան, և՛ մանուշակ, մի խօսքով — ամենքը»: «Ի՞նչ
ասել կուզէ, ի հարկէ այդպէս լաւ կլինի», աղաղակեցին բոլոր
մանուկները միաբերան:

Այ ինչ է, սկսեց Արսէնը հայրս մեր հարեանի տանը
պարտիզպան էր, ես մի քանի բան եմ սովորել նորանից, բայց
կարելի է հէնց նա ինքը կօղնէ մեզ: Կասը վերջացրինք թէ

է՛ եկէք ամենքս միասին մի կտոր դաշտ մաքրենք, մէկս բա-
հով, միւսս ուրիշ բանով փորենք, մարգեր (ածուններ) շեններ,
այսքան հողի ինչ կամենանք, որ չանենք: Յետոյ միասին մտա-
ծենք, վճուենք, թէ ինչ բան լաւ կլինի ցանել և կամ անել:
Գորանից յետոյ թող ով ինչ ունի բերի, ես մորի, դու խաշ-
խաշ, մէկէլ վարունգ, և այլն: Ամենքս էլ իրար հետ պար-
տաւոր լինինք լաւ պահպանել մեր դաշտն ու խնամք տանել
նորա վերայ: Առաջինը և զխաւորն այն է, որ ամենքս միասին
լաւ կարող ենք տեսնել ու խնանալ, թէ որն է ինչպէս բուս-
նում ու աճում: Երկրորդ, մեր խնամատարութիւնը աւելի
կարգին կլինի, ինչ որ մէկս չխնանալ միւսը կսովորեցնի, այլև
հայրս կօղնի մեզ: Ժամանակ էլ քիչ գործ կածենք մեր աշ-
խատանքի վերայ, երբ ամենքս իրար հետ կգործենք: Երրորդ,
լաւ որ խնամք տանենք բոլոր ցանած ու անկածներին՝ շատ
պտղաբեր կլինին, և մենք ինչքան հարկաւոր է եկող տարուան
համար վեր կառնենք կը պահենք, իսկ աւել մնացածը հա-
ւասար կբաժանենք. ամեն մարդ այն էլ կունենայ, ինչ որ ա-
ռաջուց ունէր, այն էլ, որ ցանկանում էր ունենալ, բանջար,
կամ ծաղիկ, կամ պտուղ, և ոչ որ նեղացած չի լինի:
«Այդ ինչպէս է, ասաց Գարեգինը, ես խաշխաշի ծաղիկն եմ
ուզում, իսկ ինձ կտան մենակ սերմը»: — Գորան հնարք գտնելը
կարծում ես շատ դժուար է, պատասխանեց Արսէնը, մէկ մարդ
կարող ենք միայն ծաղիկ համար ցանել, միւսը սերմի համար:
Այնպէս էլ որ չլինի, թուփերը կբաժանենք, ով ինչպէս
կուզէ թող այնպէս վարուի իրանի հետ: — Լաւ ես հրամա-
յում, վրայ բերեց Գրիգորը, ինչն է պէտք, եթէ ինձ վա-
րունգ տան, երբ ես մորի եմ սիրում»: — «Ուրեմն կը փոխես
մէկի հետ, որ վարունգ կլինի, սիրելիս, պատասխանեց Արսէնը:
Ել պէտք է, եղբարք, վիճել. ում որ ինչ կընինի, շատ լաւ
է: Գլխաւոր օգուտն այն է, որ գործն արագ կընթանայ, որ

մենք ամենքս միասին մի բան կսովորենք. բանը մենակ ուտելը
չէ: Իսկ եթէ դու քո բաժնից մի բան չես կամենալ ուտել,
կարող ես քեզ համար մի առանձին մարդ էլ շինել սրտիդ
ուզածը ցանելու համար. ո՞վ է քեզ արգելում:

Մանուկները համաձայնեցան Արսէնի հետ: Յետոյ իմա-
ցան, թէ ինչքան խելօք գործ էր իրանց արածը:

ՀՈՎԻԻ ՍՐԻՆԳԸ

Մի անգամ մէկ թագաւորի յայտնեցին, թէ նորա զան-
ձապահը յափշտակում է պետական զանձարանը և թաղցնում
իւր տան մէջ մի գաղտնարանում, որ փակած է երկաթի դուռ-
նով: Թագաւորը անձամբ դնաց գանձապահի տունը, հրամա-
յեց բաց անել երկաթի դուռն ու ցոյց տալ գաղտնի սենեակը:
Բայց ինչքան մեծ էր նորա զարմանքը, երբ նա յափշտակած
գանձի տեղակ տեսաւ միայն չորս տկոր պատեր, մի փախթի
կտոր, մի քանի կթիչ, այլ և գետնի վերայ անկիւնումը գցած
մի հովուական պարկ և մի սրինգ: Սենեակի պատուհանից
երևում էին գեղեցիկ կանաչազարդ դաշտերն ու անտառախիտ
սարերը: Վանձապահն ասաց թագաւորին: «Զահիլ ժամանակս
ես ոչխար էի արածեցնում. դու առար ինձ, թագաւոր, քո
պալատը. նոյն ժամանակուանից ես ամեն օր մի քանի բոսէ
անց եմ կացնում այս սենեակումս և այս տեղից զուարճու-
թեամբ մտիկ եմ տալիս դաշտերին ու սարերին: Ո՛հ, այն ժամա-
նակ իմ աղքատիկ խրճիթիս մէջ ես աւելի երջանիկ էի, քան
թէ հիմայ ձոխ պալատի մէջ: Դա է ապրել անյայտութեան
մէջ, բայց խաղաղ, քան թէ ունենալ հռչակաւոր անուն՝
և ենթարկուիլ միշտ հալածանքների ու զրպարտութիւնների:»

... 4. ...

Մի ոկրամու մարդ պարծենում էր ընկերների մօտ, թէ շատ տեսակ
կերակուրներ է կերել: Ընկերներից մէկը հարցրեց նորան. «Սայլ էլ կերել ես»:
— Ի՛նչպէս չէ, Զորաշէն զիւղումն ինձ ամեն օր դորանից էին ասալիս:— Այ
անգրանդ, չէ՛ որ տայը փայտ է, ինչպէս էիր ուտում, ասաց ընկերը ծիծաղը
բռնելով: «Տճ, էնդոր էր փայտի հոտ գալիս», վրայ բերեց պարծենկոտ
ստախօսը:

ԹՈՉՈՒՆՆԵՐԻ ԽԵԼՔՆ ՈՒ ՍՈՎՈՐՈՒԹԻՒՆԸ

Մի անգամ եմ թռչուններին թէ նորա անհոգ, անցաւ
թռչտում են իրանց համար դաշտերում. բայց նորա էլ այն-
պէս հեշտութեամբ չեն գտնում իրանց տունն ու ապրուստը,
ինչպէս կարծում են: Արագաթուիչ թռչունը ամեն ժամանակ
չեն փրկում նորանց վատ եղանակի, կատաղի գազանի կամ
խորամանկ որսկանի ձեռքից: Դա է որ նորա խելք ունին և
կարող են իրանց զուլսը մի կերպ պահել: Այնպէս թռչուն
կայ, որ իւր բունը փրկելու մտքով վերաւորուած է ցոյց տալիս
իրան, թռչում է շատ ցածից, համարեա գետնին է դիպչում,
ցաւալի ձայնով ծնում է և այսպիսով որսորդին քաշում է
բունից հեռու, բայց մէկ էլ տեսնում ես վեր բարձրացաւ յան-
կարծ և արագութեամբ յետ թռաւ, արի իմացել թէ ո՛ւր:
Անմարդաբնակ երկիրներում, ուր որ թռչունները մարդ տե-
սած չեն լինում, եթէ պատահում էլ է մարդ՝ ամենեւին չեն
փախչում նորանից և անվախ պարտում են նորա չորս կողմը:
Բայց հենց որ մարդը սկսի բռնել նորանց կամ հրացանով
զարկել իսկոյն կձա՛տա չեն, որ նա իրանց թշնամի է և ամենքը
հեռու կիսախչին: Ազաւանները, կաշաղակները, վայրի սարեակ-
ները երկրագործի գրեթէ ոտքի տակից հաւաքում են սերմերը.
բայց հրացանը կանոն նա թէ չէ՛ իսկոյն ամենքը հեռու կը-
թռչին: Զանազան տեղերում որսորդները պէսպէս հնարք են

գործ դնում, որ թռչունը չկարողանայ իրանց ձանաչել. որինակ, մեր կողմերում կաքաւ որսալիս վեր են առնում վարազուրի պէս մի բան, որի վերայ աչքի և հրացանի տեղեր են լինում շինած. որսորդն այդ ծածկոցն առաջը պահած է ման գալիս, որ ինքը չերևայ և կաքաւները չփախչին: Աոր բռնողները արտի մէջ (գլխաւորաբար կորեկի արտի) ականատ են սարքում կամ ցանց. իրանք զլինների վերայ չուխայ են հագնում, որի թւերն էլ ցցում են եղջիւրների նման, ձեռքին նոքա ունենում են մի տեսակ պտտիկ գործիք, այժի ծնտտի պէս, որին տսում են արաւ-արաւտ. դա ածելիս լորի պէս ձայն է հանում: Որսորդը իւր արպ պըլտի ձայնով գրաւում քաշում է լորին դէպի ցանցը. լորը խաբւում է որովհետեւ մի կողմից մարդու երես չի տեսնում և դուրէ անտան է կարծում որսկանին: Միւս կողմից էլ իբրև թէ իւր ընկերի ձայնն է շտում: Ծտերն ու աղաւանները, չնայելով որ միշտ մարդու շուրջն են սպրում, շատ զգոյշ են ու վախկոտ: Վիզերում նոքա երբեք չեն մտնելում մարդկանց իսկ քաղաքների փողոցներումն անգամ աղաւ ու անհող թռչնում են այս ու այն կողմ, և համարեա մարդու ոտքի տակն են բնկնում, իմանալով որ այդ տեղ չեն զիպչել իրանց: Շատ ուրիշ ամենազգոյշ թռչուններ էլ վստահ կերպով բուներ են շինում հասարակաց պարտէզներում և աներկիւղ ձախրում են գթօնող մարդկանց զինի վերայով, հասկանալով որ այդ տեղ ոչ որ հրացան չե դարդկիլ իրանց վերայ: Այսի սագերն ու կռունկները տեղափոխուելու ժամանակ զիշերով ցած են իջնում գետնի վերայ, իսկ ցերեկով թռչում են այնքան բարձր, որ հրացանի դնտակն էլ չե հասնիլ նորանց. որտեղ պէտք է ցած իջնեն նոքա, առաջուց համբաւարներն են ուղարկում, որ իմանան թէ ոչ մի վտանգ չկայ արդեօք այն տեղ: Մի առանձին բնական նուրբ զգածութիւն պէտք է համարել թռչունների մէջ այն, որ

նոքա յառաջագոյն կարողանում են գուշակել կըանակի փոխախտութիւնը, ցուրտը և այլն: Աթէ ծիծեռնակները շուտով գտնան մեզ մօտ, այդ համարեա ստոյգ նշան է, որ գարուեր տաք պիտի լինի. ջրային թռչունները վաղուց արդէն թողած են լինում այն լճերը, որ ամառը պիտի ցամաքին: Քայց երբեմն էլ պատահում է ընդ հակառակն. ծիծեռնակները, որինակ, սխալուելով՝ ժամանակից առաջ հայրենիք են վերադառնում, զարուեր ու շանում է և ցուրտը հարիւրներով կոտորում է նորանց: Թռչունների յիշողութիւնը ևս զարմանալի է, ծիծեռնակը երկար ու հեռաւոր պանդխտութիւնից յետոյ, դարձեալ ձայնաչում է իւր բնակած տեղը և իւր բունը: Աքրորը շատ ժամանակեայ անջատմանքից յետոյ էլ կարողանում է ձանաչել իւր վաղեմի բարեկամու հիներին, ծանօթ հաւերին: Շատ անգամ արթոր հաւարունի համարեա թէ անխոնջ անտան է դառնում, մի ուտելիք է գտնում թէ չէ՝ կանչում է բոլոր հաւերին, որ մասնակից անե նորանց էլ իւր սեղանին: Առ չե թոյլ տալիս, որ հաւերը օտար դաներ գնան կամ կուրին իրար հետ, իսկոյն պատժում է մեղաւորին. նա իւր հասարակութեան մէջ օտար արթոր կամ հաւ չե ընդունում և առհասարակ ամեն բանի մէջ ճիշտ կարգ է պահում. նա երբեմն ձագերին աղատում է ուրուրի ձեռքից, կամ գոնէ վտանգի մասին իմաց է անում թխասկանին: Գիշատիչ թռչունները թունդ կազում են իրարահետ ձանկած որսի վերայ. բայց մի քանիսի մէջ կարեկցութիւն ու սէր էլ է երևում: Ազոաւները երբեմն խմբովն պաշտպանում են իրանց ընկերին, նոցանից մէկին մի փորձանք է պատահում թէ չէ՝ կռայիւր կայնում է անտառ ու դաշտ: Թռչունների ծնողական սէրը նոյնպէս զարմանալի է: Մարիբը վերաւորուած ժամանակն անգամ իրանց անձր չեն խնա-

յում՝ ձագերին պաշտպանելու համար: Եթէ մի թխասկանի տակ զնեն ուրիշ թռչնի ձու, նա դոցանից դուրս եկած ձագերին նոյնպէս սիրով կենամէ ու կպահպանէ: Կուկուն, որ թռչունների միջեց ամենավատ մայրն է, ուրիշ թռչունների բունի մէջնէ ձու ածում: Պատահելէ որ կուկուն ձու է դրել ծառի փուշակի մէջ, մի որ և իցէ փոքրիկ թռչնի բնում, և երբ ձագ է դուրս եկել ձուից՝ մեծացել ու չէ կարողացել փուշակից դուրս գալ, որովհետև կուկուի ձագը աւելն մէծ է եղել նորա խնամատար թռչնից, օրինակ, ծառակալուտից: Այդպիսի դիպուածում խեղճ դայեակը երկար ժամանակ չարչարվում է, կերակրում է թռչուտ բանտարկեալին. աշունքը վրայ է հասնում, նորա բոլոր ընկերները վաղուց տեղափոխուած են լինում, և նա վերջապէս ճարը կտրած նորան թողնում գնում է, որ բողբոջին ցրտամահ ջլնի խնքը: Պատահել է նոյնպէս, որ թխասկան հաւը բազի ձուերից ձագեր է ունեցել և սիրով պահպանել նորանց: Բայց ահա փոքրիկ բադերը սկսում են մտնել ջրի մէջ և լողալ . . . Երեակայեցէք՝ ձեզ մայր-հաւի երկիւղն ու վարմանքը. նա ճշում է, դէս ու դէն է ընկնում, ափերը ճպռոտում է, ինքն էլ է ուզում ջուրը մտնել, կարծելով թէ անփորձ ձագերը հիմի որ տեղ որ է պիտի խեղդուին, այն ինչ փոքրիկ բադերը բողբոջին հանգիստ ու անփորձ լողում են ջրից երեսին:

Այդպէս հետաքրքրական յատկութիւններ դեռ էլն շատ ու շատ կան թռչունների մէջ: ԻՍԱԼԱՅԻ ԱՂԶԱՅ ԵՐԳ

Մեր հայրենիք թռչուտ, անտէր,
 Մեր թռչամուց ոտնակոխ,
 Մեր թռչալիք արդ դանդում է մեծ վրեժնուտ,
 անտէր մէջ չէ ձանել իւր վրէժն քէն ու ոխ: Ճատգորտից ցգից

Մեր հայրենիք շղթաներով
 Այսքան տարի կապկապած,
 Իւր քաջ որդուց սուրբ արիւնով
 Պիտի լինի ազատուած:
 Ահա, եղբայր, քեզ մի դրօշ,
 Որ իմ ձեռքով գործեցի,
 Գիշերները ես քուն չեղայ
 Արտասուքով լրացի:
 Ինչքան կին մարդ, մի թող էակ,
 Պատերազմի գործերում
 Կարէ օգնել իւր եղբորը՝
 Զանց չարեցի քո սիրուն:
 Ահա իմ դործ, ահա դրօշ,
 Շուտ ձի հեծիր քաջի պէս,
 Գնա փրկել մեր հայրենիք,
 Պատերազմի վառ հանդէս:
 Ամենայն տեղ մահը մի է,
 Մարդ միանգամ պիտի մեռնի,
 Բայց երանի, որ իւր ազգի
 Ազատութեան կողհուի:
 Գնա, եղբայր, Աստուած քեզ յոյս,
 Ազգի սէրը քաջալեր,
 Գնա, թէև չեմ կարող դալ,
 Բայց իմ հոգին քեզ ընկեր:
 Գնա մեռիր դու քաջի պէս,
 Թող շտեմնէ թռչամին իմ լոբը
 Բո թիկունքը, թող նա չանէ,
 Ասաց տուեց օրհորդը
 Ինչ ճգամայն Ասաց տուեց օրհորդը
 Ինչ ճգամայն Ասաց տուեց օրհորդը
 Ինչ ճգամայն Ասաց տուեց օրհորդը

Մետաքսից էր պնդել զործած, Ս
 Ուր երեք զոյն կան որոշ: մացս
 Եղբայրն առաւ և որդ ջուներց
 Իւր սիրական: քնքոյշ քոյր: մի փոյթ
 Առաւ զէնքը, սուր, հրացան, Ս
 Հեծաւ իւր ձին սեւեւ թոյր: Նի զի
 — Քուրիկ, կանչեց քաջ պատանին,
 Մնաս բարեաւ, սիրական, ոգ տաստոյ՛մ
 Այս դրօշակին պիտի նայի մաց շմբ
 Ամբողջ բանակ իտալեան: քաղցմասթ
 Ես սուրբ է ինձ, երբ մկրտուած
 Արտասուքով ու կնքած: ինքզ
 Դու յանձնեցիր ինձ յիշատակ: Ս
 Հայրենիքի նուիրուած: Յմ յն առ յ
 Թէ մեռանիմ՝ դու մի՛ սգար, ուր
 Իմացիր որ տարեցի տալի վերազմասթ
 Դէպի մահու արքայութիւն: Ս
 Իմ հետ քանի թշնամի: մայի զգաս
 Ասաց, վազեց զէպի հանդէս
 Աւստրիացոյ յանդիման: տեյ տոսպր Ս
 Իւր արիւնով գնել յաւէժ անթ
 Ազատութիւն իտալեան: աց. ցղն իբր Ս
 ԲԱՐԵՎՈՐԾՈՒԹԻՒՆ Նի ըլլաթ

Մէկ զիւղն քահանայ եկեղեցու եկամուտքից հարիւր
 մանէթ յետ էր զգնել նորակիս գնելու համար: Մի օր այդ
 փողերն առաւ ու զնաց քաղաք սկիհը գնելու: Երբ որ նա
 հարց ու փորձ անելով որոնում էր այնպիսի մի խանութ, որ-
 տեղ կարող էր գնել իւր խնդրած առարկան, յանկարծ մի
 զուան յետեւից բարձր ձայներ լսեց: Զետաբերութիւնից շարժ-

ված քահանան կամեցաւ գիտենալ: այդ օրդ մի կատմաւր.
 ներս փայեց ըսկի մէջ և ինչ տեղաւ: Գետնի վերայ թափած
 զանազան իրեր, ամաններ, շորեր և ուրիշ անասի կիս-կա-
 ըսիք: Մօտում կանգնած էր պօլիցիական ատտիճանաւորը, որ
 աճուրդով ծախում էր մէջ անդ թափած իրեղէնքը: մի կող-
 մում էր մարդկանց բազմութիւնը, որ ուզում էին օգուտ քայ-
 ղել յարմար զէպքից էծան սարանք գնելու: Իսկ միւս կող-
 մում զհիւանդոտ զէմքով մի մարդ. փողքին զոնձ էր եկած
 նորա կինը իսկ շոքա մօտ երկու փոքրահասակ մանուկներ:
 Դոքա ամենքն էլ լուռ ու մունջ կեցած էին մի կողմ և ար-
 տասուքը հանդարտ-հանդարտ զորովում էր նոցա երեսով:

Այս ցաւալի պատկերը քահանայի աչքումն ընկաւ թէ
 չէ՛ սիրտը մորմնքեց, մօտ զնաց խեղճ մարդուն և հարցրեց.
 «Կասկած չունի՞մ, որ այս իրեղէնները քոնն են. ինչեց արդեօք
 ստիպուած ծախել ես տալիս տանդ կահ-կարասիքը»:

— Ծախել տուողը, տէր հայր, ոչ թէ ես, այլ իմ տա-
 նուտերն է, որ զանդատել էր ինձ վերայ: Մի տարուց աւել է,
 որ հիւանդ էի զրեթէ անընդհատ և չէի կարողանում փող
 աշխատել, այդ պատճառով պարտքի տակ ընկայ ես, որի հա-
 մար էլ ահա ծախում եմ տանս օարք ու կարքը, որ պարտքս
 վճարեն. ինչ պէտք է անեմ արդեօք յետոյ—այդ Աստուած
 միայն զիտէ:

Քահանան այս պատմութիւնը որ լսեց, խնդն դադա-
 րեցրեց պօլիցիականի գործը և հարցրեց թէ ինչքան էր պարտ
 այն մարդը:

«Հարիւր ու հինգ մանէթ, պատասխանեց աստիճա-
 նաւորը:

Քահանան զըսանիցը հանեց սկիհի հարիւր մանէթը,
 հինգ մանէթն էլ իրանից աւելացրեց և տուեց խեղճ մարդու
 պարտատիրոջը:

Անուրդ վերջացաւ: Քահանայի մարդասիրութիւնը ամեն
 մարդ գովեց. իսկ խեղճ մարդը արտասուք թափելով շնորհա-
 կալ էր լինում իւր ազատողից և օրհնում նորա կեանքը:
 Յետ դարձաւ քահանան զիւր և ժողովողին պատմեց
 այս անցքը, և երայցնելով թէ Աստուծոյ առաջև պակասու-
 թիւն չէ մեզ համար, երբ մենք առաջուան պէս հին սկի-
 հում պահենք սրբութիւնը: Այն հեզ Փրկիչը, որ չարհա-
 մարհեց ծնանիլ ախոսի մէջ, անելի ուրախ կլինի մեր այս
 բարեգործութեան վրայ, քան եթէ նոր ոսկեղէն սկիհ գնէինք
 նորա արիւնն ու մարմինը պահելու համար:

ՔԱՀԱՆԱՅ

Այն ո՞վ է կանգնած ամբիոնի վրայ,
 Դողդոջուն ձեռքերն երկինք ամբարձած,
 Գլթառատ աչերն լի արտասուքով,
 Բազմութեան ուշքը դէպի նա դարձած,
 Որին ամենը հայր են անուանում,
 Ծանօթ անծանօթ հաւասար յարգում:
 Որի լոկ խօսքը օրէնք է նոցա,
 Սրտի զաղանիքը նորան են յայտնում:
 Քահանայ է նա քաւող մեղքերու,
 Միջնորդ Աստուծոյ մարդկան ազգի հետ:
 Հովիւ է անխոնջ քրիստոսի հօտին,
 Երկնաձիր զանձին նա է արթուն դէտ:
 Երբ մենք թաթախուած Ադամայ մեղօք
 Եկանք այս աշխարհ լոխալ ցաւերով
 Ո՞վ սրբեց մաքրեց մեր հին մեղքերը,
 Ո՞վ մեզ սփոփեց իւր սուրբ խօսքերով:
 Կամ երբ ժանտախտած ընկած մահճումը

Մտատանջ, անյոյս մահ էինք խնդրում,
 Պանդխտի նման ամենից թողած,
 Ո՞վք մեզ առաջինն հասաւ օգնութիւն:
 Կամ երբ մոլորուած գառներու նրման
 Կոյր վազում էինք դէպի խորխորան՝
 Ո՞վ արդեօք այն օր փրկեց մեզ մահից,
 Դիւական զրբէն հանեց անարատ:
 Կամ երբ մեղսալիւ աչքներս բնաւ
 Չենք համարձակում երկինք ամբառնալ՝
 Որին կանչում ենք միջնորդ հաշտութեան,
 Ումով յոյս ունինք թողութիւն ստանալ:
 Եւ կամ զբաղած ունայն զործերով
 Մոռցել են Աստուած, կրօն, Սուրբ հաւատ՝
 Ո՞վ է մեր տեղը, մեր մեղաց համար
 Արտասուք թափում աչքէն յորդառատ:
 Քահանան է այն և միշտ քահանան,
 Մեր միջնորդ, հովիւ քաջ և աղօթիչ,
 Որբոց հայր, եղբայր աղքատ մուրացկին,
 Արտասուեաց սրբող, յանցանաց քաւիչ:
 Ե՛կ պատուենք, եղբարք, այդ սուրբ քահանան,
 Սիրենք միշտ նորան մանկական սիրով,
 Որ ամբողջ զիշեր իւր որդոց վերայ
 Պատրաստ է հսկել անքուն աչքերով:
 Նա բոլոր կեանքը զոհեց մեզ համար,
 Չուզեց փառք, պատիւ, զքօսանք աշխարհիս:
 Քանց սուրբ քահանան էլ ո՞վ է կարող
 Արդեօք մեզ համար լինիլ հայր բարի:

ԱՆՏԱՌ

Անտառը մեծ օգուտ է տալին մարդուն, ծառերը մաքրում են օդը և պահպանում ջուրը: Գարնան ժամանակի ձիւները հալուելիս՝ ջուրը անտառի հողի մէջ կանգ է առնում արմատների ու մանուկի արանքում, որ մեծ նշանակութիւն ունի: Բայց որ տեղերում ձիւնը արագ է հալվում, ջուրը հեղեղներով թափվում լինում է վտակներն ու դեռերը և ափերից դուրս հոսելով տակով է անում քանդում, կամ աւազով ծածկում փչացնում շատ արտեր, կամ ուրիշ բարիքներ. իսկ անտառն այդպիսի վնասգաւար հեղեղներից փրկում է, թոյլ չտալով, որ ձիւնը արագապէս հալուի նա հալվում է կամաց-կամաց և ջուրը ներս է ծծում հողի մէջ: Սարոտ երկիրներում այս բանը աւելի նկատելի է լինում: Պատահել է, որ երբ կտորել են սարի անտառը, ամբողջ պաղատաւ տափեր չոր ու ցամաք անապատներ են դարձել, — սարի հեղեղների կատաղի յորձանքները քերել քշել են սևահողը դաշտի երեսից և նորա տեղը սփռել աւազ ու քար: Բայց մենակ այս չէ անտառի ծառայութիւնը, նա դարնան ժամանակ ջուրը յետ գցելով իւր մէջ պաշար է պահում չորային ամառան համար: Բաց դաշտերի վերայից ջուրը շուտով է անց կենում. քիչ-քիչ թէ որ մնում է՝ այն էլ շուտով գործըն է դառնում, որովհետև բաց դաշտերում արեգակի զօրութիւնը աւելի սաստակի ու քամիների հոսանքը աւելի ազատ է լինում: (Սենք ամենքս գիտենք թէ լուսցած շորերը երբ են շուտով ցամաքում): Այս պատճառով ջերմ ամառը փտակները ցամաքում, իսկ դեռերը ծանծաղանում են, էլ նաև երբ չեն կարողանում սողալ նոցա վերայով, երբեմն էլ ապրանքներով լինաւերը տակ են անում ծանծաղուտքի վերայ և մեծամեծ վնասներ հասցնում վաճառականներին: Ահա այսպիսի դիպուածքում գետը կա-

րող էր պաշարաւոր սնտեօի պէս օգնել գործին, բայց չեղած ժամանակ ինչ պիտի անես:

Սակայն սորանով էլ չի վերջանում անտառները կտրատելուց ստացած վնասը: Անտառները փչացրած տեղերում օդի եղանակն էլ է փոխվում. ձմեռը լինում են դաժան ցրտեր ու բուքեր, իսկ ամառը՝ երաշտութիւն, և դորանից իհարկէ արտերը մեծ վնաս են ստանում: Չմեռ ժամանակ անտառը մասամբ տաքութիւն է պահում: այս նորանից է երևում, որ ծառը երբէք զլիտվին չի սառչում: Ամառ ժամանակ անտառը հով և թացութիւն է տալիս: Բացի դորանից նկատուած բան է, որ անտառուտ տեղերում հազիւ են պատահում փոփոխական ցաւեր, ժանտախտներ, որովհետև այդ տեսակի հիւանդութիւններով մարդիկ վարակվում են օդի միջնորդութեամբ, իսկ ծառերը մաքրում են օդը. գուցէ դուք ինքներդ փորձած լինիք, որ անտառումը մարդ կարծես թեթև ու ազատ է շնչում:

Ահա ինչքան օգուտներ է տալիս անտառը մարդուն. դեռ չեմ յիշում ես այն ծառայութիւնը, որ անում է նա բազմաթիւ թռչուններին ու չորքոտանիներին, կերակրելով նորանց, և ոչ այն, որ նա վառելիք է հասուցանում մեզ անպակաս ու տներ շինելու նիւթեր, նոյնպէս և շատ ուրիշ կարասիք ու գործիքներ:

ԾԱՌԵՐՆ ՈՒ ԿԱՅԻՆԸ

Ծառերն անտառում երբ շատ նեղացան կացնի ձեռքիցն, ու էլ չիմացան ինչ անեն, որ իրանց գլուխը պահեն խորհուրդ արին որ մի հնարք անեն: Եկացինն ո՞վ է, որ մեզ կարողանայ զօռ անել յաղթել, ինչ մեծ բան է նա:

Այսպէս ճայն տուեց ծառերից մէկը.
«Մենք որ կոթ չտանք՝ կայինն ի՞նչ է որ
Յանդգնի անել մեզ կտոր կտորս:

Թող իմացողը ինքն իմանայ
Եւ ի գուր տեղը կայնից չնեղանայ, —
Ով որ կոթ կտայ պողպատի կացինին՝
Թող «հողւոցն» ասէ առաջ իւր անձին:

ՍԵՐԿԵԻԻԻ ԾԱՌ

Մեր այդուժ կայ մի հինօրեայ մեծ ու բազմաձիւղ
սերկեիլի ծառ: Նորա արմատները խոր մտած են զեանի տակ,
իսկ զէպ ի վեր բարձրացած է նորա բունը: Որ ծածկուած է
դրսի կողմից գորշագոյն ճարճքած կեղևով: Բարձրում բունը
բաժնվում է քանի մի ճիւղերի, իսկ ճիւղերը բաժանվում են ու-
տերի. սոցա վերայ կանաչ սիրուն թիթեռնակների նման կախ-
կախուած են տերեւները: Աշնան վերջերին մօտ՝ տերեւները
զեղնում ու թափվում են, իսկ ոստերի վերայ ամբողջ ձմեռը
մնում են փոքրիկ ամուր կինամոնազոյն պտոյտներ (բոխերը,
կոկոնները):

Մերկեիլնին ամբողջ ձմեռը մերկ է լինում, բայց դա-
րունքին, երբ արևի ջերմութիւնը շատանում է և ձիւնը հալ-
վում՝ նորա արմատները սկսում են թաց զեանից ծծել սննդա-
կան հիւթեր: Հիւթերը բարձրանում են վեր ճիւղերի ու
ոստերի միջով և սկսում են լցնել փոքրիկ պտոյտները, որ
անշարժ կացած էին ամբողջ ձմեռը: Նորա ուռչում փափ-
կում են. նոցա կինամոնազոյն կեղևները (թեփուկները) յետ
են բացվում և նոցա տակից սկսում են դուրս երևալ սիրունիկ
կանաչ տերեւներ և վարդագոյն ծաղիկներ: Երբ ծաղիկները

թառամում են և նոցա թերթերը թափում, այն ժամանակ
նոցա տեղն երևում են պտոիկ կանանչուկ սերկեիլներ: Սերկե-
իլը երեսից ծածկուած է լինում բրդոտ հագուստով, կարծես
սուգ հագած լինէր: Այս է պատճառը, որ մեր ժողովուրդը
տխրած ու մրկած մարդուն ասում է. «ունքերն իրար է տուել
սերկեիլի բրդի պէս»: Երկար ամառը շատ մնայուց յետոյ՝
լցվում է ուր զեղնում ինչպէս խունի, նա սկսում է ծառից
թափուիլ (կաթուկ — տալ): Սերկեիլը քաղում են ծառից, և
ահա պատրաստ է, որ մենք անոյշ անենք այդ համեղ, զե-
ղեցիկ պտուղները: Աշնան վերջերին դարձեալ սկսում են զեղնիլ
տերեւները և թափուիլ, և այն շարունակ, ինչպէս ասուեցաւ:
Այսպէս է ահա կեանք անցկացնում ծառը տարեց տարի:

ՈՍՏԻԿ

Ո՞ր էս առաջ զնում, խեղճ ոստիկ ծառին,
ճեպ, ճգնէն քեզ ակք յանդունդը ծովին,
Ինչպէս անտէր որբիկ, թշուառ, անպաշտպան,
Որ ընկել է ձեռքը շարաննեղ մարդկան:
Չես ունենայ, ոստիկ, ազատութեան հնար.
Ձոհ կլնիս, խեղճիկ, ալեաց չարաչար:
«Չեմ զարհուրում ծովից, ոստիկն ասաց,
Կեանքս արդէն կորել է, վաղուց եմ ցամքած:
Հարազատ այն ծառէն ինձ պոկեց հովը,
Հիմի ի՞նչ, թող տանէ օւր ուզէ ծովը:
Հիմկուց զէնն ի՞նչ է էլ ինձ մըլտիթար,
Գաղար ծառին կըպչելու էլ չունիմ հնար»:

ԱՐՏ ԵՒ ՄԱՐԳԱԳԵՏԻՆ

Ի՞նչքան փառաւոր, ի՞նչքան ընդարձակ է այս ցանքի
դաշարը: Նայեցէք այս տեղ, այս հլանայլ արտերին, մէկ կող-

մի մ կորեկի՝ գլուխը ծռած՝ կանաչ հասկերը ծածանվում են թեթեւ զեփուռից, միւս կողմում արդէն հասած գարին սրել է երկայն ընչացքը— քիտտերը, այնտեղ լիւրի հասկերով զլուխ է բարձրացել սսկեշող ցորենը: Նայիր, կարծես արտի երեսով մի շուք անցաւ, այդ ահա այն ամպիցն է, որ թեթեւ քօղե պէս արևի առաջը բռնել է: Ո՛հ, ինչքան է ուրախանում մարդ, մտիկ տալով այս լայնարձակ վարելահողին, այս նազելի արտերի վերայ: Մարդը վարեց հողը, մշակեց, սերսը ցանեց՝ և ահա հողը յետ դարձրեց իրան յանձնած բանը մէկին տասն, մէկին քսան աւելացնելով, կարծես իմանալով, որ խեղճ՝ երկրագործը նորանով պէտք է և՛ սպրի, և՛ մասը թողնի գալոց աշունքին ցանք անելու համար: Բայց նորանով միայն մարդն ինքը չէ կերակրվում, այլ և նորա արջաւը, որ ինքն էլ իւր կողմից կերակրում է մարդուն, տալով նորան կաթն, միս, մորթի, և աշխատակից է լինում նորան: Մարդն օգուտ է քաղում տը նային անասունների աղբից անգամ, որովհետև աղբով պարարտացնում, բերրիացնում են հողը:

Ցանքի համար աւելի պարարտ հող է հարկաւոր— սեւահող: Ո՛չ ցամաք աւազի վերայ հաց կբուսնի, ո՛չ կաւի վերայ: Այնպէս տեղեր կան, որ շատ հին ժամանակներից ի վեր փտած բոյսերից և անասուններից սեւահող շատ է հաւաքվել, կան տեղեր էլ, ուր որ հողը թոյլ է կամ, ինչպէս ասում են ուժից ընկած է. այդպիսի տեղերն ահա պէտք է ածել ամեն տեսակ փտած բաներ, որովհետև նոցանից սեւահող է գոյանում: Նրբ որ մի անտառ են կրակ տալիս ու նորա տեղը արտ շինում, այնտեղ էլ առաջին անգամը լաւ հաց է բուսնում, պատճառ, մոխրի և ածուխի մէջ էլ կայ շատ այնպիսի նիւթ, որով բոյսը կարող է սնանիլ: Բայց անտառն այրելը ձեռնտու չէ, անտառը անտեսական գործի մէջ հացից պակաս չէ օգտակար, և նորան շատ խնայողութեամբ պէտք է կտորել:

Ի՛նչ գեղեցիկ տեսարան է: Եղջերաւոր անասունների երամներ առաւօտեան ցօղով կենդանացած փափուկ խտան արածելով՝ ծանր ու բարակ ճեմում են դաշտի վերան: Սիրուն գառնուկը ուրախ-ուրախ խայտում վազվզում է, և յանկարծ տեսնելով որ մօրից հեռացել է՝ սկսում է մայել ու կանչել. մայրը միւս կողմից ձայն է տալիս թէ չէ՝ հօտը ճեղքելով հասնում է մօր մօտ և հասածին պէս պարկում ու կաթ ուզում: Ահա մի խումբ մեղուներ էլ մեր չորս կողմն են թռչկոտում. նոքա իրանց հեռաւոր բնակութիւնը թողած՝ եկել են որ ծաղկանց անոյշ հիւթովը կշտանան: Նրբ որ նոքա բաւականին դանձ հաւաքած կլինին, ամեն մէկը իւր թանկագին բեռը շալակած կդառնայ իւր բջիջը, որ նորանից քաղցրահամ մեղր պատրաստէ մարդու համար:

Մենք բաւականին ման եկանք արտերի մէջ. տուպեր, դեղնածաղիկներ, վայրի կակաչներ քաղեցինք (սոքա ցանքի համար փաստակար բոյսեր են, սորանց հարկաւոր է քաղհանել). Գնանք այժմ դէպի ազատ մարգագետինը:

Ի՛նչպէս հիանալի է այս լայնափիւռ կանաչը. մէջն ընկած մարդու կէսից վերն է երևում միայն: Բարձրանանք այս թուփի գլուխը, նա բոլորովին ծածկուած է կարմրականաչ առուոյտով (եօնջայով). մանր թիթեռնակները թռչկոտում են ծաղկից-ծաղկի, ամեն կողմից լսվում է ձայունների ճոճուոցը. բզգում է թաւուտ մեղուն. ահա՛ վեր թռաւ խրսնած արտուան էլ: Թումբի գլխից քո առաջը ծաւալվում է լայնարձակ դաշտը հազար ու մի ծաղիկներով զարդարուած, մէկ տեղ կարմրաշապիկ տուպը (լալագար), միւս տեղ վայրի կակաչ, մէկ տեղ հովտաշուշանը, միւս տեղ դեղին նարկիսի թուփը՝ գլուխները թեքած երևում են թեթեւ հովի տակ. ահա և կապուտակ մանուշակն ու մորու դեղին ծաղիկն էլ այս տեղից են գլուխ բարձրացրել, որ զարդարեն թումբի կուրծքը շուրջանակի:

Չուրը հեղուկ մարմին է, այսինքն այնպիսի մարմին, որի մասնիկներն այնքան թույլ են կցուած իրար հետ, որ անդադար ջանք են անում իրարից հեռանալու: Այդ մասնիկները չեն կարող մէկ-մէկի վրայ մնալ, մինչև որ նորանց չարհետ մի ամանի մէջ: Սակայն շատ փոքր քանակութեամբ ջրի մէջ՝ մասնիկները կարող են իրար կցուած մնալ կամ լուծուի, ինչպէս օրինակ, շատ անգամ մի հատ կաթիլը կախված մնում է ոստերի կամ տերեւների ծայրում, մինչև որ քամին վայր է դնում նորան: Այդպիսի յատկութեան համար ջրին անուանում են կամիլաներուկ մարմին:

Չուրը կարող է լուծել իւր մէջ շատ մարմիններ, — աղ շաքար, կիր, բոյսերի կամ անասունների նշխարներ և այլն: Ջրի այդ յատկութիւնիցն է, որ բնութեան մէջ յստակ Չուր չէ կարելի դնել, որովհետև նա անդադար հոսում է հողի դանազան շերտերով և հողորդակցում զանազան մարմինների հետ: Ամենից յստակ ձիւնի կամ անձրևի Չուրն է: Իւր մէջ կիր պարունակող Չուրը կոչվում է կրային Չուր, նա կոչու է լինում և չի լուծում սապոնը: Մոյլի Չուրը դառնաղի համ ունի, որովհետև զանազան աղեր է պարունակում իւր մէջ: Մի քանի գետերի և առհասարակ լճերի մէջ Չուրը պարունակում է իւր մէջ գործարանական մնացորդներ, որոնք փակելով նեխում են և սկսում են Չուրն ապականել. յստակ Չուրը միշտ նոյնն է և ամենեւին չի ապականուիլ: Հանքային ջրերն աննում են այն հանքերի համբ, երբեմն էլ գոյնը, որոնց միջից անցնում են նորա մինչև գետնից դուրս բղխելը: Ամեն մի խառնուրդից գտած յստակ Չուր շատ թափանցիկ է լինում և ոչինչ համ ու հոտ չունի:

Ամենքս էլ զիտենք, որ Չուրը միշտ հեղուկ չի մնում.

սաստիկ ցրտից նա սառոյց է դառնում, իսկ սաստիկ տաքից — գոլորշի: Եթէ մի ամանի միջի Չուրը երկար ժամանակ եռացնենք՝ բոլորովին կսպառվի: Ուր կերթայ նա, կգոլորշիանայ ու կցնդի օդի մէջ: Ջրի մասնիկները, որ առանց էն էլ թոյլ էին կցուած իրար հետ, ջերմութիւնից առաւել և առաւել անդայտանում են (խառնութիւնը կորցնում են), այնպէս որ վերջապէս օդիցը աւելի թեթեւանալով բարձրանում են վեր: Մի պնակ որ պահենք եռացող ջրի վերայ՝ պնակի երեսին կը ժողովվի նա իբրև կաթիլներ, սորանից կարող ենք իմանալ, որ Չուրը չէ անհետանում իսպառ: Ջրի գոլորշիքը ղիպչելով սառն այնպիսի պողում են խտանում և ստանում կաթիլների ձև:

Սակայն առանց տաքացնելու էլ Չուրը կարող է գոլորշիանալ. թրջելիք ձեր թաշկինակը և կախ արէք թէկուզ ցուրա սենեկի մէջ, մի քանի ժամանակից յետոյ կտեսնէք, որ թաշկինակը ցամաքել է, այսինքն Չուրը գոլորշիացել է նորա միջից, թէև դուք չէիք տեսած գոլորշին: Չէք տեսել դուք գոլորշին նորա համար, որ պաղ թաշկինակից պաղ էլ սենեկի մէջ ջրի մասնիկները կամաց-կամաց են գոլորշիանում այն ինչ եռացնելիս նորա շատ արագ ցնդելով բնկում են իսկոյն պաղ օդի մէջ, և շատ արագութեամբ պաղելով փոքրիկ կաթիլներ են գոյացնում, որոնց միութեանը շողի կամ գոլորշի ենք ասում մենք: Ահա ինչու ձմեռը տեսնում ենք ձիւց բարձրացող գոլորշին, իսկ ամառը չենք տեսնում, թէև, յայտնի բան է, ձին ամառը շատ է քրանում, քան թէ ձմեռը:

Եւ այսպէս, մի և նոյն Չուրը զանազան ջրով՝ աստիճանների տակ չորս տեսակ փոփոխութիւն է կրում, — իբրև սառուց, հեղանիւթ, գոլորշի կամ մանրիկ կաթիլներ, և իբրև գաղ կամ օգակերպ դրութեամբ, Մենք զիտենք, որ մամբ հեղուկ է դառնում տաքութիւնից. երկաթն էլ սաստիկ տաքութիւնից առաջ կակղում, յետոյ հեղուկանում է. ոսկին ոչ

միայն հեղուկանում, այլև կարողանում է շոգիանալ: Հեղուկ սնդիկը սաստիկ ցրտից այնպէս է սառչում, որ նորան կարելի է կռել ինչպէս արծաթ, բայց երբ եռացնեն նորանից կոյանայ գոլորշի, որ շատ վնասակար է առողջութեան համար: Ձանազան մարմիններ ջերմութեան ենթարկելով՝ բնագէտ մարդիկը համոզվել են, որ ամեն մի մարմին ջերմութենից ընդարձակվում է, ցրտից — գուճ է գալիս: Բայց ի՞նչ ասել է մարմինն ընդարձակվում է. — ասել է, թէ նա առաջուանից աւելի տեղ է բռնում, չփոխելով իւր կշիւը: Արցնենք մի ֆունտ ծանրութեամբ սպունդ և սեղմենք նորան ձեռքներիս մէջ, նորա կշիւը նոյնը կմնայ, բայց նա աւելի քիչ տեղ կբռնի, բաց անենք ձեռքներս, նա դարձեալ կընդարձակվի առաջուան չափ, ոչինչ կշիւ չի աւելանալ նորան: Մի գաւաթ հալած արծիճը. քիչ կկշռէ, քան թէ նոյն չափով ձոյլ արծիճը. իւրը երբ սառչում է՝ նորա ծաւալը փոքրանում է ամանի մէջ, և այն: Ահա ինչու մի կտոր ձոյլ արծիճը կսուզուի հալած արծիճի մէջ, և պինդ մտք — հալած մտքի մէջ:

Բայց այս ընդհանուր կանոնից բացառութիւն է կազմում ջուրը՝ մի բաժակ սառուցը մի բաժակ ջրից թեթեւ է. եթէ մի շէշ ջրով լցնենք և բերանը խցելով ցրտի տակ դնենք, այն ժամանակ շէշը կտրաքի, պատճառ, սառուցը շատ տեղ է բռնում, քան թէ այնքան ջուրը, որքանից նա գոյացած էր: Ահա ինչու սառուցը թեթեւ է ջրից, և որովհետեւ թեթեւ է, ուստի և լողում է ջրի երեսին ու չի սուզվում:

Եթէ մենք սկսենք ջուր ու իւր սառցնել երկու ամանների մէջ՝ կնկատենք որ իւրը տակիցն է սառչում, իսկ ջուրը ընդհակառակն, երեսից: Ջրի այս զարմանալի յատկութեանը պարտական ենք մենք նորանով, որ գետերն ու լճերը ձմեռն երեսից են միայն սառուց կապում, իսկ սառուցի կեղևը պահպանում է տակի ջուրը սառչելուց: Եթէ որ ջուրն էլ ուրիշ

մարմինների պէս սառչելիս սեղմուէր և ոչ թէ լայնանար, այն ժամանակ մեր գետերն ու լճերը կսկսէին ամանի միջի իւրի պէս տակից սառչել, բոլոր ջուրը կգոյացնէր մի սառցեղէն զանգուած և բոլոր ջրային կենդանիքը ձմեռը կսատակէին:

07.

Մի փոքրիկ փետուր դնենք սեղանի վերայ և հովհարենք նորան դրքով: Մենք ձեռք չենք տալիս փետրին, բայց նա ինչու է ընկնում: Ի հարկէ վախենալուց չէ այդ, որովհետեւ փետուրն անշունչ առարկայ է:

Գրքի և փետուրի մէջ տեղը կայ երևի մի երրորդ մարմին, որ մենք չենք տեսնում: Այդպէս էլ է, այնտեղ կայ օդ: Երբ դողդողալով շարժում են ծառերի տերևները, երբ ծածանվում են ալիքների նման արտերը, երբ ման գալիս փրփուրում են մեր փէշերն ու թևերը, երբ թող է բարձրանում, կամ յանկարծ մեր գդակը թռչում է գլխներիցս, — պէտք է դիտենանք, որ այդ միջոցին շարժում է օդը: Այ օդն հնք տեսնում մենք, ոչ նորա հոսանքը — շարժմունքը, բայց մենք կարող ենք նկատել, նորա ներգործութեամբ յառաջացած երեւոյթները: Օդի սաստիկ շարժմունքը կամ հոսանքը քամի է անուանվում, իսկ աւելի ուժգինը — մրրիկ, որ երբեմն կարողանում է ծառեր պոկ տալ և տանիքներ փրցնել:

Եւ այսպէս մենք թէև օդը չենք տեսնում, բայց մեր երկու արտաքին զգայարաններով — շոշափողութեամբ և լսողութեամբ, կարողանում ենք գիտենալ, որ նա կայ: Բայց ինչու օդը չենք տեսնում: Պատուհանների ապակին երբ որ շատ պարզ ու թափանցիկ է լինում, կարծում ես թէ իսկի ապակի չկայ, մինչև որ չես շոշափում նորան: Ապակին չենք տեսնում, որովհետեւ նա շատ թափանցիկ է: Իսկ օդը ևս առաւել թափան-

ցիկ է: Սակայն երբ շատ հաստ է լինում, օդի շերտը կարող ենք
տեսնել, նա կապոյտ գոյն կունենայ. այսպէս էլ ջուրը, ա-
պակին, կապոյտ գունով են երևում մեզ, երբ որ շատ են լին-
ում: Մեր երկրի շորս կողմը պատած է յիսուն վերստաչափ
հաստութեամբ օդ, որ մոնտորտ (ատմօսֆեր) է ասում. դորս
միջով է, որ կապոյտ է երևում մեզ լայնածաւալ երկինքը:
Մթնոլորտն էլ շատ թափանցիկ է. նորա միջով մենք տես-
նում ենք երկնքի աստղերը:

Որովհետեւ օդը չենք տեսնում, նորա յատկութիւններն էլ
չենք կարող տեսնել, այս պատճառով պէտք է ճանաչենք նորա
յատկութիւնները միայն փորձերով: Գնենք, օրինակ, թէ ինչ-
պէս է ներգործում նա ուրիշ մարմինների, թող ասենք ջրի
վերայ:

Վերցնենք մի դատարկ բաժակ և մի ջրով լցրած խոբ
աման. բաժակը գլխիվայր պահենք և սկսենք փոքր առ փոքր
խրել ջրի մէջ: Մենք կտեսնենք որ ջուրը բաժակի մի մասը
կցնի, նորանից վեր էլ չի բարձրանալ, թէ և ամբողջ բաժակը
ջրի մէջ խրենք: Ի՞նչն է ուրեմն արգելք լինում ջրին բարձ-
րանալու: Բաժակի մէջ ուրիշ ոչինչ չէր կարող լինիլ, բացի
օդից. կնշանակէ, օդը մարմին է, որ իւր համար բռնում է մի
որոշ տեղ և իւր տեղը չի տալիս ուրիշին, օրինակ ջրին: Բա-
ժակը ջրի մէջ խրելիս, զգում ենք որ նա ընդդիմանում է.
այս ոչ թէ բաժակը, այլ օդն է ընդդիմանում. թող մի քիչ
ծռենք բաժակը, տեսէք ինչպէս շուտ կխրվի նա ինքն իրան:
Եւ մենք մինչև անգամ տեսնում ու լսում ենք նորան ջրի մի-
ջից դուրս դալիս մեծ պղպղակներով, որոնք մակերևութին
հասածին պէս արաքում են:

Գցենք բաժակը ջրի մէջ կողքի պահած, այնպէս որ նա
բոլորովին լցուի ջրով: Այժմ շուտ ասանք բաժակը ջրի մէջ
գլխիվայր ուղղաձիգ գիրքով և սկսենք դուրս հանել նորան,

այնպէս անենք սակայն, որ բաժակի շրթուները իսպառ չդուրս
գան ջրից. մենք դուրս կհանենք ոչ միայն բաժակը, այլև և
ջուր նորա մէջը լցուած: Ինչո՞ւ հասկա ջուրը չի թափվում
բաժակի միջից վայր: — Որովհետեւ օդը իւր ծանրութեամբ
ճնշում է ամանի ջրի մակերևոյթը. ջուրն էլ մտնում է բա-
ժակի մէջ, որովհետեւ օդից դատարկ է լինում նա: Գուրս
ծճեցէք օդը մի որ և է խողովակի միջից և յետոյ թող չտա-
լով, որ նորա մէջ օդ մտնի, խրեցէք մի ծայրը ջրի մէջ,
ջուրը արագութեամբ կբարձրանայ խողովակի մէջ: Ի՞նչն է
այն տեղ քշում նորան:

Ուրեմն օդը թափանցիկ և ծանրութիւն ունեցող մար-
մին է, թէ և նորա ծանրութիւնը շատ աննշան է: Մի հեշտ
փորձով գոնէ կարող ենք զխոնալ, որ օդը ջրից թեթեւ է:
Մի շշե բերան խցենք ու դցենք ջրի մէջ, նա չի խրվիլ, այժմ
լցենք նորան ջրով, նա խիղիս տակ կնստի, կնշանակէ ջրով լին-
շիւք ծանր է, բան թէ օդով լինշիւք:

Ամենքէլ մտնած կլինիք, թէ ինչպէս մանուկները գրչից
կամ մնատորի խողովակից տրարիչն շինում: Գրչի մի բերանը
անց են կացնում վարունգի կամ սեխի կեղև, և կամ մհա-
սուրի խողովակի մի բերանը անց են կացնում որսիտի և իցէ
խցան. միւս բերանից խրում են ճիւղոս մխոցի նման, այնպէս
որ կողքերով օդ չկարողանայ անցնիլ. մխոցը դեռ խցանին
չհասած, նա արաքելով դուրս է թռչում խողովակից: Ինչիցն է
այս. — մխոցի ու խցանի արանքում գտնվում է մի երրորդ մար-
մին, օդ, որ ճնշելով դուրս է թռչնում խցանը: Խողովակի
մէջ մխոցը յետ ու յառաջ քշելով, երբ դեռ խցանը դուրս
պրծած չի լինում, կարծես թէ մի բան ընդդիմանում է զուպա-
նակի պէս մխոցի ու խցանի արանքում, այդ օդն է, որ մխոցը
ներս հրելիս սեղմվում է, իսկ դուրս քաշելիս ընդարձակվում.
օդի այդպիսի յատկութիւնը, որ ճնշվելիս գուճ է դալիս, իսկ

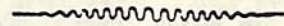
ազատ մնալիս դարձեալ ընդարձակվում — ասվում է առանձա-
կանութիւն:

Ա երջնեք այժմ մի փամփուշտ, պաղ օդ լցնեք մէջը,
բերանը պինդ կապեք և դնեք տաք վառարանի մօտ. փամ-
փուշտը հետզհետէ կուռչի, և եթէ թողնեք նորան այն տեղ՝
կտրաբի: Իրսից օդ ի հարկէ չի մտել փամփուշտի մէջ, ուրեմն
միջի օդն է, որ տաքանում և ջերմութիւնից լայնանում է. ապա
ուրեմն օդն էլ բոլոր միւս մարմինների նման ջերմութիւնից ընդ-
արձակվում, իսկ ցրտից սեղմվում է: Չմեռն օդը պաղ ու
թանձր է, իսկ ամառը — տաք ու անօսր: Տաք օդը թեթեւ է
լինում պաղից և վեր է բարձրանում: Եթէ մի մեծ ու թեթեւ
գունդ լցնեք շատ տաք օդով, գունդը կարող է թռչել պաղ
օդի մէջ:

Բայց առանց տաքանալու էլ օդը միշտ աշխատում է
ընդարձակուիլ, նորա անտեսանելի մասնիկները ջանք են անում
անդադար ցրիւ գալ, և եթէ քիչ օդ պարունակող մի փամ-
փուշտ դնեք օդից զուրկ մի տարածութեան մէջ, նա արա-
գապէս կուռչի և մինչև անգամ կպայթի: Չուրը ձգտում է
տարածիլ գետնի երեսով, իսկ օդը ձգտում է տարածիլ դէպի ամեն
կողմ. ահա ինչու օդը և ուրիշ նորա նման մարմիններ կոչ-
վում են ոչ հեղուկ, այլ գազանման մարմիններ: Չրի մասնիկները
միայն վատ են կցուած իրար հետ, իսկ օդի մասնիկները ոչ
միայն վատ են կցուած, այլև աշխատում են իրարից հեռանալ:
Այսպէս են լինում ջրի մասնիկներն էլ, բայց միայն այն ժա-
մանակ, երբ ջուրը գազի նման սկսում է բարձրանալ: Ինքն ըստ
ինքեան հասկանալի է, որ օդը և բոլոր գազերը պէտք է շատ
թեթեւ լինին ջրից:

Օդը կարևոր է ամեն մէկ կենդանու շնչառութեան հա-
մար, մինչև անգամ ձկների համար, չնայելով որ նոքա ջրի
մէջ են բնակվում: Եթէ ձուկը գցեն մի ջրով լի ամանի մէջ

և այնպէս փակեն բերանը, որ օդը ներս չերթայ, ձուկը կսա-
տակի, թէև ջրի պակասութիւն չի լինիլ նորա համար: Երևի
դուք շատ անգամ կլինիք նկատած, որ ջուրը եռ գալիս նորա
երեսին անընդհատ բարձրանում ու փուլ են գալիս փամփուշտի-
ներ, այդ՝ օդն է, որ ջերմութիւնից հալածուած դուրս է թռ-
չում ջրի միջից: Եթէ շատ եռացրած, թէև յետոյ պաղած,
ջրի մէջ գցենք ձուկը, նա կսատակի, որովհետև այդպիսի ջրի
մէջ օդ չի լինիլ: Երբդն էլ իւր խոր գետնափորի մէջ, հողի
տակ գեռացող ճճին էլ շնչում են: Ամենայն տեղ էլ, ուր
մարդիք կարողացած են լինիլ, սարերի կատարին, թէ այրերի
մէջ, գտնվել է օդ: Սորանից եզրակացնում ենք, որ օդը մի
ծովի պէս շրջապատում է երկիրը, և այդ օդեղէն ծովի յա-
տակի վերայ ման ենք գալիս մենք, ինչպէս ձկները լողում են
ջրի մէջ. օդը մտնում է ջրի և մինչև անգամ հողի մէջ:
Գոհանանք ուրեմն Արարչից, որ այդպէս առատաձեռնօրէն շր-
ջապատել է մեզ այն թանկագին նիւթով, առանց որի աւելի
շուտով կմեռնէինք մենք, քան թէ առանց հացի ու ջրի:

առաջուանից մի ցիր ու ցան ժողովուրդ էլ կար, որ իսկոյն հպատակեցաւ Հայկին:

Անձնամուլ թագաւորը տհաճ լինելով այս բանի վերայ մտքում դրեց առաջ կակուղ վարուել Հայկի հետ և պատգամաւոր ուղարկեց իւր որդուն, որ Հայկը դայ հնազանդի իրան և բնակվի իւր երկրի մէջ ուր կուզենայ: Բայց Հայկը զայրացած մերժեց Բէլէ հրաւերը:

Այն ժամանակ գոռոզ հսկան մեծ ամբօխ ժողովեց իւր հպատակներին և կատաղի հեղեղէ պէս զնաց Հայկի վերայ: Այս բանը երբ որ լսեց հայկը, զլսին հաւաքեց իւր կորիճ ու քաջաղեղ մարդկանց և պատրաստվեցաւ հանդիպելու աստուածանալ ցանկացող Ներրովթին. թէպէտ Հայկի կորիճների խումբը փոքրիկ էր, բայց նա քաջալերական խօսքերով ոգևորեց նորանց, և նոքա աչքի առաջ ունենալով իրանց անցուցանելի անկախ կեանքը՝ սիրտ առին, որ քաջութեամբ դէմ կենան թշնամու բազմաթիւ զօրքին:

Արդարև, հենց նորանն է յաղթութիւնը, ով որ մի գործ ձեռնարկելիս հաստատ կամքով ու սրտով է սկսում: Հայկը իւր բոլոր քաջերով բռնութիւնն ատող մարդիք էին, ուստի և ամենքն էլ լաւ համարեցին քաջութեամբ մեռնիլ, քան թէ կրկին անգամ Բէլէ նման բռնաւորի ձեռքի տակ ընկնիլ: Եւ ահա, երբ որ երկու կողմից կռուողները ճակատ ճակատի եկան, Հայկը զիտեց ուղղակի զրահաւորված Բէլէն, լարեց աղեղը և իւր ահագին եռանկիւնի նետը ցցեց նորա կուրծքի մէջ: Վայր ընկաւ հսկան, սարսափեց նորա զօրքը այս տեսնելով և ցիր ու ցան եղաւ ու փախաւ:

Դորանից յետոյ Հայկի ժողովուրդը սկսեց ազատ կերպով ապրիլ Արարատի սահմանում, և հետ զհետէ աճում ու բազմանում էր, ընդլայնելով և իւր բնակաւորած երկիրը: Փոք-

րիկ ազգը իւր նահապետ Հայկին զիւցաղնի յարգանք տուեց և նորա քաջ ու հռչակաւոր անուամբ կոչվեցաւ «Հայ ազգ»:

Ահա որսեղեց և երբ է ծագել Հայ անունը:

ԳԱՐՆԱՆԱՄՈՒՏ

Քեզ ողջոյն, զուարթուն	Սիրահար սոխակը
Աւոյզահասակ դարուն.	Իւր վարդի յետքից
Քեզ ողջոյն բիւր անբուն	Վազեց Արարատ
Տալիս է Հայոց—Տուն.	Շինել իւր բունը:
Անուշաւանի	Շատ երկար Հայաստան
Սօսիք տերևով	Քո դարուն սպասեց
Ծիտերը ծառից	Մազկեցաւ նա այեօք
Իւրեանց ճրուռողով	Շատ լացեց արտասուեց:
Օրհնումեն զալդ,	Տխուր ձմեռը
Երկնքի զեսպան,	Մասեաց դադաթը
Դու ես մեր կեանքի	Թաղեց անխնայ
Պաշար ու պաշապան:	Յուրտ ձիւնի մէջը.
Երբ հեղիկ մօտեցար	Կարօտ շատ նստաւ
Մասիսի դաշտերին՝	Դալար արօտի.
Բքածին ամպերը	Ծոր դարձաւ թափած
Տարազիր զնային:	Արտասուքն աչքի:
Հին լեռը բացեց	Հին Մասիս միւս անգամ
Իւր թաւուտ կուրծքը.	Չարթեցաւ խոր քնից,
Քեզ կանաչ զիպայ	Չորս բոլորը ծաղիկով
Սիւռեց հովիտը:	Ծառերով դարդարեց:

ԳԱՐՈՒՆ

Դեկտեմբերի կեսից արդէն օրերը սկսում են նկատելի կերպով երկարիլ, իսկ մարտի, Ծ-ին ցերեկն ու գիշերը հաւասար են լինում: Այդ պատճառով էլ դարնան սկիզբը համարվում է մարտի Ծ-ը: Արեղակը ոչ միայն երկար ծամանակ է մնում դաս. Ընծերց.

երկնքի վերայ, այլ և օրէցօր աւելի է ջերմացնում: Ձիւնը փոքր առ փոքր սկսում է հալվել և երկրի երեսով ջրերը առուացած վազում են դէպի գետերն ու լճերը: Սառուցն էլ արդէն սկսում է խոնարհիլ արևի ճառագայթների առաջ: Տեղ-տեղ գետերի ափերում գոյանում են ընդարձակ ջրադաշտեր, որովհետև ջրերը աճելով ուռչում դուրս են թափվում ափերից: Երկինքն սկսում է աւելի պարզել և օրն աւելի ջերմանալ:

Դեռ բոլոր ձիւները չվերկացած՝ արդէն այս ու այն տեղ սկսում են դուրս երևիլ հին դեղնած խոտի մօտից պայծառ կանաչ բողբոջներ: Արտումն էլ ցորենի ցանքը սկսում է թաւիշով պատել գետնի երեսը: Առաջին խոտի հետ բացվում են առաջին ծաղիկներն էլ: Կապուտաչք ձնծաղիկը գլուխ է դուրս բերում հին տերեւների տակից: Տեղ-տեղ լոյս է ընկնում «սատանի ճախարակն» էլ. (առիւծատամն), իսկ թուփերի տակ ծիլ են արձակում ծնեբեկն ու թրթնջուկը: Մառերը նոյնպէս զարթնում են ձմերեան թմրութիւնից և արևի ճառագայթներով ջերմացած՝ սկսում են լցուել հիւթերով: Եթէ այս միջոցին ճեղքենք ուռնու կամ բարդու կեղևը, սորանից հիւթ կկաթի:

Տերեւների պտոյտները (բոխերը), որ աշունքից մինչև այժմ մնացած էին աննկատելի ու միակերպ, սկսում են ուռչել, աճիլ, թափ տալ իրանց կլնամոնազոյն թեփուկը և արձակել կանաչ տերեւներ: Թուփերն ու ծառերը ամենքն էլ աշխատում են տօնել գարունքը թաւշազարգ զգեստով: Մայիսի սկզբում արդէն ամեն բոյս կանաչած է լինում: Անտառները դարձեալ տերեւաւորվում են, իսկ դաշտերում սկսում են գլուխ բարձրացնել հազար տեսակ ծաղիկներ: Ձմեռը թագաւորում է միակերպութիւն, իսկ գարունքը ամեն օր մի նոր բան է լոյս ընկնում. կամ համեստ կերպով դուրս է դալիս փշոտ թուփերի տակ քնքոյշ մանուշակը, կամ շուշանն է տարածում իւր անոյշ հոտը շրջակայքում, կամ փայլում են կանաչի մի-

ջեց մորու դեղին ու սպիտակ ծաղիկները, որ գարնան վերջերում տալիս են մեզ գեղեցիկ հիւթալի հատիկներ, և կամ թերթերուտ վարդն է սկսում շնորհք տալ բուրաստանին: Կեռասնիքը, խնձորնիքը, տանձնիքը, շտրենիքը և այլք ծածկվում են սպիտակ կամ վարդասպիտակ գոյներով: Ամենայն բան ողջոյն է տալիս գարնանը, ամենայն բան ծաղկում ու բուրում է անոյշ հոտով:

Գարունքն եկաւ թէ չէ՝ բազմաթիւ թռչուններն էլ սկսում են մեր աշխարհը թափիլ. որսուղեց են դառնում նաքա: Այսօր արտուտն է գալիս զել-զել երգերով օդի մէջ բարձր, էգուց սրաթուխ, մկրատագի ծիծեռնակը, միւս օրը աղաւնիքը, կիւները. բարձր օդի մէջ, սկսում են երևիլ հարաւից դէպի մեզ թռչող արագիւնների ու կռուկների շարքերը: Ծուտով սոխակն էլ կցում է իւր արծաթահնչիւն երգը: Եկաւ որ թռչուններից մեզ մօտ մնացողները սկսում են իրանց բուները շինել, դէս ու դէն ընկնիլ, ճրվճուալ, կրկրչալ. ժողովում են յարդ, մամուռ, խոտ, կաւ և շինում են բնակարաններ իրանց ձաղերի համար:

Ջանասէր մրջնիները, նախշուն թիթեռնակները (թիթերմաղիներ), կոպիտ բզեզները, ի վերջոյ անտանելի մթեղներն ու մոծակները, մի խօսքով հազար տեսակ թռչող ու գեռացող միջատներ մինը միւսից յետոյ սկսում են լոյս աշխարհ ընկնիլ: Բազմաշխատ մեղուն էլ ամբողջ ձմեռը մթին փեթակի մէջ քնելուց յետոյ՝ զարթնում է, դուրս է գալիս իւր մոմեղէն ապարանքից և թռչում է քաղցրիկ մեղր ժողովելու ծաղիկներից:

Գազանների թագաւորութեան մէջ մեծ փոփոխութիւն չի նկատվում: Բայց պէտք էր տեսնել թէ ի՞նչքան է ուրախ գարունքի գալուն ընտանի անասունը. կովերն ու ոչխարները առաւօտեան կանուխ իրանք են վազում հովուի առաջը:

Որակաւնում էին մարդիք առաջին ձիւնը տեսնելիս, այժմ
 աւելի ուրախ են առաջին ծաղիկները բացուած տեսնելով: Տա-
 րուան իւրաքանչիւր եղանակը տալիս է մարդուն իւր զուար-
 ձութիւնը: Տան պատուհանները սկսում են բաց անել և մաքուր
 զով ող ներս թողնել, որ սենեակները հովահարուին: Փողոց-
 ներում, ինչպէս և ամէն տեղ, շատանում են աղմուկներն ու
 ձայները: Գիւղացու գործերը կրկին սկսում են շատանալ. բայց
 ոչ ինչ, նա գործից չի վախենում:

Սայլն ուղղում է գիւղացին, գութանն ու արօրը սար-
 քում է և երբ գետինը մի քիչ ջերմանում է ու ցամաքում
 դնում է դաշտը: Նա գոմէշները կամ եզները լծում է ու
 սկսում դարնանացանը, որի հունձը պէտք է լինի աշնան ցա-
 նածներին հետ միասին, — ցորեն, գարի, կորեկ, սիսեռ, օսպ:
 Բանջարանոցներում սկսում են մարդ մարդ փորել հող և վա-
 րել կաղամբ, ձակնղեղ, աղցան, կոտեմ, անանուխ, պրաս և
 այլն: — Ուրախանում է գարունքին խեղճ մարդը ևս. այժմ,
 փառք Աստուծոյ, եղանակը ցուրտ չէ: Փառահեղ արեգակը
 լոյս է տալիս ու ջերմացնում ամենքին էլ ձրի, ամենքին էլ
 միօրինակ:

ԳԱՐՈՒՆ

Ո՛հ, ի՛նչ անուշ և ի՛նչպէս զով
 Առաւօտուց փչես հովիկ,
 Ծաղկանց վերայ գուրգուրալով
 Եւ մազերուն կուսին փափկիկ.
 Բայց չես հովիկ իմ հայրենեաց
 Գնա՛, անցիր սրտէս ի բաց:
 Ո՛հ, ի՛նչ աղու և սրտագին
 Ծառոց միջէն երգես, թռչնիկ

Սիրոյ ժամերն իմ կանտառին զէն իրո՞ւմ ծառայող
 Ձմալեցան ի քո ձայնիկ, հիշմա՛ր բնուտ մտայ ի զգո՞ւմ
 Գնա՛ քո թռչնիկ իմ հայրենեաց, իտու՞տ է Նուն
 Գնա՛ թռչիր սրտէս ի բաց:
 Ո՛հ, ի՛նչ մրմունջ հանես, վտակ, այժմ ա՛յ
 Ահանակիտ և հանդարտիկ. ամե՛ղա ամե՛ղունայ զգո՞ւմ
 Գնա՛ հայրենոյր մէջ անապակ տարս սգո՞ւմ զի՛նչ
 Նային զերեւը վարդն ու աղջնիկ, զսիրտի՛ն ի թռչն
 Բայց չես վտակ իմ հայրենեաց, զարձ մի սգո՞ւմ
 Գնա՛ հոսէ սրտէս ի բաց: ի ի՞նչ զգո՞ւմ ի թռչն
 Թէպէտ թռչնիկ և հովն շայոց զգո՞ւմ: Նունայ
 Աւերակաց թռչն վերայ, ամե՛ղա ի թռչն սգո՞ւմ
 Թէպէտ պղտոր վտակն, շայոց ամի՛ն զգո՞ւմ
 Նո՛ւրիներու մէջ կտղայ, մի Նունայ սգո՞ւմ
 Նորա հառաչք են հայրենեաց, Նաք
 Նորա շերթան սրտէս ի բաց: Նունայ

ԻՆՁՈՎ Է ՍՆԱՆՈՒՄ ԽՆՁՈՐԵՆԻՆ

Խնձորենին բերան չունի ամուր կերակուրներ ծամելու
 համար. բայց նորա փոխանակ նա կարող է իւր արմատների
 ծայրի պտոյտներով ծծել հողի միջից այն հիւթը, որի մէջ
 գտնվում են խնձորենուն հարկաւոր բոլոր նիւթերը այնպիսի
 լուծուած դրու թեամբ, ինչպէս որ լուծուած է լինում շաքարը
 մի գաւաթ ջրի մէջ:

Ահա ինչու ամեն մի բոյսի անպատճառ հարկաւոր է
 անձրերը. առանց թացութեան նա չի կարող սնունդ առնուլ, որ
 կնշանակէ թէ՛ չի կարող ծծել ցամաք հողից իրան կարեւոր
 նիւթերը: Խնձորենու համար ասենք զեռ մեծ փորձանք չէ,
 երբ երկար ժամանակ անձրե չի գալիս. նորա արմատները խոր

Թաղուած են հողի մէջ, ուր որ միշտ թաց է լինում, իսկ փոքրիկ խոտան առանց անձրևի բոլորովին դեղնում ու թառամում է շուտով, որովհետև նորա կարծիքի արմատները հիւթ չեն գտնում հողի վերին ցամաք շերտերի մէջ:

Ահա եկաւ գարունը. ձիւնն սկսում է հալուել ու ջրել երկիրը. խնձորենու արմատներն էլ ծծում են հողից սնուցիչ սիւները: Հիւթերն սկսում են վեր բարձրանալ ծառի ճղների միջով, ինչպէս որ ջուրը բարձրանում է շաքարի միջով, երբ մենք նորա մի ծայրը գցում ենք ջրի մէջ: Գարունքին որ ծառն է ծառի կեղևը՝ հիւթ կըղտէ: Շատ բոյսերի հիւթը քաղցր է լինում: Հիւթը բարձրանում է ոչ թէ ամբողջ բունի միջով, այլ միայն նորա երեսի փափուկ շերտերով. ահա ինչու է, որ շատ ծառերի մէջը թէև լինում է փուչ կամ փտած, այնու ամենայնիւ նոքա կանաչում են ամէն տարի ու նորանոր ճղներ գցում:

Հիւթը մտնում է վերջը տերևների մէջ, որոնցով շնչում է ծառը, ինչպէս որ մենք շնչում ենք թոքերով: Ձրի մի մասը հիւթից շոգիանում է և հիւթը դորանից աւելի թանձրանում է. բացի դորանից տերևների ծակոտիքով ծառի հիւթն օդ է ծծում. խլում է օդից այն, ինչ որ իրան հարկաւոր է, և արձակում ինչ որ անպէտք է ծառի համար, բայց կարևոր է կենդանիների համար: Ահա այդ հիւթովը՝ որ ծծվում է գետնից և փոփոխվում տերևների մէջ, սնանում է խնձորենին: Կնիթեցէք ծառի բոլոր տերևները՝ նա էլ պտուղ չի տալ և չի աճիլ. իսկ եթէ մի քանի տարի շարունակ քաղէք խնձորենու տերևները՝ նա կչորանայ իսպառ:

Տերևների միջից ծառի թանձրացած ու ծանրացած հիւթը սկսում է կրկին ցած գնալ ոստերի ու ճղների միջով, անցնելով կեղևի ու վերջական բարակիկ շերտի արանքով: Նա գոյացնում է ծառի միջուկի երեսից մի ուրիշ նոր շերտ: Եթէ

մի տեղ կտրես ծառի կեղևը մինչև նոյն իսկ միջուկը՝ հապա վերևում դարձեալ կաճի ու կհաստանայ ծառը, իսկ ներքևում կմնայ անփոփոխ, որովհետև ցած իջնող հիւթը կտրուածքից չի կարող ներքև անցնիլ:

ԱՐՄԻՒՆ ՈՒ ՀԱՒԸ

Միանգամ գիշատիչ արծիւն ընկել էր երկաթեայ վանդակի մէջ, տխուր ու մոռնջ էր նա և կատաղաբար չորս կողմը նայելով չէր մօտենում առաջն ածած մնի կտորներին: Վանդակը դրած էր դուրսը և նորա մօտով ման էին գալիս հաւերը: Գոքա սկզբում բաւականին հեռու էին շրջում արծուից դող ի դող մտիկ տալով ահարկու թռչունին, բայց յետոյ հասկանալով, որ նա չէ կարող վնաս տալ վանդակի միջից, փոքր առ փոքր սիրտ առան, սկսեցին պրտաբոխ վանդակին շատ մօտ, և վերջապէս կցեցին խօսիլ արծուի հետ:

«Ինչո՞ւ չես ուտում, ասաց նորան մի բարեսիրտ հաւ, միթէ չես տեսնում առաջդ թափած քո սիրելի կերակուրը: Տես ինչպէս ախորժակով ենք ուտում մենք գարու հատիկները: Կեր, մեր տէրն էլի կտայ քեզ: Որ չուտես՝ կմեռնես: Հոգս մի՛ անիր, անաղատ կեանքը այնքան վատ չէ ինչպէս դու կարծում ես, վանդակդ էլ բաւականին ընդարձակ է:

— **Ա**յո՛ւ այդպէս է, բայց հաւերի և ոչ արծիւների համար», ձայն տուեց վերջապէս տխուր կալանաւորը, հաւի բոլոր դատարկախօսութիւնը զգուանքով լսելուց յետոյ: Էգուց, յաւելացրեց նա, ձեզ շամփուրի կանցկացնեն, կամ կգցեն սպասի մէջ, իսկ դուք այնքան տխմար էք, որ չէք հասկանում ձեր թշուառ դրութիւնը, և յանչափ կուրացած էք ստրկութեամբ, որ չէք կարողանում սիրել ազատութիւնը,

ինչպէս ես եմ սիրում նորան: Դուք փոխել էք նորան չնչին հատիկների հետ, որ ձրի թափուած են դաշտերում, իսկ ինձ համար անազատ կեանքը ոչինչ զին չունի:

ԲՈՅՍԵՐԻ ԱՃԻԼԸ

Քանի քանի տեսակ բոյսերով ամեն տարի բնութիւնը զարդարում է երկիրը: Մի փոքրիկ տարածութեան վերայ ինչ քան բազմապիսութիւն է լինում: Բայց առաւել զարմանալի է այն արագութիւնը, որով բնութիւնը բոյսերով ծածկում է ամեն մի դատարկ տեղ, — մերկ ժայռեր, չբանող ճանապարհներ, մինչև անգամ կտուրներ ու պատեր, և ցանում է խոտեր ու ծաղիկներ, ծառեր ու թուփեր հողի ամեն մի արգաւանդ կտորի վրայ: Այն բանը մենք տեսնում ենք միշտ, բայց ուշք չենք դարձնում այդ նշանաւոր երևոյթի վերայ, որովհետև երեսայութիւնից աչքերս սովորել է տեսնել նորան: Արարչի ամենամեծ իմաստութիւնն երևում է ամենից հասարակ ու բնական բաների մէջ էլ, որոնք չեն նկատուում հենց նորա համար, որ այնպէս հասարակ ու բնական են:

Բոյսերի մեծ մասը զարմանալի զօրութիւն ունի աճելու: Մեզ ծանօթ Թամբարուի բոյսը տարին մինչ 40,000 սերմիկներ է զգում: Կաղնին հինգ հարիւր տարի ապրում, կաղնն տալիս և ամեն անգամ 500 հատ. բոլորը միասին կլնի 25,000 կաղն, իսկ սոցա իւրաքանչիւրից մի ծառ է զոյանում: Այժմ, թէ որ ենթադրենք, որ նոքա էլ կաղն կտան, իսկ կաղնիներից էլ ծառեր կբուսնին, ապա կարձ ժամանակում կաղնիների թիւը հարիւր միլիոններով պէտք էր համրել: Աճման այսպիսի զօրութեամբն է, որ անթիւ անհամար բոյսեր ծածկում են երկիրս երեսը:

Եթէ որ ամեն մի սերմիկ բոյսից ընկնելով այնտեղ էլ

մնար, ամեն մի բոյսի տակ կզոյանային սերմիկների կոյտեր և նոցանից ոչ մինը չէր կարողանալ արմատ ձգել հողի մէջ ու բուսնիլ: Բայց Աստուած իւր իմաստութեամբ ուրիշ կերպ է տնօրինել: Շատ սերմիկներ հասնում են թէ չէ խսկոյն ցրիւ են գալիս դէպի զանազան կողմեր: նոքա այնքան փոքրիկ ու թեթեւ են լինում որ ամենուհանդարտ քամին էլ քշում է նորանց հեռու տեղեր: Մի քանի բոյսերի սերմերն ունին թւուկներ, որ թռցնում են նորանք հեռու: Մայր ծառի կոճակները հասնում են թէ չէ ճեղքուովում են, և նոցանից ցրիւ են գալիս սերմեր դէպի զանազան կողմեր:

Աշունքին, երբ որ անդադար փչում են աստիկ քամիներ, մենք չպիտի մոռանանք, որ հենց այդ ժամանակն է, երբ բոյսերի սերմերը հասած են լինում և երբ քամին նոյն գործն է կատարում, ինչ որ հողագործը ցանք անելիս: Պէտք է միաբերենք նոյնպէս, որ անձրեւներն իսկապէս այդ ժամանակն են թրջում փափկացնում հողը, որ նա կարողանայ ծոցն առնուլ կոյսերի սերմերը: Այսպէս է Աստուծոյ աշխարհում, — բոլոր բաներն էլ ծառայում են մէկը միւսին:

Բացի դորանից շատ թռչուններ ու անասուններ ևս օգնում են բոյսերի աճելուն: Շատ սերմեր կան որ կպչուն ճանկեր ունին, որոնցով նոքա կպչում են անասուններին և մինչև անգամ մարդկանց շորերին և այսպիսով ցրվում են մի տեղից միւս տեղ: Քանի մի տեսակ սերմեր էլ այնքան կարծր են, որ չեն մարսվում թռչունների ստամոքսում: այդպիսով էլ, օրինակ, տեսնում ես մի կեռասի ծառ բուսած մի հին աշտարակի գլխին: Կան այնպիսի սերմեր էլ, որոնք զետերի հոսանքներով քշվում են ծովի մէջ, իսկ այն տեղերից ալիքների ու ժով դուրս են ընկնում եզերքն ու բուսնում: Յայտնի բան է, շատ սերմեր զետին են թափվում ի զուր, շատերն էլ ծառայում են մարդկանց ու անասուններին որպէս կերակուր: Բայց

գորա տեղակ՝ ամեն մի բոյս այնքան շատ սերմեր է տալիս, որ եթէ նոցանից հազարերորդ մասն էլ բուսնի՝ էլն հերիք է երկիրը բոյսերով ծածկելու համար:

Ուրեմն, ամեն բան բնութեան մէջ, ամպն ու անձրևը, հողմն ու մրրիկը, թռչուններն ու դադանները, գործակցում են բոյսերի՝ աճեցողութեանը, հնազանդելով Ամենակալ Արարչի կամքին:

ԵՐԳ ԿԱՅՐԵՆԻ

Մինչ դեռ յուսով խայտայ բնութիւն

Յետ դառնաշունչ ձմերայնոյն

Եւ ի գաւառն իմ հայրենի

Գեղածիծաղ դառնայ գարուն,

Մինչ բոյր ի բոյր փթթին ծաղկունք

Եւ ճռուողին նորեկ ծիծուռնք, —

Ի քեզ ես դարձ առնեմ յայնժամ,

Ո՛վ ցանկալիք իմ Հայաստան:

Ո՛չ շերտետեան ինձ դաշտավայրք

Եւ կամ զուարթ մարդագետինք,

Ո՛չ քան զքեզ չքնաղաղեղ

Խալական պայծառ երկինք:

Հեռի ի քէն պանդուխտ գողով՝

Քոյովդ յար տապիմ անձկով.

Ի խանձարուրդ իմոց կենաց,

Ո՛վ Հայաստան, առնում ես դարձ:

Գայցեն աւուրք, ուր մանկութեան

Անկցի տիոցս իմ դեղ դալար,

Եւ հեռացին յինն վայելք

Կենաց՝ թեթե ի դարշապար:

Ուր հէզ մուսայս մատն ի յերեր
Մոռանայցէ երգել զէր.

Չնինջ ի ծոցդ առնում յայնժամ,

Ո՛վ ցանկալիք իմ Հայաստան:

ԻՆՉՈ՞Ւ ՕՏԱՐՆԵՐՆ «ԱՐՄԵՆ» ԵՆ ԿՈՉՈՒՄ ՄԵՁ

Օտար ազգերը շատ հազիւ են Հայ կամ Հայաստան բառերը գործածում, նորա մեզ անուանում են Արմեն կամ Արմենի, իսկ մեր աշխարհը Արմենիա: Այս ահա ինչ պատճառով է: Գեռ 1300 տարի Ֆրիչի ծնուելուց առաջ Հայ ազգը մի նահապետ ունէր Արամ անունով. նա շատ քաջ էր և եռանդոտ սրտով սիրում էր իւր հայրենիքն ու ազգը:

Արամ նահապետը իւր կառավարութեան ղեկն առած օրից ջերմ աշխատանքով սկսեց հող տանել, որ Հայաստանը փրկէ այն քանի մի թշուառութիւններից, որ նոյն ժամանակները վրայ էին հասած նորան և որ ծանր տազնապով ծանրացել էին այդ վեհազն տղամարդի սրտի վերայ:

Երևի Արամայ նախորդների թուլութեան պատճառով Հայաստանի շրջակայ ազգերը նեղում ու ճնշում էին նորան. Մարաց Նիւբար իշխանը մէկ կողմից, Ատրոց Բարշամ իշխանը միւս կողմից, Պայպալիս անունով մինը մէկէլ կողմից տիրել ու հարկատու էին արել Հայաստանի զանազան մասերը:

Արամ մեծ զօրք ժողովեց ու զայրազին յարձակունքներով ջարդեց — հալածեց իւր սիրած հայրենիքի թշնամիներին: Այսպէս, ոչ միայն Հայաստանը ազատեց օտար տիրողների ձեռքից, այլ և առաւել բնդարձակեց նորա սահմանները՝ ուրիշ հողեր էլ խլելով թշնամիներից:

Սրտի կակիճը հովաքնելու և չորս կողմն բռնաւորներին սարսափեցնելու համար Արամը մէկ խիստ պատիժ տուեց յան-

դուզն Մար Նիւքար իշխանին. նորան բռնեց թերաւ Հայոց Արմաւիր քաղաքը և պարսպի աշտարակի գլխին ձակատից գամել տուեց:

Յաղթութիւնները վերջացնելուց յետոյ հայրենասէր Ազգապետը հրամայեց որ իւր նուաճած երկրներումն էլ բոլորեքեան հայերէն խօսին: Յայտնի չէ թէ ինչքան յաջողեց Արամին այս հրամանի գլուխ տանելը, ըստ որում դժուար ու անբնական բան է ամբողջ ժողովուրդներ, թոթովախօս մանկանից սկսած մինչև զառամեալ ծերունին, մոռացնել տալ մի լեզու, որի մէջ սնել է նոցա հոգին, և խօսեցնել մի այնպիսի լեզուով, որ արմատ չունի նոցա հոգու մէջ: Սակայն լաւ յայտնի է, որ Արամը իւր բարձր քաջութիւններով հռչակեց իւր, նոյնպէս և իւր սիրած ազգի անունը, որ այնուհետև հնչւում էր հեռաւոր օտարների բերանումն էլ: Ուրեմն մեր ազգն «Արմեն կամ Արմենի, իսկ մեր երկիրը «Արմենիա» կոչուեցան Արամ քաջ նահապետի անուամբ:

ԱՄՍՈՆ

Ամարան սկզբում օրերն ամենից երկար են լինում: Ամբողջ 15 ժամ արեգակը ցած չէ գալիս երկնքից, իսկ գիշերները այնքան կարճ է լինում, որ մարդ գեռ քնից չկշտացած, լուսանում է:

Որքան հեռանանք ամառը մեր երկրից դէպի հիւսիս, այնքան աւելի օրերը երկար կլինին, իսկ գիշերները կարճ:

Երբ որ կէսօր է դառնում, արեգակը բարձրանում է երկնքի պայծառ ու կապոյտ կամարի դադաթը և նորա ճառագայթները գրեթէ բոլորովին ուղղահասեաց ընկնում են մեր գլխին: Կէսօր ասում ենք օրուան այն միջոցին, երբ արեգակը գրանվում է երկնքի ամենաբարձր կէտում:

Կէսօրին ոչ միայն արեգակին չէ կարելի մտիկ տալ, այլև ամեն մի բանի, որ լուսավորուած է լինում նորանով, որովհետև արեգակի լոյսն աչք է խտտողում: Նրկինքը, երկիրը և օդը բռնվում է պայծառ ու ջերմ լուսով, և մարդս ակամայաչք է ածում, որ մի հով տեղ գտնի պատասխարուելու: Արդէն չափից դուրս տաք է օդը: Գաշաբրի վրայ շոգը հաւրհուրատու է: Այդ թեթեւ օդն է, որ շոգիներով լցուած՝ վեր է բարձրանում ոտոտակելով աստիկ ջերմացած գետնի երեսից: Ծառերը չեն խշխշում, իսկ տերևները կարծես շոգից յոգնած՝ պճկում, վիզները ծռում են: Թռչունները թաղնվում են անտառի խորքում, տաւարը դադար է առնում արածելուց և հանդսաանում շուաքների տակ. մարդն էլ քրտինքը կոխած և աստիկ ուժահաստ՝ թողում է գործը: Այսպէս ամեն բան սպասում է շոգի անցնելուն, բայց հացի համար, խոտի համար ծառերի համար կարևոր է այս շոգը:

Սակայն երկարատե երաշուտիւնը վնասակար է բոյսերին, որոնք թէև սիրում են տաքութիւն, բայց սիրում են և թացութիւն: Անտանելի է նա մարդկանց համար էլ, ահա ինչու են ուրախանում մարդիք, երբ որ սե-սե ամպերը սկսում են կուտակուել, որտը թնդում է, կայծակը պայտում և զովարար անձրևը թափվում է, որ հովացնէ ծարաւատանջ երկրի այրուող սիրտը: Աստ է միայն երբ անձրևը կարկտախառն է լինում, ինչպէս երբեմն պատահում է ամենաշոգ օրերում, որովհետև կարկուտը փչացնում է թերահաս (հեղի) արտերը: Գիւղացին սրտանց աղօթում է Աստուծոյն, որ կարկուտ չլինի:

Գարունն ինչ որ սկսել էր՝ ամառը վերջացնում է: Տերևները բացվում են և քիչ ժամանակից առաջ մերկ անտառը այժմ հազար տեսակ թռչունների բնակարան է դառնում: Մարգագետիններում կանաչ խոտը ծածանվում է ծովի ալեք-

ների նման: Նորա մէջ զեռում են անհամար միջասներ: Ծառերի ծաղիկները թափվում են: Բայց - կարմիր կեռասն ու մոյգ-կապոյտ դամնը սկսում են զլուխ հանել տերեւների արանքից. խնձորն ու տանձը զեռ. ևս խակ են լինում, բայց կամաց-կամաց սկսում են հասնիլ ու հիւթով լցուել: Ամեն մի հովտի, ամեն մի ծառաստանի միջից անոյշ հոտ է բուրում: Անտառում մեծ ծառերի փուչակներից, կամ զիւզի մէջ փարախումը շարած փեթակներից՝ ուրախ-ուրախ բզզալով դուրս են վազում ժրածան մեղուները և թռչոտելով մեղրահիւթ ծաղիկների վերայ՝ աշխատում են մեղր պատրաստել, որ իրանք էլ կերակրուին, մարդկանց բերանն էլ քաղցրացնեն: Արտերում գարին ու ցորենն էլ արդէն հասկաւորվում են և սկսում են դեղնիլ մինը միւսից յետոյ (ցորենը գարուց յետոյ): Զեփիւռը թեքթեքելով տատանում է նորանց: Բակլան, ոսպն ու սիսեռը իրանց կարմիր ու սպիտակ ծաղիկներով նոյնպէս զարդարում են անդերը: Արեւին էլ, թէև ոչ այնքան բարձր ու նազելի, բայց առատ ճիթերով բեռնաւորուած սկսում է խոնարհեցնել իւր ճոճովաւոր կատարը, կարծես կամենալով ասել, թէ՛ «ինչքան արդիւնաբեր լինիս՝ այնքան խոնարհ պէտք է լինիս»: — Բայց մի՞թէ կարելի է անուն-անուն թուել բոլոր այն բաները, որ ամառը երևում են մինը միւսի յետեից:

Թէ՛ թռչնի, թէ՛ գազանի, թէ՛ միջատի համար ուրախութիւն է ամառը և առատութիւն: Ահա արդէն փոքրիկ, անզօր ձագերը ծվծվում են բունի մէջ, և ծնողները օդի մէջ թռչոտելով կերակուր են որոնում նոցա համար. նոքա զլուխները բունից դուրս հանած ու բերանները բաց՝ վաղուց արդէն սպասում են ուտելու: Ծնողները միանգամ հասկից ընկած հատիկներ են բերում, միւսանգամ մժեղներ, ուրիշ անգամ հասած պտղի մասնիկներ: Սրտես ուրուրը լայն թևերը տարածած երկնքի բարձրութենից տեսնելով մի ձագուկ, կամ մի

անփորձ, տկար, մօրից հեռացած թռչնիկ, նետի պէս ցած է յարձակվում նորա վերայ. խղճուկը զոհ է զնում այդ կատաղի զիշակեր թռչնի ճիրաններիս. Պառաւ սագերը վիզները գոռոզաբար ծռմուկով՝ դէպի ջուրն են տանում իրանց փումբիկ դեղին ձագերին:

Մազմազոտ, նախշուն թրթուրը (տէրտէրի շունը) տատանուելով իւր բազմաթիւ ոտների վերայ՝ կրծում է տերեւներն ու պտուղները: Փայլուն թիթեռնակների թիւը չկայ: Մեղուները ձագ են տալիս և աճում. փեթակի մէջ այժմ նեղուածք է նոցա համար՝ ուտի և նոքա սկսում են բաժանուել ջուր-ջուր աշխատասէր թագաւորութիւնների, որոնցից մէկը մնում է հին տեղը, իսկ միւսը գնում նոր բնակարան պտուելու: Բայց մեղուապանը վաղուց արդէն պատրաստած է լինում ապագայ սերնդի համար նոր փեթակ. նա շվշուալով հաւաքում է նորանց, մի ձեռքում աւելը բռնած, որ փախտականները նորա վերայ ժողովվին, իսկ միւսում վառած շորերի մի փաթոյթ, որ սորա ծուխը թոյլ չտայ մեղուներին կծոտել իրան: Մրջին արդէն շատ ստորկրեայ անցքեր ու ամբարանոցներ է շինել և սկսել է մթերել իւր ձմեռվան պաշարը: Այսպէս, ամենքի համար առատապէս բաց է արել Արարիչը իւր ողորմած աջը և թափում է (զեղում է) երկրի վերայ ջերմութիւն, բարերար անձրև, ծաղիկներ, պտուղներ, խոտերի ու հացաբոյսերի անթիւ սերմեր, և այլն:

Շատ ու շատ է ամառը զիւզացու գործը: Հագիւ նա պրծաւ ցեղ, որ աշնանացանի համար փափկացնէ հողը, և ահա վրայ հասաւ խոտահարը: Հնձողները ծանր հագուստները հանած, փայլուն ու զընգզընգող գերանդիքն առած՝ շտապում են դաշտը խոտ հարելու (հնձելու): Անանիքը նոյնպէս սիրով փոցներն ու եղաններն չառած կուտակում են արդէն չորացած խոտը: Ահա և բարձր ու բոլորակ դէպեր զրվեցան: Երբեմն,

Եթէ մտ տեղ մի մեծ ու լայնատարած ծառ է լինում, գիւղացին կտորում է նորա միջին ճղները ու դէզ է դնում ծառի վերայ, որ խոտը տաւար չուտէ, և կամ նա ապահով լինի կրակ ընկնելուց կամ վաելուց:

Խոտահարը վերջացաւ թէ չէ՝ գալիս է հունձը: Գարին արդէն հասել է, այնպէս որ եթէ քիչ էլ թողնես նորան չը հնձած՝ կվաղահանի (կթափուի): Կարձ ժամանակից յետոյ հասնում է ցորենը, գիւղացին գերանդին ցած է դնում մանգաղն առնում, սիրուն տեսարան է, երբ հնձողների շարքը մտնելով արտերի մէջ այս ու այն կողմից կաշեղէն գոգնոցները (առաջահասները) կապած քաղցրաձայն երգերով սկսում են հնձել ոսկեշող հացաբոյսը: Որտեղ քիչ աւաջ ծածանվում էր ցորենը, այժմ այնտեղ միայն կտրած յարդեր են ցցված: Հնձողը նախ ժողովում է բռան մէջ գարու կամ ցորենի ճանկերը, յետոյ քանի մի ծանկ միասին կապում է, որ դառնում է կուտակ, այսպիսի տան կուտակ պինդ կապելով շինում է խորձեր, և վերջապէս արդէն հնձած արտի մէջ դնում է տեղ - տեղ փանջակներ (դէզեր), որոնցից ամեն մինը տան խորձ է լինում: Այն երկրում, որտեղ հացաբոյսը կարձ է լինում, արտերը հնձում են գերանդիով խոտի պէս: Գժուար է հնձողի բանը կիզող արևի տակ: Նորա ձակասից քրտինքը թափվում է առատ կաթիլներով: Յիրաւի, մեծ սովորու թիւն է հարկաւոր այսպիսի ծանր գործի համար. բայց և ինչքան ջանասիրութիւն ու համբերութիւն պէտք է ունենայ խեղճը: Հակառակի պէս հունձի ժամանակ մէջ են ընկնում պաս շաբաթներն էլ և զբրիւում հնձողին նորա միակ սիրտ հովացնող բանից, այն է - սառն մածոնից ու թանից, որ նա շատ ախորժակով ճաշում է կէսօրին ծառի շուաքի տակ:

Հունձը պրծաւ թէ չէ՝ գիւղացին խեղճ սկսում է հնձածը կրել կայք, որ կասէ: Կայք ջրում ու հաւասարեցնում են:

Ամեն օր առաւօտեան շատ վաղ գիւղացին խորձերը ցրվում է կայլե մէջ, ձիանք կամ գոմէշներ ու եզներ է լծում և գրեթէ ամբողջ օրը չարչարվում է մի հաշանի վերայ: Անդադար լուծես նորա քաջալերական ձայնը յոգնած անասուններին և տակը քարած կամերի չրխչրկոցը: Քանի մի անգամ նա պրանում է, եղում է հաշանը, որ լաւ կասվի. պրծնելուց յետոյ երկու մեծ կուտակներ շինելով կայլե ծայրերում՝ սկսում է քամել: Ծանր ցորենը թափվում - ամբարվում է մէջ տեղը, իսկ թեթեւ դարմանը քամին քշում է դէպի մարագը: Ինչքան, ինչքան քրտինք և ուժ է թափում գիւղացին մինչև որ վերջացնում է կայք:

Բայց ինչու էլի ուրախ է գիւղացին ամառը, երբ նա այդքան չարչարանք է կրում: Ո՛հ, շատ են դորա պատճառները: Նախ գիւղացին գործից չէ վախենում, նա մեծացել է աշխատանքի մէջ: Երկրորդ նա դիտէ, որ ամառնային աշխատանքն ամբողջ տարին կերակրում է նորան: Երրորդ զգում է գիւղացին, որ նորա աշխատանքով կերակրվում է ո՛չ միայն իւր գերդաստանը, այլև բոլոր աշխարհը - և՛ ես, և՛ դու, և՛ ամեն մի ձոխազարդ պարոն, թէև այդպիսի պարոններից շատերն արհամարհանքով են նայում գիւղացու վերայ: Նա իւր անշուք գործով կերակրում է ամենքին այնպէս, ինչպէս ծառի արմատը նորա տերեւազարդ գոռոզ կատարներին:

Շատ ջանասիրութիւն ու համբերութիւն է հարկաւոր գիւղացին գործերի համար, բայց և ո՛չ պակաս հմտութիւն ու բանիմացութիւն են պէտք: Փորձեցէք դուք էլ հնձել և կրտեսնէք որ այդ հեշտ բան չէ: Առանց սովորելու գերանդիով ոչինչ չես կարող անել: Նաև դէզ դնելն էլ հեշտ բան չէ. հերկելու համար մեծ փորձառութիւն է հարկաւոր, իսկ լաւ սերմնացան լինել ամեն մի գիւղացու անգամ գործը չէ: Բացի դորանից պէտք է դիտենալ, թէ երբ ինչ անես, ինչպէս սարգաս. Ընձերց.

քես արօրն ու գութանը, ինչպիսի փայտ յարմար կլինի լուծի համար, ինչպիսի սավինների համար, ինչպիսին կոտրակի ու համնի և այլն:

Տեսէք ինչքան շատ բան պէտք է գիտենայ զիւղացին. և ինչպէս կարելի է տգէտ անուանել նորան, թէ և նա չեմանար կարգալ ու զրել:

Քաղցր է քնում զիւղացին ծանր աշխատանքներից յետոյ, զգալով որ կատարեց իւր սուրբ պարտականութիւնը: Մեռնելիս անգամ նա ան չի քաշիլ, թողնելով մշակած դաշտերը իւր զաւակներին, որոնց նա պահել—մեծացրել է, սովորեցրել է աշխատանքի և իւր տեղը զործաւորներ շինել Աստուծոյ և մարդկանց առաջն:

ԱՌԱԻՑՏԵԱՆ ԵՐԳ ՇԻՆԱԿԱՆԱՅ

- Ա՛յ մարդ, այսօր շատ քնեցար ննջեցիր,
- Առաւօտեան հով ժամանակն անցուցիր.
- Արեգակը ծովի ծայրէն ծաղեցաւ,
- Ջերմութիւնը ձորն ու դաշտը փրօուեցաւ:
- Ընկերներդ վաղ արտերը գնացին,
- Յորեն, գարին գերանդիով հնձեցին.
- Խուրճ կապեցին, բարդ բարդեցին դաշտումը,
- Նըստան հանգչել կաղնիների հովումը:
- Ա՛յ մարդ, վեր կաց սառը ջրով լուացուիր,
- Գօտիդ կապէ, գերանդիդ ան, դաշտ հասիր,
- Քանի հով է, հունձդ արան արտումը,
- Հունձըդ հնձէ, մի ծուլանար գործումը:
- Հունձդ կապէ, բարդըդ բարդէ, տուն արի,
- Հանգստացիր, երբ քո հունձդ կատարի,
- Բեր գերանդիդ կախէ պատին քո տանը.
- Ես իրիկուան կը պատրաստեմ սեղանը:

Ա՛յ մարդ, հերիք, ինչ որ այսօր քնեցար, Աչքըդ մէկ բաց, տես թէ որչափ ուշացար Մեր զրացին վաղ անցկացաւ կամուրջէն, Վաղ լուել է մեր զրգիրը ձայնելէն:

Ի՞նչ ես պառկել, ի՞նչ ես քնել սիրական, Արեգական շողը հասաւ մեր դրան Մի ծուլանար ժամանակդ խընայէ. Այն պիտի մեզ բոլոր ձմեռը կերակրէ:

ԹԻԹԵՌՆԱԿ

Ինչի՞ համար այնպէս վրայ-պրծած թռչկոտում է նախշուն թիթեռնակը ծաղկից ծաղկի շուտ-շուտ թաղցնելով իւր փոքրիկ զլխուկը ծաղիկների անուշահոտ անօթիկների մէջ: Նրեւի նա էլ բերան ունի, երեւի նա էլ իւր համար կերակուր է որոնում ծաղիկների մէջ: Այո՛, թիթեռնակն էլ բերան ունի, միայն շատ փոքրիկ, բայց այս նորա համար է, որ նա չի ուտում իւր կերակուրը, այլ խմում է երկայն լեզուակով, կամ աւելի լաւ ասել, փոքրիկ կնճիթով, որ խողովակաձև զոյացած է լինում նորա ծնօտներից: Թիթեռնակը կամ դուրս է հանում իւր կնճիթը, որ հիւթ քաշէ ծաղիկների անօթիկներից, և կամ կծկում է նորան դալարերով, որ հեշտ լինի թռչելը: Թիթեռնակ կայ, որ շատ երկար կնճիթիկ ունի, կայ այնպիսին էլ, որ ամենեին չունի: Բայց ինչո՞վ են ապրում այս վերջիններս, նոքա չեն կարող ամուր կերակուրներ ծամել, կնճիթիկ էլ չունին հիւթ ծծելու: Ուրեմն ինչո՞վ: Աչքնչով: Նոքա իրանց բոլոր կեանքում ոչ ինչ չեն ուտում, բայց նոցա կեանքն էլ մի օր է միայն, և հէնց այդ օրը ձու ածելուց յետոյ մեռանում են:

Թիթեռնակի զլխուկի վերայ մենք կարող ենք տեսնել

շօշափուկներ և երկու մեծ-մեծ շատ բաղադրեալ աչքեր, որոնք բազկացած են լինում հազարաւոր մանրիկ աչերից: Թիթեռնակի թեփկոտ (խաւոտ) և մի քիչ դուրս պրծնած կուրծքի վերայ գտնվում են երկու անթափանցիկ մեծ թևեր և վեց փոքրիկ, երկայն, վեց խաղանի ոտներ: Երկու հաս յեռակի թևեր էլ կան փորն ու կուրծքն իրար միաւորուելու տեղում: Թիթեռնակի բոլոր չորս թևերն էլ ծածկուած են անթիւ անհամար մանրիկ, գոյն զգոյն թեփուկներով, որ շատ նմանում են շողշողուն փոշու: Խոշորացուցով կարելի է տեսնել, որ այդ թեփուկները փետուրների նման՝ սուր ծայրով մտած են լինում թևի մէջ, իսկ լայն ծայրով իրար վերայ նստած: Թիթեռնակի թևերի գոյնզգոյն զարդն էլ կախուած է այդ թեփուկներից և սքա են, որ օգնում են թիթեռնակին թռուչ կոտիլ: Թէ որ անդգուշութեամբ մէկը թափ տայ թիթեռնակի թևերից այդ փոշին՝ նա համարեա թէ էլ չի կարող թռչել:

Եւ գունով, և՛ մեծութեամբ զանազան են լինում թիթեռնակները: Նոքա շատ կարճ կեանք են անցնում, ոմանք ապրում են մի օր միայն: Նոքա ձու են ածում այնպիսի տեղ, ուր որ զաւակները, որոնց երեսն էլ չի տեսնում մայրը, կարողանային առատ կերակուր գտնել իրանց համար: Բոլոր թիթեռնակները կերպարանափոխութիւն են կրում, — ձուից, որ ածած է լինում մի որ և է տերևի վերայ, դուրս է գալիս որդնիկ — Թրթուր. թրթուրը շատ ուտում է և մեծանալով դառնում է անշարժ բոժոժ կամ պտնուծապտտան. իսկ բոժոժից դուրս է գալիս դարձեալ նոր թիթեռնակ, որ նոյնպէս ձու ածելից յետոյ մեռնում է:

Քեղեցիկ արարած է թիթեռնակը և զուարճացնում է մեզ, երբ տեսնում ենք նորան ծաղիկների վերայ ուրախ-ուրախ ճախրելիս. բայց մի և նոյն թիթեռնակը թրթուր եղած ժամանակը սաստիկ շատակեր է և մեծամեծ վնասներ է հասցնում

այգիներին, դաշտերին, անտառներին ու բանջարանոցներին: Ելի լաւ է, որ թռչունները փչացնում են թիթեռնակների բիւրաւոր ձուերը, իսկ գորտերը, խլէզներն ու միւսները՝ թիթեռնակներին իրանց, եթէ ոչ՝ նոցա թիւր անհամար և տուած վնասը անչափ կլինէր: Տան շրերն ու գահոյքն ապականող ցեցն էլ այն ժամանակ չէ վնաս բերում, երբ թռչում է, այլ այն ժամանակ, երբ սողալիս է լինում իբրև փոքրիկ սպիտակ որդն:

ՇՈՒՇԱՆ

Քարերն ու ժայռերը հողի զաւակներն են: Նոքա ամենից աւելի են նման հողին, դորա համար էլ նա իւր կուրծքին կպցրած է պահում նորանց և չի թողնում որ հեռանան իրանից: Շատ անգամ է ջուրը նստանձել հողին: Բորա հարազատ զաւակը — սառոյցը երբէք մի ձմեռից աւելի չի ապրիլ, այդ պատճառով էլ ջուրը չարակամ լինելով հողի անթիւ և մշտատե զաւակներին՝ աշխատում է անդադար խորտակել նորանց: Անձրևի կաթիլները մաշում են ժայռերի գագաթները և սառչելով ձեղքոտում են ամենակարծր քարերը:

Ահա մի անգամ էլ խօսք կսպեցին բոլոր կաթիլները, հաւաքվեցան, հեղեղներ, վտակներ ու գետեր կազմեցին և ամեն մի առաջն ընկած բան քշելով ամեցին ծովի մէջ: Ամբողջ ովկիանոսը զինաւորուեցաւ կռուելու, նորան դաշնակցեց մրրիկը, կայծակը լոյս տուեց նորան, ալիքները ուռան ու փրփրեցան, զոռալով ու թնդալով բարձրացան նոքա և ծածկեցին ցամաքը: Այն ժամանակ կործանվեցան պինդ-պինդ ժայռերը կատաղի ջրերից, ցիրուցան ընկան նոցա կտորսանքը, մինչև որ տիղձ դարձան ու պղտորեցին ջուրը: Մեծ եղաւ բնութեան միջի կռիւր: Հողի զաւակները խորտակվեցան և ջրերը սիրտը հովացած յետ դարձան իրանց տեղերը:

Բարձր երկնուղէշ ժայռերի տեղակ այժմ սփռուած էր գետեզերքում ու ծովեզերքում մի տղմուտ դաշտավայր: Տօթազին արևը փոքր առ փոքր անհետացրեց կռուի նշանները. դաշտավայրն անապատի շոր հազաւ. երկիրը քարի պէս պընդացաւ ու ճաքճըքոտեց, և մի ջերմ ու խեղդող պտոյտահողմ թողե ամպեր բարձրացնելով սկսեց պտըտել քարուքանդ ժայռերի, վերայով: Այդ տեղ թագաւորում էր մահը, ոչ մի հատ կանաչ տերև, ոչ մի ծաղիկ, ոչ մի թիթեռնակ էր կարելի գտնել հալ ու մաշ հողի վերայ:

Սակայն այդ տեղ էլ կեանքի նշոյլ կար, միայն թագ կացած: Հազարաւոր սերմիկներ աննկատելի կերպով հանգստացած էին հողի մէջ, սպասելով պատեհ ժամանակի:

Պէտք է զիտննալ որ բոյսերն աճում են երկու եղանակով. սերմիկներից, կամ կոկոններից. Ծառերն ու թուփերը ճղնիկների վերայ կոկոններ (պտոյտներ) ունին. դոքա ծածկուած են լինում ամուր կեղևով: Շատ բոյսեր կան, որոնց կոկոնները գետնի տակն է գոյանում, այդպիսի կոկոններին ասում են սոխուկներ, դոքա էլ դրսից ծածկուած են լինում ամուր կեղևներով. դոցա մի քանի շերտ ճկուն ու խիտ սեղմուած թերթերը կարողանում են զիմանալ անպտուղ գետնի շոր ու ցամաք զանգուածների ճնշմանը:

Երբ որ գալիս են անձրևները, շաւիղներ են բացանում փափուկ հողի մէջ և քշում իրանց հետ աւազել հատիկները: Սերմիկներն ու սոխուկները ներս են ծծում տաք հիւթը: Սոխուկից բուսնում է մի սրածայր տերև, նորա յետևից էլ միւսներն են դուրս գալիս իրար վերայ գեղեցիկ ձևով: Ինչքան շատ են տաքանում տերևները արևի լուսի տակ, այնքան շատ են գեղեցկանում: Ամենից վերինները դառնում են շքեղազարդ շուշաններ: Սպիտակ ու պայծառ փայլում է շուշանը շքախայ մթնազոյն տարածութեան մէջ: Վեց հատ թերթեր բաղկաց

նում են ծաղիկ ծածկոցը. վեց հատ ոսկեշող առէչներ նազելի կերպով ձօձում են ծաղկանոթի միջի կանաչ թերթի վերայ:

Տղեղ ու մնայլ անապատը այժմ ծածկվում է հազարաւոր ծաղիկներով, կակաչը, յակինթը, արքայագանգուրն և ուրիշ հազար ու մի ծաղիկներ, աշխատում են մինը միւսից առաւել գեղեցիկ լինիլ, բայց նոցա մէջ ամենից սիրունն է լինում սպիտակ շուշանը:

ԷՇՆ ՈՒ ՍՈՒԱԿԸ

Բացուել էր գարունը, սար ու ձոր ծաղիկել, Անոյշ հոտն ու հոփն ամեն տեղ բռնել, Ամեն աշխարհից հեռու տեղերից Փախած թռչուններ իրանց բուներից Եկան ողջունել զալուստը գարնան, Մայր ու ձագ նստած թուփերի վերան: Պարկեշտ սոխակն էլ իւր այրուած սրտի, Իւր սիրուն վարդի սէրն ու իւր մտքի Կարօտն ու աշխոյժ բերան բերելով՝ Խոր ձորում նստած վեշտերը լայով՝ Նայում էր ջրին, իւր վարդի թփին, Սպասում էր որ բացուի սիրելին: Բայց վարդն անիրաւ մնացել էր փակ, Խեղճ սոխակի սիրտը դարձել էր կրակ: Այս դառն բոպէին սատանի քամին Ո՛րտեղից հանեց մեր կորած իշին, Քունն էր հատել, թէ կերը պակսել: Գայն էր յետ ածել, թէ տէրը դնքսել, Ականջները խշած՝

Սարն ի վեր ընկած՝

Վազեց ու հասաւ, դունչը վրայ բերեց

Անեղ վարդի թուփն ու կոկոնն որ բռնեց՝

Փշրեց ու ջարդեց, արաւ կտոր-կտոր

Ու ինքն վայր ի ձոր

Գլուխն առաւ զնաց:

Սոխակն այս բանը որ տեսաւ՝

Եկաւ

Վարդի վրայ կանգնեց

Իւր սուգն սկսեց, —

«Անման իմ վարդ, ցանկալի հողւոյս,

Սրտիս բերկրանքի ապաւէն ու յոյս.

Ինչն՞ դառն օրհաս հանեց քեզ աշխարհ,

Երբ ոչ ոք զինդ պէտք է չեմանար.

Երկինք է տեղդ, ինչն՞ ես մնում

Իշև կերակուր այս փշե միջում:

Քանի փուշ ու էշ երկրից չեն պակաս՝

Մտածումեմ, որ անտէր կմնաս.

Կամ այրիք դու ինձ, որ մի օր պրծնիմ,

Կամ թե առ թռչինք, երեսիդ միռնիմ»:

Իմ սիրուն սոխակ, մի՛ այդքան ցաւիր,

Կաց մեր միջումը քո վարդը գովեր,

Էջն աղբի մէջ է առել իւր ծնունդ,

Նորա հոտովն էլ առնում է սնունդ.

Քեզ ծառ ու ծաղիկ, քեզ վարդ մանուշակ

Պարգևել է Տէրն, իմ աշխիւ սոխակ:

ԹՈՒԹԱԿՆ ՈՒ ՍՈՒԱԿԸ

Մի թուփակ տան մէջ այնքան ճղղաց, զոռաց շովշվաց,
որ տանուտէրը հրամայեց դուրս տանել նորան: Թուփակի ինք-
նասիրութեանը զիպաւ այս բանը, և նա սկսեց զանդատել
սոխակին, որ եկել էր տեսնելու մեր տարաշխարհիկ թուփակին:

«Աչքիս լոյս, ասաց թուփակը սոխակին, ես լսել եմ որ
դու լաւ վարպետ ես երաժշտութեան մէջ. խնդրեմ լսես իմ
երգերը և ասես բացայայտ, թէ ինչ պակասութիւն կայ նո-
ցա մէջ և թէ ինչն է իմ տէրը չե սիրում նրանց: Նա չէ՞,
որ այնքան զուարճութեամբ լսում է այնպիսի վատ երգիչներին,
ինչպիսին է արտուտը, քնարիկը կամ ծիծեռնակը, որոնց ձգիւ-
նը աւելի մկներին ծփոցին է նման, քան թէ երգի: Ի՞նչ պատ-
ճառով, հէնց որ ես սկսում եմ իմ բոլոր ճարտարութիւնը ցոյց
տալ, այդ տխմարը հրամայում է հեռացնել ինձ: — Երգիր,
ասաց սոխակը, ես ուրախութեամբ կլսեմ քեզ պէս սիրուն
թուջունի երգը: Թուփակը սկսեց իւր բոլոր ճարտարութիւնը
բանեցնել. — կրկաց աքլորի ու հաւի պէս, հաչեց շան պէս,
մլաւեց կատուի պէս. մի խօսքով խառնափնթոր կերպով կրկ-
նեց բոլոր բերան արած բառերն ու երգերը: «Սլփմ, սիրելիս,
ասաց նա սոխակին, վերջացնելով իւր ճանչիկ երաժշտութիւնը,
— ասա խնդրեմ, լսած կամ մի այսպիսի բան երբ և իցէ:

— «Դու շատ հմուտ ես ձայնդ նմանեցնելում, ասաց սո-
խակը թուփակին, բայց ես կցանկանայի լսել քո յատուկ
երգը»:

Թուփակը տարակուսած մտիկ արաւ Սոխակին և նորից
սկսեց մլաւել կատուի նման, հաչել շան նման, կռայել ազ-
ռաւի նման, դուրս տալ իւր բոլոր սերտած խօսքերը: Բայց
որքան էլ աշխատեց սոխակը՝ չկարողացաւ լսել թուփակի
յատուկ երգը:

— Տեսնում ես ահա, ասաց վերջապէս սոխակը, քո գըլ-
խաւոր պակասութիւնդ այն է, որ դու երգում ես ուրիշն նման,
ուրիշն ձայնով: Ինչքան տկար լինի ծիծեռնակի ձայնը, որին
դու արհամարհում էիր, բայց նա իւր մեղմիկ երգի մէջ ար-
տայայտում է իւր սեպհական զգացմունքը, իւր սէրը, իւր վեշ-
տը, իւր ուրախութիւնը, իւր տխրութիւնը: Ահա ինչու են
զուարճութեամբ լսում նորան մարդիք, իսկ քեզ հրամայում
են դուրս տանել երբ սկսում ես երգել: Աշխատիր որ գտնես
քո սեպհական երգը, այն ժամանակ քեզ էլ կը լսեն ուշադրու-
թեամբ: Բայց ես շատ եմ կասկածում, որ դու այսքան երկար
ուրիշն նմանութեամբ յետոյ կարողանաս արտայայտել քո յա-
տուկ զգացմունքը»:

ԱՇՈՒՆ

Արդէն յունիսի 9-ից սկսած փոքր օրերն սկսում են կար-
ճանալ, իսկ զիշերները երկարիլ: Սեպտեմբերի 11-ին ցերեկը
դարձեալ հաւասար է լինում զիշերին: Այս աշնանային զիշե-
րահաւասարն է և աշնան սկիզբը: Արեգակը առաւօտեան 8
ժամին է ծագում, իսկ երեկոյեան 4 ժամին մայր մտնում:

Ամպերը գրեթէ ամեն օր պատած են լինում երկնքի
երեսը. դրա այն գարնանային ամպերը չեն, որ արծաթի սա-
րերի պէս թափառում էին երկնակամարի վերայով: Օդը սկսում
է ցրտանալ: Հետզհետէ սկսում է զիշերները եղեամն դնել
խոտերի, կտուրների վերայ:

Աշնանային մանր անձրևներն ամենևին նման չեն ամա-
ռուան փոթորիկից անձրևներին. աշունքն անձրևում է համա-
րեա ամեն օր, և երկիրն այնպէս շուտ չի ցամքում, ինչպէս
ամառը: Քամին անդադար փչում է հեռու-հեռու ցրուելով
ծառերի ու խոտերի հասած սերմերը:

Ծառերի տերևները տեղ-տեղ սկսում են դեղնիլ, կար-

ծես թէ աշնան մահարեր ձեռքը թառամեցրած լիներ նորանց:
Ամենից առաջ ուռին էր բացուել, ամենից առաջ էլ նա է
սկսում դեղնիլ: Փոքր առ փոքր դաշտերը դատարկանում են.
էլ չեն երևում արտերում դիզած խուրճերը. ծաղիկներն ան-
հետացել են. այս ու այն տեղ աչքաթող արած խոտը դէպի
գետին է թեքվում և կարծես սպասում է ձիւնին: Ամեն բան
լռում, համրանում, խաւարում է և մերկանալով ամառուան
պայծառ զարդերից, ստանում է աշնան միատեսակ գորշագոյն
կերպարանքը: Տարվան այդ եղանակում բնութիւնը նման է
լինում մի բազմավաստակ մարդու, որին նինջը յաղթահարում
է: Մի քանի ժամանակ անցնելուց յետոյ նա (բնութիւնը)
փաթթուելով սպիտակ վերմակի մէջ՝ քնում է ամբողջ ձմեռը:

Տեղափոխական թռչունները մինը միւսի յետեից պատ-
րաստվում են ուղևորուելու: Ամենից առաջ ճանապարհ են ընկ-
նում ծիծեռնակները. դոցա յետեից արագիշները, սասարկները
և այլն: Ազազակ բարձրացրած՝ կամ երկար շղթայածև շարքե-
րով, կամ անկիւն կազմելով թռչում են դէպի հեռաստան
մեր ամառնային հիւրերը: Անտառները հանդարտում են ու
դատարկվում. միայն ազաւանները նստելով մերի ճղների վերայ,
կուայում են իրանց խուպոտ ձայնով, իսկ կաչաղակները կրկնա-
լով թռչում ուսից ուս: Սեպտեմբ, մուսայլադէմ երկրին նա-
յելիս մարդ տխրում է. գոնէ ձիւնը շուտ անէր ծածկեր նորա
մերկութիւնը:

Քալիս է ձիւնն էլ, բայց երկար ժամանակ չկարողանալով
դիմանալ, երբեմն մի երկու ժամ մնալուց յետոյ՝ անհետա-
նում է:

Աշունքը զիւղացու գործը հետզհետէ սակաւանում է,
բայց դարձեալ անգործ չի մնում: Նա խաղողը քաղել, քա-
մել, զինի շինել, կարասների մէջն է ածել. դորանից յետոյ
պէտք է աշունքի սկզբում հերկել հողը, ցարանել ու սերմել:

Երբ որ գործից թեթևանում է զիւղացին՝ բարձում է սայլերին կամ բեռնում ձիերին ցորենի հակերը և տանում ջաղաց աղալու: Կամ թէ ուրազն ու կացինը ձեռին՝ զանազան երկրագործական գործիներ է շինում: Կորանից յետոյ զիւղացին այլ ևս այնքան գործ չունի ինչքան ամառը: Ճամանակ առ ժամանակ թէ փայտ կամ ցախ պէտք է բերէ անտառից՝ այդ է, միւս ժամանակները ազատ է: Այս է պատճառը, որ զիւղական հարսանիքների մեծ մասը այդ ժամանակներումն է լինում (աշունքի վերջերում և ձմեռուան սկիզբներում), երբ շատ են լինում տօն օրերը և առատ նոր քաղցր զինին: Շատ ու շատ նեղութիւններ էր քաշում զիւղացին մինչև հիմայ, հարկաւոր է նորան մի քիչ էլ հանգստանալ, ուրախութիւն անել:

ԱՆՁՐԵՒ

Ձերմութեան ազդեցութեամբ սառոյցը հեղանիւթ է դառնում, իսկ հեղանիւթը—չոզի: Ձրի շոգիանալու համար մեծ տաքութիւն հարկաւոր է. թրջած թաշկինակը պաղ քամու տակ էլ կարող է ցամաքիլ, սառցի կտորը ցրտի տակ էլ է փոքրանում շոգիանալուց, թէև քիչ-քիչ: Արդէն մենք զիտենք թէ ինչո՞ւ շոգիացող ջուրը մեզ չի երևում և ինչո՞ւ ձմեռը տեսնում ենք քրտնած ձիուց բարձրացող գոլորշիք, թէև ձին ամառը շատ է քրտնում, քան թէ ձմեռը: Այժմ՝ դժուար է կարծեմ հասկանալ, թէ ի՞նչպէս է ջուրը երկրից բարձրանում մթնոլորտի մէջ՝ իբրև գոլորշի կամ շոզի, և ի՞նչպէս թափվում այնտեղից բազմաթիւ կաթիլներով՝ իբրև անձրև:

Երբ օդը պաղ լինի երկրի մակերևութից, այն ժամանակ կարելի է տեսնել գետերի, լճերի, ծովերի ու մահիճների շոգիացումն անգամ: Այդպիսի երևացող շոգիները մառախուղ են կոչվում կամ թուղպ և լինում են այնպէս թանձր, որ մի քանի

քայլ հեռուից ոչինչ չի կարելի տեսնել: Բայց ջուրը միշտ ու միշտ շոգիանում է, թէև մեզ չի երևում, և փորձերով հաստատուած է, որ օդի մէջ միշտ ջրի գոլորշիք կան:

Երբ որ բարձրում գտնուող գոլորշիքը մեզ երևում են՝ անպէտք անուանում նորանց: Ամպը նորանով է միայն զանազանվում թուղպից, որ մթնոլորտի բարձր շերտերումն է գրանվում: Շատ անգամ ցածում անտեսանելի գոլորշիքը բարձրում տեսանելի են դառնում, պատճառ, ինչքան բարձր է օդի շերտը երկրից՝ այնքան պաղ է լինում նա: Բնական օրէնք է, որ ամեն մի թափանցիկ մարմին, անցկացնելով իւր միջից լուսոյ ճառագայթները, առաւել քիչ է տաքանում նոցանից, քան թէ անթափանցիք մարմինը: Մեր երկիրն էլ իբրև խիստ ու անթափանցիկ մարմին աւելի երկար է պահում իւր մէջ արևի ճառագայթներից ստացած տաքութիւնը, քան թէ օդը. ինչքան անօսր է լինում օդը, այնքան քիչ է տաքանում: Բայց հասկանալի է, որ օդը ինչքան բարձր՝ այնքան անօսր է կամ անդայտացած: (Կնչո՞ւ): Ահա ինչու երկրի անտեսանելի գոլորշիքը բարձրանալով օդի վերին շերտերը՝ անպանում են ու տեսանելի են դառնում:

Բարձր սարերի գագաթները ելած մարդիքը, հաւատացնում են, որ ամպերը թուղպ են, ուրիշ ոչինչ: Նոյն իսկ ցուրտը, որ շերևացող շոգիքը երևացող ամպեր է շինում, ամպերն էլ փոխարկում է անձրևի կաթիլների: Օդի մէջ լողացող ամպի վերայ երբ փչում է պաղ քամի՝ այն ժամանակ շոգիները թանձրանալով կաթիլներ են դառնում և օդից ծանրանալով ըսկսում են անձրևել:

Ամպերը կարող են զանազան բարձրութիւն ունենալ: Ամենաբարձր ամպերը եօթն կամ ութ վերստ հեռու են լինում մեզանից, նոքա թեթև են լինում, կարծես արծաթափոփած և կամ բաղկացած փափուկ սպիտակ փետուրներից,

ուստի և ասվում են փետրային ամսեր: Այդքան բարձրութենում շատ ցուրտ է լինում, այն պատճառով փետրային ամսերը, երևի, բաղկացած են սառած փամփոշտիկներից կամ սառցային բիւրեղներից: Այդպիսի բարձր թեթեւ ամպերը երկար ժամանակ կարող են թափառիլ մթնոլորտի մէջ և անձրև չգառնալ. և առհասարակ նկատուած է, որ փետրային ամսերը լաւ եղանակ են գուշակում: Կակ երբ գոյորշէքը շատանում են օդի մէջ, ամպերը ծանրանում են և սկսում են ցած իջնիլ. կուտակվում են իրար վերայ մեծ-մեծ ժայռերի, ամրոցների, աշտարակների, ուղտերի ձևով և վազում են հողմի ուղղութեամբ. այդպիսի կուտակուած ամպերը ի հարկէ անձրև են գուշակում:

Աշխարհիս բոլոր մասերում հաւասարաչափ չէ անձրև գալիս և ոչ էլ անձրևները հաւասար են լինում միմեանց: Երբեմն մի անձրև քանի մի բոպէի մէջ այնքան ջուր է թափում, որքան մի ուրիշ անձրև գուցէ մի շաբաթում էլ չթափէր: Ծովից մօտիկ և ջերմ երկիրներում անձրևը թէև ուշ-ուշ է գալիս, բայց գալիս է հեղեղներից: Կան այնպիսի ջերմ ցամաք անապատներ էլ՝ ծովից ու մեծ գետերից հեռու, ուր որ համարեա թէ երբէք անձրև չի լինում: Այդպիսի տեղերում բոյսերը չորանում են, գետինը պատառ-պատառ է լինում տօթից. թռչունները, գազանները և միջատները կամ փախչում հեռանում են, կամ սատակում այնտեղ: Այդպիսի տեղերը գանձում են միջին Աֆրիկայում և ասիայի քանի մի կողմերում: Այնպիսի երկիրներ էլ կան աշխարհիս վերայ, ուր մի քանի ամիս շարունակ անձրև է գալիս, իսկ յետոյ մի քանի ամիս էլ կաթ չի կաթում: Այդ տեսակ անձրևներ կոչվում են շրջանառո կամ պարբերական անձրևներ. նոքա կախումն ունին նոյնպիսի շրջանառո քամիներից, որոնք մի քանի ամիս շարունակ փչում են մի ուղղութեամբ, ջրի գոյորշիկներ բերելով

իրանց հետ, և յետոյ նոյնքան ժամանակ էլ ուրիշ ուղղութեամբ, հեռու տանելով գոյորշէքը:

ԱՐՏԱՍՈՒՈՂ ՈՒՌԵՆԻ

Արկաշահոս գետի եզերքում երես առ երես բուսած են երկու ուռենիք, ճկուն, կարմրաւուն ճղներով: Նոքա երկունս էլ աճել են մի զոյգ սերմիկներից, որ մի ժամանակ զլուխ զլիս պարկած են եղել հինօրեայ ուռէնու ծաղկի մէջ: Երբ որ այդ սերմիկները դեռ ևս քնած էին իրանց տաք օրրանի մէջ, մի սաստիկ քամու ճայթիւն դուրս խլեց նորանց այն տեղից ու զցեց սերմիկներից մէկը մէկ, միւսը միւս եզրը. նոքա ընկան փափուկ, խոնաւ հողի մէջ. պատիկ արմատներ զցեցին և փոքր առ փոքր իրանք էլ մեծ ծառեր դարձան: Մենակ նոքա չէին այն տեղ, ուրիշ շատ ծառեր էլ բուսան նոցա չորս կողմում, այնպէս որ երկու հարազատ քուրիկները դժուարութեամբ էին միմեանց երեսը տեսնում: Ահա ինչու նոքա այնպէս ցած են թողել իրանց ոստերը և այնպէս վշտազին սօսափում էին իրանց տերեւներով. ահա ինչու մարդիքն էլ տխրալի ծառեր են համարում ուռենին և շատ անգամ տնկում են նորան իրանց սիրելիների գերեզմանի վերայ և անուանում նորան արտասուող:

Յերաւի, ուռենու ոստերից կաթիլ-կաթիլ թափվում է արտասուքի պէս մի տեսակ վճիտ հիւթ, բայց այս կաթիլները ոչ թէ ուռենին է պատրաստում, այլ նորա վրայ բնակուող միջատները:

Սակայն արտասուող ուռենին էլ ունի իւր ուրախ օրերը: Դարնան սկզբում, երբ այլ ծառերն ու թուփերը տակաւին քնած են լինում, նոցա պտոյաները (կոկոններն) սկսում են արդէն զարթնիլ: Մինչ այն ժամանակ կինամոնագոյն թփուկներով փաթաթուած քնած էին նոքա. տաք հովը փչեց

Թէ չէ՝ նոքա իսկոյն քանդեցին իրանց բանտի պատերը և դուրս երևեցան այնտեղից որպէս փափուկ ու սիրուն բամբակի քուլաներ: Այդ քուլաներն ուռնու ծաղիկներն են, բայց նոքա երկու ծառերի վերայ էլ նման չեն իրար. մէկի վրայ քուլաները դեղին են և Թեփուկների տակ ունին բաղնաթիւ փոշտներ. այդ տեղ է հասնում ոսկեփայլ փոշին: Մեղրի հոտ է գալիս քուլաներից, և մեղուները խուբ-խումբ շտապում են նոցա մօտ անուշահոտ կերակրի պաշար առնելու համար: «Շատ լաւ, ասում են մեղուներին ոսկեշող քուլաները, — մեղր առէք ինչքան կուզէք, Տէրը ձեզ հետ, բայց դորա փոխանակ մի փոքրիկ ծառայութիւն արէք մեզ. — այն տեղ զետի միւս ավում բուսած է մեր հարազատ քուրիկը, գնացէ՛ք նորա մօտ, բարև տուէ՛ք մեզանից և մեր ոսկեփայլ փոշուց ընծայեցէ՛ք նորան որքան կարողանաք»: Մեղուները յանձն են առնում ուրախութեամբ. նոքա իրանց Թաւուտ հանդերձը բոլորովին շողախում են ոսկեշող փոշով, մնում է նորանց Թուշիլ միայն մինչև միւս ուռնին, որ կատարեն յանձնարարութիւնը: Այս մէկ ուռնու քուլաները աւելի քնքոյշ ու աւելի կանաչ են. նոքա նոյնպէս մեղրի հոտ ունին և զբաւում են մեղուներին, բայց նոցա Թեփուկների տակ չկան փոշեսներ, այլ երկու-երկու սերմնատուն բայ բերանիկներով, որոնք անհամբուրութեամբ սպասում են իրանց հարազատ քրոջ ոսկեղէն ընծային: Մեղուները կբերեն այդ ընծան և անկասկած կտան ում որ պէտք է հասնի. բերում են նոքա, և ի պարգև իրանց աշխատանաց՝ այստեղ էլ են մեղր ստանում: Աւրախութեամբ ընդունում են սերմնատներ ունեցող քուլաները իրանց հարազատ, Թէև հեռաւոր, քուեր ընծաները. Թագնում են նորանց և նոցա օգնութեամբ շինում են իրանց փոքրիկ սերմիկները:

Առունքին նորից փչում է քամին, նորից ցրվում է սերմիկները, և Թէպէտ նոքա հազարներով փչանում են, բայց

այնքան շատ են լինում, որ ինչպէս և իցէ մէկն անշուշտ ընկնում է պտղաբեր երկրի վերայ և ժամանակին ուռի ծառ է դառնում:

Այսպէս ուրեմն մեղուների շնորհով մի ուռնին ընծայ է ուղարկում միւսին:

ԱՂԲԻԻՐԱԿՆ

Արդէն շատ անգամ եմ լսել կարկաչուն աղբիւրակների մասին, բայց դեռ ոչ ոք չի պատմել ինձ, Թէ ինչ են նոքա կարկաչում այնքան: Ահա մէկ վճիտ աղբիւրակն դուրս է վազում մեծ քարի տակից. Թող նստեմ հիմա նորա մօտ և տեսնեմ Թէ ինչ է քչքչում: Անհամար փոքրիկ ալեքներ մէկ-մէկի առաջը կտրելով ու խոխոջալով դուրս են Թուչում քարերի ու աւազների արանքից, բարձրացնելով ու շըշըշելով նոցա հատիկները:

«Ասացէ՛ք ինձ, սիրուն փոքրիկ ալեքներ, պատմեցէ՛ք, ինչու էք այդպէս շտապում, ո՞րտեղից և ո՞ր էք վազում, ինչու էք այդպէս բոթբոթում իրար:

— Ա՛հ, խոխոջացին ալեքները, մենք շատ ենք, և շատ-շատ, այնտեղ սարի մէջ դեռ այնքան էլ կանք, որ անկարելի է մեզ համրել. մենք ամենքս էլ ուզում ենք լոյս աշխարհ դուրս գալ, բայց դուռը փոքրիկ է, ահա՛ ինչու ենք այսպէս բոթբոթում իրար:

«Բայց ո՞րտեղ էք եղել մինչև այժմ և ի՞նչ էք արել: Չլինի հէնց այն օրիցն էք նստած սարի մէջ, երբ աղանին նոյն բերաւ ձիթնու շուղը, որ նշան տայ, Թէ ջրերը ցամաքել են:

«Ա՛հ, ո՛չ, ո՛չ, ո՛չ.» քչքչացին ալեքները մէկը միւսին ընդհատելով, և նորանցից իւրաքանչիւրն այնպէս շտապեց ասել իւր պատմութիւնը, որ ես ոչ մի խօսք էլ չկարողացայ գաս. Ընծերց.

ջոկել: Ես կռացայ աղբիւրական վերայ վերցրի մի բուռն ջուր՝ մաքուր և սառն, և մի-մի կաթիլ մատներիս արանքից անց-կացնելով՝ սկսեցի ունկնդիր լինիլ նորանց մի առ մի: Ի՛նչպիսի հրաշալի պատմութիւններ ասես որ չպատմեցին նոքա ինձ:

— Մենք անցեալ ձմեռը ձիւնի հատիկներ էինք, ասացին ինձ երկու կաթիլներ, և այնտեղ սարի վերայ ընկած ուրախ-ուրախ փայլում էինք արևի լուսով, մինչև որ նա հալեցրեց մեզ գարունքին:

— Մենք կարկտի հատիկներ էինք, քչքչացին ուրիշ կաթիլներ, և աւաղ, ամբողջ հասկաւորած արտը տեղն ու տեղը նստեցրինք: — Իսկ մենք ցօղի կաթիլներ էինք և ջուր տուինք ծարաւ շուշանին, ասացին երկու հատ ուրիշ կաթիլներ: — Մենք ծովի երեսին նաւեր էինք քշում. — մենք յաղեցրինք ծարաւ մարդուն և փրկեցինք նորա կեանքը: — Մենք պրտրտեցնում էինք ջրաղացի քարը, — մենք փրկում էինք շոգնաւի անիւների տակ, — մենք անուշիկ հիւթ էինք կեռասի մէջ. — մենք համեղ զինի. — մենք դեղ. — մենք թոյն. — մենք կաթն, ճրփճրփացրին իրար յետևից վճիտ կաթիլները, մարգարիտների նման թափելով մատներիցս:

Մի հատ պայծառ կաթիլ կախ ընկաւ մատիս ծայրիցը. — «Ես մի ժամանակ արտասուք էի, շնջեց նա. — ես մի կաթիլ քրտինք, ասաց նորա յետևից միւսը, վայր ընկնելով գետնի վերայ. — իսկ ես մի ժամանակ քո սրտի մէջ էի, ձայնեց երրորդը. մի կաթիլ ջերմ արիւն էի, յետոյ դու շնչելիս դուրս թռայ իբրև շոգի և մտայ ամպերի ծոցը:

Ես տեսայ որ այս պատմութիւններին վերջ չպիտի լինի, կաթիլները կրկին շարտեցի աղբիւրակի մէջ:

Ես միտք ունէի ամաչեցնել պարծենկոտ աղբերակին և ասացի նորան՝ դու լաւ կանես որ պատմես ինձ, թէ ինչ նոր բան ես տեսել սարի մէջ: — Ի՞նչ պիտի լինի այնտեղ միտք

էի անում ինձ ու ինձ. քարեր են անշարժ ընկած աշխարհի ստեղծմանից դէս, որ և յաւիտեան պիտի մնան ընկած, և թէ մարդիկ չքանդեն ու պէտք չաճեն նորանց. բայց ինչքան մեծ էր իմ զարմանքը, երբ աղբիւրակը բոլորովին հրաշալի բաներ պատմեց ինձ:

— Ամեն մի կաթիլ, ասաց նա, ձիւն եղած լինի, թէ անձրև, թէ կարկուտ, թէ ցօղ, մանուկ է գետնի մէջ և գործում այնտեղ ուժը կտրածին չափ, բաց անելով իւր համար հիացուցիչ կերպերով անցքեր ու շաւիղներ: Մենք չնչին ենք երևում քեզ ու տկար, բայց ինքզ էլ ես տեսնում ինչքան շատ ենք մենք, և գուցէ լսած լինիս, թէ կաթիլները միմեանց յետևից ընկնելով՝ կարծր քարն էլ կծակեն: Մեզանից իւրաքանչիւրը սարերի մէջ քարաշերտերի միջով անցկենալիս՝ խլում քշում է իւր հետ աննկատելի կերպով այս կամ այն քարի մասնիկները: Սակայն շուտով ծանրանում է փոքրիկ կաթիլի բեռը, ուժը չի պատում, որ նորան տանէ, ուստի և վայր է զցում մի որ և իցէ ուրիշ խորշում: Այսպէս ուրեմն, կրից ու գաճից մենք շինում ենք տեղ-տեղ գեղեցիկ բիւրեղներ: Երբեմն կաթիլները սարի մէջ դուրս են գալիս մի մեծ ընդարձակ անձաւ Նա մէկ ժամանակ աղով լեքն է եղել, բայց ջրի միջոնաւոր կաթիլները ներս են ծծել այդ աղը ու տարել նորան ո՛վ գիտէ որ պուճախ. գուցէ ծովի մէջ, որի ջուրը, ինչպէս քեզ յայտնի է, այնքան աղի է: Այսպիսի անձաւի մէջ զուարճալի էլ է մեզ համար գործելը. ուրախ-ուրախ ցած ենք թռչում առաստաղից, թողնելով այն տեղ մեզ հետ բերած քարի փշուրները. այդպիսի առաստաղի վերայ դոյսնում են տեսակ-տեսակ եկեղեցու կամ աշտարակի նման բաներ: Երևի տեսած կլինիս դու, թէ ի՛նչպէս մենք ձմեռը տանիքից թափուելիս սառչում ենք սաստիկ ցրտից և գոյ-յացնում երկայն-երկայն թափանցիկ շիշեր: Մեր ստորերկրաւ

գործը մի քիչ նման է դորան, միայն թէ այն տեղ մեր շինած շիւշերը ջրից չեն լինում, այլ կրից (ստալակտիտ)։ Անձաների յատակում կաթիլները հաւաքուելով ստորերկրեայ լճեր են գոյացնում. յետոյ այն տեղեց դուրս են գալիս ու մտնում ժայռերի արանքները և ջրվէժների պէս ժայռից ժայռ են թռչում աղմկելով։

Երբեմն մեզ մօտ է գալիս ջուր խմելու լեռնային սալամանդրը, մի երկայնաւուն փոքր անասուն, գունատ ու կոյր. դուք չէք կարող դիմանալ մէկ տեղ առանց արեգակի, բայց նա ատելով ատում է արևի լոյսը և մահու չափ վախենում նորանից։ Եթէ մի կտոր փայտ է հանդիպում մեզ ճանապարհին՝ մենք գործ ենք սկսում նորա հետ էլ. ծակոտիքը լցնում ենք կայծքարով կամ կրով, իսկ փայտանիւթը կտորտում ու տանում ենք հեռներս. կարճ ասել—նորանից շինում ենք այն, որին դուք անուանում էք քարացած փայտ. բայց այդ սխալ է, որովհետև նորա մէջ փայտի փշրանք էլ չի լինում մնացած, այլ քար է լինում բոլորովին, փայտի միայն ձևն առած։ Մի և նոյն առուտուրն ենք անում մենք խեցիների հետ ևս։ Նոքա էլ շինուած են կրից փոքրիկ անասունների ձեռքով հազարաւոր տարիներ առաջ. մենք դուրս ենք կրում խեցիների կիրը, բայց անցեալ անասնի և նորա տնակի յիշատակը պահելու համար՝ շինում ենք այդ տնակն ուրիշ նիւթերից։

Բայց ահա վրայ վազեց թաւալզոր մի ուրիշ այլք և սկսեց պատմել ինձ մի այլ պատմութիւն. նա պատմեց, թէ ինչպէս մի անգամ ջրի կաթիլները քանդել են Շուէյցերիայում մի ամբողջ սարի տակը, անցպէս որ նա փուլ է եկել և տակոյն արել ամբողջ չորս զիւղեր իրանց բնակիչներովն ու անասուններովը։ Բայց ես ընդհատեցի այդ տխուր պատմութիւնը, ասելով այլեքին, որ ես ոչինչ չեմ սիրում լսել զանազան կոտորածների ու աւերմունքների մասին։ Կան այն է, պատմիր ինձ

մի ուրիշ բան, օրինակ, առա ինձ,— եթէ քո կաթիլները սարի մէջ այդքան շատ ուտում ու խմում են, այդքան շատ քանդում ու շինում են, ուրեմն շատ կարելի է քո վճիտ ջուրդ էլ այնպէս մաքուր ու անխառն չէ, ինչպէս երևում է։

— Շատ և շատ կարելի է, պատասխանեց աղբիւրակը, որ իմ փոքրիկ գործաւորներից մէկը կամ միւսը կրելիս լինի իւր հետ այս կամ այն նիւթը։

— Բայց ինչպիսի նիւթեր, ո՞ւր են տանում նորանց քո գործաւորները և ինչո՞ւ, հարցրի ես նորան։

— Մենք կիր ենք տանում, ձայն տուին մի քանի կաթիլներ. մեզ վաղուց արդէն սպասում են միլիոնաւոր ծովային կենդանիներ — խխուռններ, պոլիտներ, ծովաստղներ և ուրիշ շատերը, որոնց հարկաւոր է բնակարաններ ու բուստեր շինել, որովհետև այդ բոլորը կրից է շինվում։

— Իսկ մենք, վրայ բերին ուրիշ մի քանիսը, տանում ենք կայծքարահող, մեզ վաղուց աչք դրած մնում են, բիւր-բիւր ջրածին Ծճիներ ու բոյսեր. մեր ճանապարհի միջերթում բուսած խոտն անգամ պահանջում է մեզանից ի՞նչ բաժինը։

Քանի մի այլեքներ ևս կրում էին իրանց փոքրիկ փամփուշտների մէջ մթնոլորտի օդ, որ գետի մանր ձկներն ու ծովի անհամար կենդանիքը կարողանան շունչ քաշել։ Ուրիշ քանիսն էլ տանում էին իրանց մէջ ածխային թթու, որ առողջարար սնունդ հասցնեն ջրաբոյսերի արմատներին։ Այլք կրում էին դաճ, երկաթի ու լուսակրի (Ֆօսֆօրի) թթու և շատ ուրիշ աղեր, որ այս բոլորը որ և իցէ ճանապարհով հասցնեն բոյսերին, անասուններին ու մարդկանց։ Այն շարիշար մրջիւնները, որոնց տեսած կլինիք բեռնաւորուած զեռայիս դէպի իրանց բուները, չեն կարող աւելի գործունեայ լինիլ քան թէ աղբիւրի միլիոնաւոր կաթիլները, որոնցից իւրաքանչիւրը կրում է իւր բեռը, մատակարարելով ամեն տեղ սնունդ ու կեանք։

Ե՞րբ է լինում արդեօք այդ մարգարդահատ կաթիլների հանգիստը: Հազիւ ովկիանոս են հասնում նոքա ծանր-ծանր աշխատանքից վաստակարեկ, — մէկ էլ նորից վազում բարձրանում են խեղճերը ամպերի մէջ, որ կրկին վերադառնան դէպի իրանց ստորերկրեայ գործունէութիւնը, դէպի օրհնեալ աղբիւրակը:

— Ո՛վ մեծ Արարիչ, շնջեցի ես աղբիւրակի մօտից հեռանալով, սահման չունի քո իմաստութիւնը: Քանի՛-քանի մեծամեծ գործեր ես կատարում Դու մի կաթիլ ջրի ձեռքով: Ո՛րքան կեանք ու գործունէութիւն կայ քո աշխարհի մէջ:

ՁՄԵՌՆ

Չմեռը թէև արեգակը լոյս է տալիս, բայց քիչ է տաքացնում: Նա ամառուան պէս չի մնում երկնքի երեսին. այդ պատճառով էլ ձմեռուան օրերն աւելի կարճ, իսկ գիշերներն աւելի երկար են լինում, քա թէ ամառուանը: Գետերն ու լճերը այնպէս սառչում են, որ սառուցի վերայով կարելի է լինում ման դալ: Գետինը ծածկվում է ձիւնով. բայց ձիւնը օգտակար է, որովհետև նորա տակ ամենասաստիկ ցրտերի երեսից պահպանվում են ծաղիկների և հացաբոյսերի սերմերը, որոնք, եթէ ձիւնը չլինէր՝ կարող էին սառչել:

Ծառերի տերեւները դեռ աշունքի վերջերում սկսում են թափուիլ, այնպէս որ դոքա ամենեւին մերկ են լինում. կանաչ տերեւների տեղակայում կախկախվում են ծառերի ոստերից ձիւնի սպիտակ քուլաները: Միայն եղևնին ու շոճին ձմեռն էլ են պահպանում իրանց կանաչ փշաման տերեւները կամ ասեղները: Այն ծառերը, որ այդպիսի փշաման տերեւներ ունին, ասվում են փշատերև կամ ասեղաւոր ծառեր:

Չմեռը դաշտերում ու անտառներում շատ քաննում են թռչուններն ու դաղանները, իսկ միջատները բոլորովին անհետանում են: Գոցանից մի քանիսը կտորովում են, թողնելով

միայն ձուեր. միւսները շատ խորը թափվում են գետնի տակ, ինչպէս մրջնիմները: Մի քանի միջատներ ամբողջ ձմեռը քնած են մնում և զարթնում են միայն ձիւնը հալուած ժամանակ: (Չմեռն ո՞ր են գնում ճանճերը): Թռչուններից շատերը ձմեռը հազարաւոր վերստերով հեռանում գնում են տաք երկիրներ. ծիծեռնակները, սարեակները, արաուտները, սոխակները, դեռ աշունքն են: Հեռանում մեզանից: Վայրի սագերը, արագիլները, կարապները, կռունկները շարիշար երամներով երկարաձգվում են երկնքով հիւսիսից դէպի հարաւ, այսինքն դէպի աւելի տաք երկիրներ: Այդպիսի թռչուններին ասում են տեղափոխիկ թռչուններ: Կաքաւները, փասիանները, ագուաւները, կաչաղակները, ծաերը մնում են մեզ մօտ ձմեռն, այդ պատճառով էլ ասվում են ճմբող թռչուններ:

Գաղաններն էլ մեծ մասով ձմեռ ժամանակ թաքնվում են որջերի ու փուչակների մէջ: Նոցանից մի քանիսը ամենաջուրա ժամանակը քնում են, կամ աւելի ճիշտ ասել, թմբում են, ինչպէս ոզնին, արջը, առնէտը: Ընտանի անասունները — ձիանքը, գոմէշները, կովերը, ոչխարները ցրտից ու քաղցից կկտորվէին, եթէ մարդս տաք դոմեր չլինէր նոցա համար և չուպտրաստէր դարման խոտ ու դարի:

Չմեռը դալիս մարդը իւր պատրաստութիւնը տեսնում է: Նա սկսում է վառարանները վառել, դռներն ու պատուհանները պնդացնել և տաք հազուստ հաղնիլ: Անուաւոր սայլերի ու կառքերի տեղակ սկսում են գործ ածուիլ թեթեւ սահակներ, որ ձոնչալով սահում են ձիւնի երեսով: Գիւղացիք դաշտի գործերը դեռ աշունքն են լինում վերջացրած, բայց նոքա ձմեռն էլ ունին իրանց գործը: Կանայք ձմեռը իլիկ կամ ճախարակ են մանում ու գործում են գուլպաներ, կապերաներ, գորգեր և այլն: Չմեռ ժամանակն աւելի շատ են վառվում ձրագներ ու կանթեղներ, քան թէ ամառը: (Ընչո՞ւ):

Ուրախալի բան է, երբ ձմեռը ծագում է արևը և ձիւնաթաղ դաշտերի վերայ պսպղում են միլիոնաւոր կայծեր, խի ծառերը հենց խմանաս զարդարուած են լինում ձիւնեղէն ապակիներով: Բայց ձմեռը նա միայն կարող է ուրախանալ, ով որ տաք տուն ունի ու տաք հագուստ. ով որ բքաբեր ցրտի ժամանակ միջոց ունի նստիլ վառ հնոցի առաջը, կուշտ ընթրիք ուտել և յետոյ տաք անկողնի մէջ քնել: Բայց ի՞նչ է լինում թշուառ ծերունի աղքատի օրը: Չնայելով սաստիկ ցրտին, նա ստիպուած է ման գալ դռնէ դուռն, ձեռք մեկնել սորան ու նորան և սպասել թէ ով է «Աստուծոյ սիրուն» մի կտոր հաց տալիս նորան: Ծերունին չունի գոնէ մի տաք քուրձ. նորա տրեխները ծակծկոտ են և հին, վերարկուն պատառ-պատառ. նորա ձայնը դողդոջում է ծերութենից ու ցրտից, աչքերը լցվում են արտասուքով, ձեռներն ու ոտները դողում են: Տրտում է այն մանուկն էլ, որ ման է սօժում կոյր աղքատին. խղճուկը կանգնելով կամ մէկ կամ միւս ոտքի վերայ՝ փչում է փէտացած մատներին, այն ինչ դաժան ցուրտն էլ քամում է նորա աչքի արտասուքը: Ո՛հ, թո՛յլ տուէք նորանց տաքանալու, կերակրեցէք նորանց և ձեռքից եկածը մի՛ խնայէք:

Բայց ձմեռը ամէն օր չի պարզ լինում: Մէկ էլ տեսնում են մի բուք վեր կացաւ, և սաստիկ քամին սուլելով ու Ֆշշալով սկսեց քշել գալարել օդի մէջ ձիւնի քուլաները: Շատ անգամ այսպիսի բուքերին ճանապարհորդը ճանապարհը կորցնում է: Նա է, եթէ նա խելք անի մտնի ու թաղուի ձիւնի տակ, (որովհետեւ այնտեղ տաք է լինում), եթէ ոչ՝ շատ հեշտութեամբ կփէտանայ նա դաժան ցրտի մրրկի ձեռքից: Ի՞նչքան ուրախ կլինի մարդ այդպիսի օրը գոնէ մի կերպ քաշ գալ մինչ գիւղը: Բարեսիրտ գիւղացին սիրով ընդունում է ցրտահալած ճանապարհորդին, հնոցը թէժացնում է և հիւրասիրում է նորան Աստուծոյ տուածով: Թունդ ցրտերը ջրօրհ-

նէքին են լինում: Հիւսիսային երկիրներում այդ ժամանակ այնպիսի ցրտեր են պատահում որ թռչուններն օդի մէջ մինչև անգամ սառչում ու ցած են ընկնում դետնի վերայ:

ԱՂՔԱՏ ԿԻՆ

Յուրտը փչեց, ձմեռ սաստիկ,
Ձիւնը ծածկեց գետինը.
Ամենայն մարդ մտաւ իւր տուն,
Պատապարուիլ ցրտիցը:
Ժամի դռնում դողդոջալով
Կանգնած է մի աղքատ կին.
Նորա հանդերձը պատառ-պատառ՝
Չունի շապիկ իւր հագին.
Անհամարձակ նա իւր ձեռքը
Պարզում է անցկացողին, —
«Ողորմութիւն արէք, պարոն,
Անտուն, անտէր աղքատին»:
Չեզ, սիրելիք, ասեմ ով էր
Այս խղճալի աղքատը,
Այն ցրտումը ոտաբորիկ
Կանգնած ժամի դռնումը. —
Շատ ժամանակ դեռ չէր անցել
Երբ նա փառքով ու պատուով
Ման էր գալիս փողոցներում
Իւր սեպհական կառքերով.
Այժմ վախով նա իւր ձեռքը
Պարզում է անց կացողին, —
«Ողորմութիւն արէք, պարոն,
Անտուն, անտէր աղքատին»:

Ամենայն օր նորա դռնում
 կանգնած էին շատ կառքեր,
 Միշտ հացկերոյթ, ընթրիք զինով,
 Նուազարան ու տաղեր.
 Ամենայն ոք ցանկանում էր
 Լինիլ նորան բարեկամ.
 Ամենայն ժամ նորան բաց էր
 Շոպլ քսակը մեծատան.
 Այժմ զըկուած ամեն բանից,
 Զունի անգամ հացի զին,
 «Ողորմութիւն արէք, պարոն,
 Անտուն, անտէր աղքատին»:
 Ժամի դռնում նա կանգնած է
 Աչքերը կոր, վեղը ճուկ.
 Նորա նախնի բարեկամքը
 Զեն ասում նորան. «Լողճուկ,
 Ե՛կ դու մեր մօտ, մենք կամօքենք
 Քո վեճակի դառնութիւն.
 Կը թուլացնենք ճակատազրիդ
 Խիտ հարուածի սաստկութիւն».
 Նա տանում է տառապելով
 Այս սրսկալի վշտերին,—
 «Ողորմութիւն արէք, պարոն,
 Անտուն, անտէր աղքատին»:

ՅՕՂ, ԵՂԵԱՄՆ, ԶԻԻՆ ԵՒ ԿԱՐԿՈՒՅ

Գիշերն արեգակը մայր մօնելուց յետոյ, երկրի մակերևոյթը, որ ցերեկով տաքացած է լինում՝ սկսում է պաղել որովհետև նորա տաքութիւնն օդի մէջ է անցնում, իսկ երբ երկիրը

աւելի պաղ է լինում՝ օդից, այն ժամանակ նորա երեսին կաթիլ-կաթիլ սկսում են ժողովել այն անտեսանելի գոլորշիքը, որ մինչ այն ժամանակ գտնվում էին օդի մէջ. իսկ և իսկ այնպէս, ինչպէս որ պաղ բաժակի կողքերին ժողովվում են ջրի կաթիլներ, երբ որ մենք տաք սենեակ ենք տանում նորան: Այդ կաթիլները ցօղ են անուանվում. նոքա լինում են խոտերի ու տերեւների վերայ սովորաբար առաւօտեան ժամանակ, երբ որ գետինը առաւել պաղ է լինում. նոքա շողշողում են արևի տակ և մնում են երկար ժամանակ մինչ ցամաքիլը, այսինքն վերստին շողիանալը: Նրաշտութեան միջոցին, երբ անձրևներ չեն լինում, ցօղը գոնէ մասամբ զովացնում է ծարաւած բոյսերը:

Աշունքը, երբ զիշերով այնքան է պաղում երկիրը, որ ջրի փոքրիկ մասերը նորան դիպչելով սառչում են, ցօղը գետնի երեսին, պաղած կտրներին ծառերի տերեւների վերայ—եղեմն է դառնում, և մենք զարթնելիս տեսնում ենք որ գետինը, խոտերը, տերեւները, ցանկերը և կտուրները սպիտակել են: Բայց արեգակը բարձրանալով՝ նորից ցօղ է լինում նորան, իսկ ցօղը՝ նորից շողիայնում:

Եթէ որ անձրևի կաթիլներն անց են կենում այնպիսի օդի միջով, որ ամպերից սառն է լինում, այդ կաթիլները սառչելով դառնում են սառցի կտորներ կամ կարկուտ: Արեմն կարկուտը սառած անձրև է: Նրբեմն կարկտի հատիկները շատ մեծ-մեծ են լինում. կարկուտը գալիս է շատ անգամ ամառուան ամենաջերմ ժամանակը, երբ քամին յանկարծակի պաղեցնում է օդը, յառաջ քան ամպերի պաղիլը: Հարաւային Ամերիկայում երբեմն ձուկ մեծութեամբ կարկուտ է գալիս, այդպիսի կարկուտը կոտորում է ոչ միայն թռչուններին, այլ և մեծ անասուններ:

Եթէ որ այն ամպը, որի միջից անձրևը գալու է լինում,

ինքը շատ պաղում է, այն ժամանակ նորա միջև գոլորշիքը դառնում են գեղեցիկ ծիւնահատիկներ, կամ փոքրիկ սառցային բիւրեղներ, դոքա բաղկանում են սառցի ամենամանր կտորներից, որ ընդհանուր կենտրոնի շուրջը դասաւորուած են լինում զուգաչափ: Չիւնի հատիկները տեսակ-տեսակ են լինում և երբեմն նմանում են սիրունիկ աստղերի:

ԱՆԱՍՈՒՆՆԵՐՆ ՈՒ ԲՈՅՍԵՐՆ ԻՆՉ ՕԳՈՒՏ ԵՆ ՏԱԼԻՍ

ՄԱՐԴՈՒՆ

Մարդս ինչպէս աշխարհի տիրապետողը՝ իւր կարիքների և մինչև անգամ իւր ցանկութիւնների համար շահվում է կենդանիներից ու բոյսերից:

Կենդանիներից մենք ստանում ենք միս, ճարպ, կաթն, ձու, կաշի, բուրդ, սաւ, ոսկր, եղջիւր, փետուր, մարդարիտ, փղոսկր, մեղը, մետաքս և էլի ուրիշ շատ նիւթեր: Շատ կենդանիներ, որ չեն տալիս մեզ ոչ ուտելու և ոչ հագնելու նիւթեր, զուարճացնում են մեզ. օրինակ սոխակը, քնարիկը, թուժակը. մի քանիսին հեծնում ենք. միւսերը պահպանում են մեր տունը, խոյ միւսերը փչացնում են մեզ համար փնասահար անասուններին: Բայց կան և այնպիսիքը, որ, ինչքան յայտնի է, միայն փնասահար են, զօրօրինակ, թունաւոր օձերը, անօզուտ, թէև վառահեղ, առիւծը, տաղտկացնող ձանձր և այլն:

Բուսական թագաւորութիւնը մեզ աւելի շատ օգուտ է տալիս, քան թէ կենդանականը: Երբև կերակուր մենք գործ ենք ածում այնքան բազմաթիւ բոյսեր, որ նորանց համրելն անգամ դժուար է: Մի քանի բոյսերի պտուղն ենք ուտում, ինչպէս է, խնձորը, տանձը, ընկոյզը, ծիրանը, կեռասը և այլն: Միւսների ծաղիկները, օրինակ, թուզը, որի ծաղիկը թաքնուած

է լինում պտղի մէջ, վարդը, որի անուշահոտ թերթերից քաղցրաւենիք են շինում և այլն: Այլ միւսների սերմերն ենք ստանում. զօրօրինակ, ցորենը, գարին, կորեկը և առհասարակ բոլոր հացհատիկները, կանեփը, վուշը, արևածաղկի սերմերը և այլն: Մի քանիսների միջուկն ենք առնում, ինչպէս սագօ ասված արմաւենուներ: Ուրիշները տալիս են մեզ իրանց տերւները. օրինակի համար, կաղամբը, անանուխը, թէյը: Մի քանիսն առաջարկում են մեզ իրանց հիւթը, օրինակ, շաքարի եղեգը, ճակնդեղը, խնկենին: Միւսերն իրանց սոխարմատը (սոխուկը.) ինչպէս, սոխը, սխտորը, գետնախնձորը: Այլ միւսերի արմատներն ենք գործ դնում, զօրօրինակ. գազարը, ճակնդեղը, բողկը և այլն: Մենք դեռ չենք խօսում այս տեղ և այն բոյսերի մասին, որոնք գործ են ածվում իբրև դեղ, և որոնց թիւ ու համարը չկայ:

Բոյսերը ոչ միայն կերակրում, այլ և հագցնում են մեզ. այդպիսիքն են կանեփը, բամբակը և այլն: Շատ բոյսերից էլ ներկ ենք ստանում, որոնցով ներկում են չիթեր, չուխաներ, փայտաշէն կարասիք և տան պատեր:

Բացի ուտելիքից ու հագնելիքից՝ բոյսերը տալիս են մեզ նաև վառելիք և նիւթեր շինութեանց, նաւերի մակոյկների, գահոյքի և ուրիշ հազար ու մի բաների համար, թղթի համար, որի վերայ մենք զրում ենք, թանաքի համար, որով գրում ենք:

Բայց այս դեռ բոլորը չէ. — բոյսերը մաքրում են այն օդը, որ շնչում ենք մենք. նոքա խլում են օդից ածխային թոու, որ փնասահար է կենդանիների կեանքին, նորանից ածուխ են հանում իրանց համար և յետ են տալիս օդին թոուածին, առանց որի ոչ մի կենդանի չի կարող ապրիլ:

Բոյսերը կերակրում են ոչ միայն մարդուն, այլ և ամեն մի շնչաւորի: Կենդանիներից ոմանք ուղղակի բոյսերով են կե-

րակրվում, իսկ այլ ոմանք ուտում են բոյսերով կերակրուողներին, բայց ամեն մի կեանք ունեցող ուղղակի թէ ընդմիջապէս, կերակրվում է բոյսերով: Առիւծը պատառում է անոթը այծեամին, բայց նա սնուած է լինում խոտերով. գայլը զիշատում է խղճուկ նապաստակին, բայց նապաստակը կերակրվում է փոքրիկ ծառերի կեղևով, տերեւներով ու կանաչներով. ազուէսը ուտում է հաւին, բայց նորա համեղ միսը գոյացած է լինում հացհատիկներից. կոյն ու ոչխարը տալիս են մեղ միս, բայց այդ միսը գոյանում է խոտից ու դարմանից, որ նոքա մարտում են իրանց ստամոքսի մէջ: Պողվատի պէս ամուր փղոսկրը գոյանում է բրնձից, խոտերից ու տերեւներից, որոնցով կերակրվում է փիղը: Մեղուն մեղ մեղը է տալիս, բայց նա այդ մեղը շինում է բոյսերի անօթիկներից: Շերամը մետաքս է հիւտում մեղ համար, բայց նա թելի նիւթը ստանում է թթենու տերեւներից:

Բայց և ինչքան գեղեցկութիւն են տալիս բոյսերը մեր երկրին: Նոքա ծածկում, կենդանացնում ու զարգարում են այն մեռեալ քարերը, կաւերը, աւազները, այն անկեանք հանքերը, որոնցից բաղկացած է երկրի կեղևը: Ով որ եղել է մի աւազուտ կամ քարոտ անապատում, ուր հարիւրաւոր վերստ շրջակայ տարածութեամբ չի երևում ո՛չ մի ծառ, ո՛չ մի խոտ, և յետոյ մտել է մի առաւել երջանիկ աշխարհ—նա կանդներով փառահեղ, պայծառ ու կանաչազարդ դաշտի մէջ տեղում և նայելով այն ծածան արտերին, գոյն զգոյն ծաղիկներին, ստուերախիտ ու զով անտառներին՝ չի կարող չփառաբանել այն Տիրոջը, որ ստեղծել է երկիրս և հրամայել է նորան զգեստաւորել հրաշալի բուսական հանդերձով:

ԿԵՐԱԿՐԻ ԱՂ

Աղը միակ հանքային նիւթն է, որ գործ է ածում մարդը իբրև կերակուր. իսկ իբրև դեղ գործ են ածվում մի քանի ուրիշ աղեր: Նա ոչ միայն համեղացնում է մեր շատ կերակուրները, այլ և օգտակար է և մինչև անգամ կարևոր առողջութեան համար. բայց դորանից աղի օգնութեամբն է, որ երկար ժամանակ պահում են միսը, ճարպը, ձկները, ոսկորները, վարունգը և շատ ուրիշ օրգանական (գործարանաւոր) աւարկաներ:

Աղի գոյնը ձեզ լաւ յայտնի է. գունով նորան դժուար է որոշել շաքարից, բայց համից իսկոյն կարելի է խմանալ մէկ բանի մէջ անկայ, թէ չէ: Աղը բոլորովին լուծվում է ջրի մէջ և տալիս է նորան աղի համ: Բայց ջուրը կարող է լուծել իւր մէջ միմիայն մի որոշ չափով աղ, նայելով նոյն իսկ ջրի քանակութեանը, և եթէ չափից դուրս աղ ածենք ջրի մէջ, նա էլ չի լուծիլ, կամ ինչպէս ասում են— կը յաղենայ աղով:

Ջրի մէջ աղը լուծելուց յետոյ՝ կրկին կարելի է յետ ստանալ նորան, դորա համար հարկաւոր է միայն եռացնել ջուրը, մինչև որ բոլոր ջուրը գոլորշիանայ ու ցնդի օդի մէջ, այն ժամանակ մաքուր աղը միայն կմնայ տակը: Եթէ ածենք աղաջուրը մի տափարակ ամանի մէջ և դնենք նորան մի տեղ քանի մի օր, ջուրը փոքր առ փոքր կգոլորշիանայ, իսկ ամանի յատակի վերայ կերևան բազմաթիւ փոքրիկ բիւրեղներ, որոնց բոլոր վեց երեսներն էլ հաւասար կլինին իրար և որոնք այդ պատճառով անուանվում են խորանարդիկներ: Աղի բիւրեղները թափանցիկ են լինում և փայլուն:

Աղը կարող է լինել և՛ հաստատուն և՛ հեղուկ դուրսութեամբ, ուստի նորան ձեռք են բերում կամ դեանի տակից հանելով, ինչպէս ուրիշ շատ քարեր ու մետաղներ, կամ աղով

յազեցած ջրերից, օրինակ—լճերից, որոնց տակը բիւրեղացած նստած է լինում աղը:

Հարկաւոր է ասել, որ ամեն տեղ ծովի ջուրը աղ է սպառնակում իւր մէջ, թէև ոչ հաւասարաչափ, բայց ծովի ջրի մէջ բացի աղեց ուրիշ խառնուրդներ էլ կան, այնպէս որ այդ համը դառն է լինում և անպիտան խմելու համար: Հանքային աղը կամ քարաղը մեզանում ստանում են Երևանի նահանգի Էջմիածնայ գաւարի կողք գիւղից և Հին—Նախիջևանից: Հայաստանը շատ երևելի է իւր բազմաթիւ քարաղի հանքերով: Ղարս քաղաքի քարաղը ազնիւ ու թափանցիկ տեսակն է. շատ ընտիր է նոյնպէս Թորդում քաղաքին մօտաւոր Նորաշէն գիւղի քարաղը: Ծովի աղը ստացվում է մեզանում Բագու քաղաքից:

ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Այն ժամանակուանից սկսած, երբ մարդիկ կարողացան թուղթ շինել, գրագիտութիւնն աւելի և աւելի սկսեց տարածուիլ, որովհետև թուղթը շատ էժան էր մագաղաթից և բոլոր ուրիշ նիւթերից, որոնց վերայ գրում էին առաջ. փող չունեցողն էլ այժմ կարող է ձեռագիրներն արտագրել: Սակայն արտագրելը շատ ժամանակ էր պահանջում, բացի դորանից, հեշտ չէր ձերագիրներ ձեռք գցել ևս: Ահա և հնարեցին տառեր ձուլելն ու միանգամից շատ գրքեր տպելը: Այս ի հարկէ, մեծ բարերարութիւն էր մարդկանց համար:

Տպածը շատ հեշտ է կարդալ, քան թէ ձեռագիրը, և բաւական է միանգամ շարել տառերը մի գրքի համար,—նորանից յետոյ թէկուզ հազարաւոր օրինակներ տպիր այն գրքից մի և նոյն շարուածքի վերայ: Տպագրութեան արհեստը հնարեց մի գերմանացի, Գուտենբերգ անունով, մեզանից 400 տարու չափ առաջ: Նորանից առաջ մի տախտակի վերայ փո-

րագրում էին նկարներ կամ գրեր, սև ներկ էին քսում վրան և փորագրածը տպում թղթի վերայ: Գուտենբերգն սկզբում այն արեց միայն, որ տախտակի վերայ փորագրած տառերն սկսեց կտրուել, այսինքն շինեց ջուկ-ջուկ փայտեայ տառեր: Այսպիսի կերպով էլ հարկաւոր չէր ամեն մի էջի համար առանձին տախտակ փորագրել, որ գիրքը տպվելուց յետոյ պէտք էր դէն գցել: Միևնոյն տառից այնքան շատ էր շինվում, որ հարկաւոր եղած տեղը շարում էին նորանից, առանց ձեռք տալու արդէն շարուածին: Երբ որ գիրքը տպվում պրծնում էր, հարկաւոր էր միայն շարած տառերը ցրուել և ամեն մէկը իւր գզրոցը գցել, որ յետոյ էլ դժուար չլինի գտնելը: Բայց փայտի տառերը դիմացկան չէին. ուստի և մտածեցին տառեր ձուլել արձձի ու ցինկի խառնուրդից. այդպիսի տառերը ոչ շատ թոյլ էին, որ շուտով փչանան, ոչ էլ շատ ամուր, որ թուղթը պատառեն:

Այժմ գրաշարը ձեռագրին նայելով՝ տառերը շարում է հաւասար չափով, շարքերի արանքում բարակիկ մետաղեղէն քանոններ է դնում, որ շարքերը չխառնուին իրար, և ամեն մի երեսի շարքերը կապում պնդացնում է առանձին շրջանակի մէջ: Այդ շրջանակները դնում են մեքենայի վերայ (քանիսը որ կարող է տեղաւորուիլ թերթի մի երեսում) տպագրական մուր են քսում և տպում: Արագատիպ մեքենաներ կան, որոնցից մէկը երեք գործաւորի օգնութեամբ մի ժամու մէջ կտպէ 5000 թերթ երկու երեսից էլ:

Երբ որ գիրքը տպվում է այսքան արագ և այսքան շատ քանակութեամբ, էլ նա թանգ չի կարող լինիլ. յետին աղքատն էլ եթէ կամենայ՝ կարող է մի քանի կոպէկով գիրք առնել և կարդալ: Բայց ինչքան արագ են հրատարակվում լուրերը տպագրութեան միջնորդութեամբ — գժուար է մինչև անգամ հաւատալ. օրինակի համար, այսօր երեկոյեան տեղե-

կանուժեն մի որ և իցէ պատերազմի կամ նաւերի զալստեան կամ մի ուրիշ բանի մասին, էզո՛ւց առաւօտեան բոլոր քաղաքն արդէն կարդում է այդ լուրը լրագիրներէ մէջ: Այսպէս ուրեմն տպագրութիւնը իրար մօտեցնում է մարդկանց և օգնում է լուսաւորութեան տարածուելուն:

ԴՐԱՄԻ ՔՍԱԿԸ

Երեք բարեկամ ուխտ էին դրել միմեանց հետ, որ կեանքի ամեն հանգամանքների ու կարիքների մէջ անձնազոհութեամբ օգնեն իրար, ինչպէս երեքեանքը մի անձն. նոքա բնակվում էին զանազան տեղերում և ժամանակ առ ժամանակ հասարակում էին ի միասին, որ մէկ մէկի յայտնեն իրանց զլիւի անցրը: Սոցանկց մինին մի անգամ պատահեց փողի կարօտութիւն, որ թէև այնքան դժուար չէր անցկացնելը, բայց մեծ պակասութիւն կբերէր նորա անունին, եթէ ստիպուած լինէր հրապարակաւ յայտնել իւր կարօտութիւնը: Իսկոյն թուղթ գրեց նա իւր մօտաւոր բարեկամին և խնդրեց որ ուղարկէ իրան հարկաւոր եղած փողը: Միւս օրը ստացաւ փողը մի քսակի մէջ կնքած. նա զբաղուած լինելով դեռ ևս ուրիշ գործով մի կողմ դրեց քսակը, առանց բաց անելու: Մեքիչ անցած մինը թուղթ բերեց սորա մօտ միւս բարեկամից, որ խնդրում էր առաջին իսկ փոստով ուղարկել այնքան փող ինչքան կարող էր: Արդարամիտ մարդը կարծելով թէ իւր բարեկամը աւելի մեծ դժուարութեան մէջ է՝ առանց երկար մտածելու առաւ կնքած քսակը և ուղարկեց բարեկամին:

Բայց էզսը երեկոյեան առաջին բարեկամը, որից ինքը ստացել էր փողը, եկաւ նորա մօտ և տուեց նորան մի և նոյն կնքած քսակը: «Այս ի՞նչ զարմանալի անցք է, հարցրեց առաջին բարեկամը՝ այս քսակը ինչպէս ես կնքած ուղարկել էի

քեզ, այնպէս էլ դարձել է ինձ մօտ, խնդրեմ բացատրես ինձ բանի որպիսութիւնը:» — Մի զարմանար, պատասխանեց միւս բարեկամը, ես դեռ չէի բացել քրտակը, երբ իմ և քո բարեկամը թուղթ էր գրել ինձ և շատ խնդրում էր, որ ունեցած փողս ուղարկեմ իրան: — «Այժմ հասկանում եմ բանը, ասաց առաջինը, ես իմ բոլոր պատրաստի փողս ուղարկել էի քեզ և վախենալով, որ մի գուցէ փողն հարկաւորութիւն ունենամ՝ գրեցի մեր բարեկամին և փող խնդրեցի նորանից: Ահա տեսնում ես որ նա էլ իւր մօտ չունենալով խնդրել է քեզանից, որ ուղարկէ ինձ: Այժմ վեր առ այս փողը և գործ դիր, որովհետև նա քեզ աւելի է հարկաւոր: Եւ ի՞նչպէս կարող է մեզ մի կարօտութիւն պատահել, երբ մենք այսպէս սրտակից բարեկամ ենք միմեանց:

* * 5. * *

Արիստոտել հին փիլիսոփային հարցրին, թէ ի՞նչ է բարեկամը: Ասաց. «Մի հոգի երկու մարմնի մէջ»:

ՋԵՖԵՐՍՕՆԻ ՏԱՍՆ ԿԱՆՈՆՆԵՐԸ

Միացեալ նահանգների նախագահ Ջեֆերսօնը, որ մեռաւ 1826 թուականին, իւր բարեկամին ուղարկած նամակի մէջ գրել էր յետագայ տասն կանոնները:

- Ա. Ինչ որ այսօր կարող ես անել, էզուցվան մի՛ գցիլ:
- Բ. Ինչ որ ինքդ կարող ես անել, ուրիշին մի՛ անիլ տալ:
- Գ. Մինչև չվաստակես՝ փող մի՛ վաճանիլ:
- Դ. Էժան է ասելով մի՛ գնիր այն բանը, որ քեզ համար անօգուտ է:
- Ե. Հպարտութիւնն ու զոռոզութիւնը մեզ աւելի վնաս կբերեն, քան թէ սովը, ծարաւն ու ցուրտը:

Չ. Սակաւ ուտելներուս համար երբէք չենք զջջալ :

Է. Սիրով արած բանից մարդ չի ձանձրանալ :

Ը. Քանի քանի անգամ տրտմում ենք միայն մեր երեւակայած թշուառութիւններով, որ իրօք ամենեկին չեն պատահում մեզ :

Թ. Ամեն բանի լաւ կողմն առ միշտ :

Ժ. Եթէ բարկացած լինիս՝ խօսելուցդ առաջ մինչև տասն համբիր. իսկ եթէ կիրքդ սաստիկ լինի—մինչև հարիւրը :

ԲԱՐԵԿԱՄՈՒԹԻՒՆ

Երկու երիտասարդ, որ սերտ բարեկամ էին իրար հետ, մի գարնանային օր ձեռք ձեռքի տուած զքօնում էին անտառի մէջ : Նոցանից մինը ասաց իւր ընկերին. եկ որոնենք այստեղ պատկեր մեր բարեկամութեան համար :

«Մտիկ արա, ասաց առաջինը, այս տերեւազարդ վայելչակազմ կաղնուն, որ առոյգ զօրութեամբ բարձրանում է այստեղ ինչպէս մի տաճարի սիւն. մտիկ արա և այս քնքոյշ պատուտակին, տես ի՞նչպէս զրկախառնել է նորան, կարծես թէ կամենում է միանալ նորա հետ. առանց կաղնուն նա պէտք է փռուէր գետնի երեսով : Երիտասարդները նայեցին միմեանց երեսին ու խօսեցին.— Վեղեցիկ պատկեր է դա. դալար կանաչութիւնը քաղցրապէս զարդարում է ծանրադէմ կաղնու բունը. այդպէս էլ աւելի զօրեղը աղնուացնելով ինքն իրան, սիրով քաշում ու բարձրանում է իւր վերայ նորան, որ աւելի քնքոյշ է և թոյլ : Այո՛, մի զեղեցիկ ու քաղցր ներդաշնակութիւն է այս, բայց դա չէ բարեկամութեան պատկերը :

«Ահա՛ այն թումբի կուրծքի վերայ այգեգործը կապում է խաղողի ծառը փեկոնի վերայ, դա մի խորհրդաւոր միաւորութիւն է : Ամուրը կրում է իւր վերայ աւելի փափկին ու օգտ

տակարին, որ պատրաստ է մարդուս համար ամենազինւ պտուղը : Բայց մի՞թէ այդ դաշնաւորութիւնը չէ հաստատուում մարդու ձեռքով, ասացին երիտասարդները. այդ անվում է շահ ստանալու համար, և մի՞թէ չէր կարող պատահել, որ խաղողենին ծանր ողկոյզներով բեռնաւորուած ճեղքէ իրան պահպանող ծառի ճիւղը և կամ իւր լայն տերեւներով ծածկէ նորա տերեւները : Տգեղ չէ այդ պատկերն էլ, դա նման է քաղաքական ընկերութեան մէջ մարդկանց ոյժերի միարանութեանը, բայց բարեկամութեան պատկերը չէ դա :

Բարեկամութեան հողեկից դաշնաւորութիւնը չունի իրան հաւասար բան ոչ երկնքումը և ոչ աշխարհիս վերայ, ասում էին նոքա : Աերջապէս նոքա հասան երկու մատաղատունկ կաղնիների միաւորուած շուքի տակ և մտիկ էին անում այն փառաւոր և ուժեղ ծառերին : Ի՞նչ հիանալի տունկեր են սոքա, ասացին երիտասարդները : Սոցա արմատները պինդ խրտրտած են իրար, սոցա կատարները միահաւասար բարձրանում են դէպի երկինք. երկուսն էլ համազօր ընդդիմանում են վտարիկին, և եթէ յաղթուին՝ երկուսն էլ միասին պէտք է կործանուին : Նմանութիւն չունի՞ արդեօք այս մեր բարեկամութեանը, հարցրին երիտասարդները : Նոքա նայեցին միմեանց երեսին փայլատակող աչքերով և զրկախառնեցին իրար այրական կաղնիների հովանաւորութեան տակ :

ԲԱՐԿԻՆ ՈՒ ՎԱԶԸ

Մի օր բարդի ծառը կցեց նախատել Խաղողի վազին՝ գոռոզ դէմք առած.

— Ե՞նչես գուճ եկել, տկար արարած.

Ես էլ որ չլինիմ, շուք չտամ քեզ.

Ի՞նչ պիտի անես.

Թէ որ չթողնեմ

Փաթաթուխ ինձնով .

Ասան ինձ, էլ ո՞վ

Քեզ կպահպանե,

Բարակ քամին էլ հողիդ կը հանե:

Մտիկ արա ինձ, տես ո՞ւր եմ հասել

Ինչպէս հասաիաւ, որ ամեն մարդ էլ

Քեզ մտիկ տալիս՝ ուշն ու խելք գնայ,

Շինք ծռելով ո՞վ պատիւ կը տայ:

Ոչ ցից է ինձ պէտք, ոչ գերան, ձողի .

Մէկ առտա գեանին, միւսը երկնքի,

Ամպի, անձրեւի, քամու առաջին .

ձղներս վեր քաշած, որ սուր ու կայցի

Նորան չգիպչին:

Բայց ձեր խեղճ՝ ցեղը դուրս եկաւ թէ չէ՝

Շուտով շինքն է խոնարհում, թեքվում,

Ոտի տակ ընկնում, մէկ հով դիպչելիս

Գեանին չօքի չօք դէս ու դէն ընկնում .

Ախտա այդ պտուղ, որ դուք էք տալիս»:

— «Ի՞նչ եմ անում ես հասա ճիւղն ու հասաի,

Շատ բարձրանանք էլ, դարձեալ մեր ազգը

Ա՛յն սրտի տէր չէ, որ գլուխ բարձրացնի»,

Պատասխան տուեց վաղը սիրելի:

«Ուր թողնենք մեր քաղցր պտղի ճիւղերը,

էլ ո՞վ կցրուի մարդկանց վշտերը,

էլ ո՞վ այն ազնիւ, այն սուրբ բաժակը

կտայ, որ յիշեն հոգու յիշատակը:

Իսկ է, երբեմն շուաքդ տեսնում ենք,

Երբեմն քեզնով մենք փաթաթվում ենք,

Բայց այն էլ կայ որ մեր բարի տէրը,

Թէ որ չստանայ մեր օգուտները,

Քեզ մի օր էլ է չի պահիլ այգում .

Ուրեմն ի զուր ես դու գոռոզանում .

Մեզ որ պահում են, սիրում, ջուր տալիս՝

Սրանից քեզ էլ է մեր շահը գալիս:

Ինչքան սիրտդ տայ, այնքան բարձրացիր,

Բայց եւ իմացիր, —

Մենք էլ որ պտուղ չտանք քեզ նման,

Մեր նիւթն ու ոյժը չկորցնենք այսքան,

Ոչ կըկեռանանք, ոչ կցածանանք,

Այլ կհաստանանք ու կմեծանանք .

Բանից վախեցողն ու փորի զերին

Այդպէս կգերանայ, հասնի երկնքին»:

* * 6. * *

Մի ծնող իւր որդուն բերելով ուսուցչի մօտ՝ խնդրեց, որ դաստիարակէ նորան: Երբ ուսուցիչը պահանջեց իւր աշխատանքի վարձը տարեկան 100 մանէթ, ժլատ ու տգէտ ծնողը զարհուրելով վարձի քանակութիւնից՝ ասաց. «Օրինած, այդքան փողով ես մի ստրուկ կարող եմ զնել»: Ուսուցիչը պատասխանեց. «Գնիր, այն ժամանակ կունենաս երկու ստրուկ»:

ԿՐՕՆԱԻՈՐԸ

Մի վանքում կենում էր մի կրօնաւոր, որ իրիկնապահին շատ վաստակած ու թուլացած էր երևում: Վանահայրը մի անգամ հարցրեց նորանից այդ բանի պատճառը: «Ո՛հ, պատասխանեց կրօնաւորը, ես ամեն մի օր այնքան գործ ունիմ կատարելու, որ եթէ Աստուծոյ շնորհը չօգնէ ինձ՝ իմ զօրութիւնս չի հերկքանալ: — Ես երկու արծիւ ունիմ սանձելու, երկու նապաստակ դաղարեցնելու, երկու բազէ կրթելու, մի վեշապ յաղթահարելու, մի առիւծ նուաճելու»: — Այդ ինչ յիմար զանգատներ են, ասաց վանահայրը, այդպիսի զանազան

գործեր միասին չեն յանձնում մի մարդու, և իմ վանքումս ամենևին այդպիսի պարտականութիւններ չկան: Այնու ամենայնիւ, պատուական հայր, ես սուտ չասացի, պատասխանեց կրօնաւորը:—Նրիւ արծիւներն իմ աչքերս են, որոնց պէտք է մեծ զգուշութեամբ հսկեմ, որ չլինի թէ հաւանին այնպիսի բաների. որ կարող էին վնաս տալ իմ յաւիտեանական երանութեանը: Նրիւ նապաստակներն իմ ոտներս են, սորանց պէտք է թոյլ չտամ վագելու կորստական ուրախութիւնների քամակից և ման գալու յանցաւոր ճանապարհներով: Նրիւ բազէներն իմ ձեռներս են. սորանց պէտք է կրթեմ ու արիացնեմ, որ կարողանամ նոցանով ինձ և իմ կարօտ եղբայրակիցներին օգնել: Վիշապն իմ լեզուս է. սորան պէտք է միշտ սանձի տակ պահեմ, որ նա չխօսի ոչինչ անվայել և անպիտան խօսք: Առիւծն իմ սիրտս է. զորա հետ անդադար պէտք է կռիւ տամ, որ ունայնութիւնը և անձնասիրութիւնը չը թազաւորեն նորա վերայ, այլ որ Աստուծոյ հոգին բնակուի և ներգործէ նորա մէջ: Հիւանդն իմ մարմինս է, որ ինքնահաճութեամբ երբեմն այս բանն է ցանկանում, երբեմն այն, առանց քննելու թէ ցանկացած բանը վնասակար է արդեօք թէ օգտակար իմ ճշմարիտ առողջութեան համար: Այս բոլոր գործերը վաստակեցնում են ինձ: Վանահայրը զարմանքով ականջ էր դնում կրօնաւորի ասածներին և վերջումը խօսեց այսպէս. «Նղբայր, դու աշխատում ես Տիրոջ այգումը, նա կվարձատրէ քո ջանքը, յաւիտեանական կերակրով կհանգստացնի քո վաստակարեկ կարողութիւնը:

ԲԱԺԱԿ ՓՐԿՈՒԹԵԱՆ

Ահա մթնեց արեւմուտքը Հրէաստանի աշխարհին, Պայծառ օրը տեղե տուեց երեկոյեան խաւարին.

Արեգական վերջին լուսով դեռ կփայլէր վառ ի վառ Գրկած պատած այգիներով Նէօնին սուրբ կատար: Նրուսողէմ—վառք հնութեան լեռանց վերայ հանդում էր. կարկաչելով Յորդանանը արիւրի մէջ թաքչում էր, Մեռեալ—Տուրը քնաթաթախ աչերն ի վեր ամբարձած, Համարում էր անթիւ աստղեր երկնից տեսքին ըզմայլած: Մութը իջաւ... տարածեցաւ գերեզմանի լուծիւն, Ծագեց լուսին ու լոյս տուեց Գեթսեմանի այգիուն. Զիթենիի ծառերու տակ հողի վրայ տարածուած, Նրեք հողի խոր քնել են դարդն ու հոգսը մոռացած. Բայց ուրիշ քուն կաշկանդել էր համայն ազգի մարդկութեան, Խրուած թաղուած մինչև կոկորդ ճահիճի մէջ մոլութեան: Միայն ՄԻՆԻ սուրբ աչերից քունը հեռի էր փախչում, Ոչ խայթ խղճի, ոչ աշխարանք նորա հոգին էր տանջում: Նա անմեղ էր. մոլութենին նա միշտ մնաց անհաղորդ. Լոկ մարդկութեան համար թափեց այսօր արցունք յօրդ, Մահագուշակ սարսուռ ընկաւ նորա տկար մարմնին, Նրբ փրկութեան մարդկան ազգի բաժակ տեսաւ առաջին: «Հայր, կուչեց նա, վիշտը հոգիս ճնշում է չարաչար. Քանի որ կամ պսակ ու փուշ աչքէս անցնում են շար-շար կուգայ ժամը (ես այդ գիտեմ) դառը կլինի ողջակէզ. Զի տրտնջալ իւր վիճակէն, կը խոնարհի գլուխը հեզ, «Միակ որդիդ պիտի մեռնի, որ ազգ մարդկան ազատէ, Անգոհ մարդը նորա գլխուն հայհոյանքներ կրթափէ, Հայր, հայր, ինձնից թող հեռանայ այս բաժակը դառնութեան Որոնց համար ես պիտ' մեռնիմ բնաւ չարժեն փրկութեան. Բայց թէ Որդուդ դառն մահը ազգիդ կուտայ նոր մի կեանք, Նոցա անթիւ մեղաց համար լեցի արիւնն իմ փրկանք:»

* * 7 * *

Մի փիլիսոփայից հարցրին, թէ ինչ բան առաւել հին է. նա պատասխանեց. Աստուած, որովհետեւ նորա գոյութիւնն անսկիզբն է: Հարցրին. ինչ բան ամենադեղնիկ է. պատասխանեց. Աշխարհը. պատճառ, նա Աստուծոյ գործն է, եւ նորանից աւելի դեղնիկ ոչինչ բան չկայ:—Ո՞ր բանն է ամենից մեծ.—Տարածութիւնը. որովհետեւ ամենայն բան պարունակում է իւր մէջ:—Ի՞նչ բան աւելի շուտափոյժ է.—Միտքը, ըւտորում թռչում ու վազում է ամենայն տեղ:—Ո՞ր բանն է ամենից զորաւոր.—Կարգը որ ամեն բանի յաղթում է. Ո՞վ է, վերջապէս, ամենից իմաստունը.—Ժամանակը. որովհետեւ ամենայն բան գտնում է:

ՄԱՐՄԻՆՆԵՐ

Եթէ կամենանք մի քար կտորտելով քանի մի մասն անել, պէտք է զարկենք այդ քարին կռանով կամ մի ուրիշ բանով, եթէ ոչ՝ քարը չի կտորուիլ: Սորանից երևում է, որ քարի մասները պինդ կցուած են միմեանց հետ մի անշարժ զօրութեամբ: Այդ զօրութիւնը, որ քարի մասները պահպանում է իրարից հեռանալուց՝ ասվում է կցումն: Այս զօրութիւնը տեսնում ենք և ուրիշ շատ մարմինների մէջ. օրինակ, երկաթի, սպունգի, կտաւեղէնի և այլն բաների. բայց ամենի մէջ ոչ հաւասարապէս: Այսպէս երկաթը չի կտորտւում կռանի զարկով, իսկ սպունգը և կաւիձը կարելի է մասներով էլ մաս մաս անել: Բայց այսու ամենայնիւ բոլոր այդ մարմինները իրանք իրանց չեն քայքայւում, նոցա մասները միմեանց հետ մնում են կցուած: Այս տեսակ մարմինները, որոնց մասերն իրար հետ պինդ կպած են կցման զօրութեամբ, ասվում են հաստատուն կամ պինդ մարմիններ: Ինչքան շատ լինի մի որ և իցէ մարմնի մէջ այդ կցումը, նա այնքան խիստ կլինի և ամուր:

Բայց արդեօք ջուրը և կաթն էլ կարող են հաստատուն մարմիններ անուանուիլ: Եթէ ջուրը բաժակի մէջ ածենք՝ նորա մասերը չեն հեռանալ միմեանցից, և հաստատուն մարմնի

պէս կերևի մեզ, բայց եթէ բաժակը կտորուի կամ զլորուի՝ ջուրը կսկսի թափիլ: Այս նորանից է յառաջանում, որ ջրի մասների մէջ համարեա թէ չկայ կցումն: Այդ պատճառով երբ որ կամենում ենք ջուրը և կաթը պահպանել թափելուց՝ լցնում ենք ամանների մէջ: Ուրեմն ջուրը և կաթն հաստատուն մարմիններ չեն: Այս տեսակ մարմինները, որոնց մէջ կցումն այսքան աննշան է, ասվում են հեղուկ մարմիններ կամ հեղանիւթ: Ջուրը, կաթը և ուրիշ հեղուկներ կարելի է լցնել կամ թափել կաթիլներով դորանց անուանում են կաթլահեղուկ կամ ծորելի մարմիններ:

Մեզ ամեն կողմից շրջապատած է օդը, որով մենք շունչ ենք առնում: Տեսնենք դա՛ իչպիսի մարմին է: Արեցնենք մէկ փամփուշտ, փչենք նրան ու յետոյ պինդ կապենք բերանը: Մեր փչած օդը այժմ փամփուշտի մէջն է: Հիմայ սխմենք ձեռքով փամփուշտը և յետ քաշենք ձեռքերնրս: Մենք կրնիստենք որ փամփուշտը առաջ կըսլամուի, իսկ յետոյ, երբ որ վերցնենք ձեռքերնրս, կրկին կընդունէ իւր առաջուայ փչուած զրութիւնը: Այս տեսակ մարմինները, որոնք սխմուելուց թեքուելուց, ճնշուելուց յետոյ, կրկին ընդունում են իրանց առաջուայ զրութիւնը ասվում են առածգական մարմիններ: Առածգական մարմինների օրինակը մենք տեսնում ենք ռեզինի, պողովատէ զսպանակի և սպունգի մէջ: Այդ պատճառով օդն էլ է առաձկականն մարմին: Արձակենք այժմ փոքր ինչ մեր փամփուշտի կապը և ձեռքներին մէկը դնենք բերանի վերայ միւսովը ճնշենք նորան: Այդ ժամանակ մենք կզգանք որ փամփուշտի մէջ կղած օդը երբեմն վրաստայով դուրս է հոսւում, և կարծես թափւում է փամփուշտից, որպէս թէ փամփուշտի միջինը չոր հեղանիւթ լինէր: Այդ պատճառով օդը առածգական հեղուկ մարմին է: Մի և նոյն ժամանակ նկատում ենք որ փամփուշտի բերանը արձակում ենք թէ չէ՝ միջի եղած օդը իսկոյն

սկսում է հոսիլ: Այդ նրանից է յառաջ գալէս, որ օղի մառ-
 ները միմեանց հետ ոչինչ կցումն չունին. նորա մինչև անգամ
 աշխատում են հեռանալ միմեանցից և պտրտիլ ամեն կողմ:
 Այդ պատճառով եթէ կամենանք պահպանել օղը կամ որև-
 իցէ ուրիշ առաձգականահեղուկ մարմին, պէտք է պահենք
 նորանց ամրապէս փակած ամանների մէջ:

Վեր առնենք այժմ մի կտոր սառոյց: Մենք արդէն գի-
 տենք որ սառոյցը հաստատուն մարմին է: Բայց այդ սառոյ-
 ցը դնենք մի ամանի մէջ և բռնենք մոմի բոցի վերայ: Այդ
 ժամանակ սառոյցը կհալի և մենք կստանանք կաթիլահեղուկ
 մարմին, այսինքն ջուր: Եթէ այդ ջուրը տաքացնենք կրնկատենք
 որ նորա միջեց սկսում է ցնդիլ կաթիլահեղուկ մարմինը— ջրա-
 յին շոգիները

ԿՈՅՐԵՐԸ

Մի քանի կոյր մարդ ընկած մէկ ճամփայ
 գնում էին այնպէս, ինչպէս կոյրը կերթայ.
 Ուրք էին փոխում, սայթաքում, ընկնում,
 կամ զլխին տալով վրայ չըքում:
 Մի անցուորական այս հէնց որ տեսաւ.
 Սիրտը մրմնջաց, մէկ փայտ վեր առաւ
 Կոյրերին տուեց, որ էլ վայր չընկնին,
 Փայտը դէմ տալով դնան տեղ հասնին:
 Կոյրերից մէկը զլուխը պատռած
 Փայտը ձեռն առաւ, դարձաւ առաջնորդ.
 Այսպէս լռելիք, մէկ մէկից բռնած
 Ուղեորուեցան կոյրերը ճամփորդ:
 Յանկարծ մէջները կոխ բացուեցաւ,
 Ով ասես՝ առաջ գնալ կամեցաւ:

Այս չվերջացած՝ մի ուրիշ քամի
 Մտաւ քթները. թէ ձեռնափայտի
 Յեղն ինչնի կլինի, ի՞նչ ծառից կտրած:
 — Բոխի փայտից է», մէկն ասաց յանկարծ.
 Միւսը ընկերի դունչը ձմեռով՝
 «Կաղնուց է պոխած», ասաց դռալով:
 Այսպէս հետզհետէ բոլորեց կռիւ,
 Էլ ո՞վ է կարող սալ համար, հաշիւ,
 Թէ քանի՛ մուշտի, քանի՛ զարի, քացի
 Հասցրին իրար կոյրերը խելացի.
 Մեծ տուր ու դմվոց, աղմուկ բարձրացաւ,
 Գլուխ ու բերան արնով ներկուեցաւ:
 Այն փայտը որ պէտք է նորանց պահպաներ,
 Միս ու աղցան շինեց բոլոր ոսկրներ.
 Խելք կոյրերից մէկն էլ է սակայն
 Ասածը թողուլ չեղաւ համաձայն:

Իմաստուն մարդիքը մեզ պէս կոյրերին
 Որ հաւատ տուին, օրէնք կարգեցին,
 Կամեցան որ մեզ օգնութիւն անեն,
 Ոչ թէ մեր տունը քանդեն կործանեն:
 Բթամիտ կուրին ինչ ժամ պատարագ.
 Այնքան ձգձգեցինք հաւատ ու բաժակ,
 Որ մէկի տեղը հազար ու միլիոն
 Իրար զլուխ կերան, որ պահեն կանոն:

ՔՐԻՍՏՈՆԵՌԻԹԵԱՆ ՍԿԻՋՐԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆՈՒՄ

Ա.

Փրկիչը տակաւին աշխարհի վերայ էր, երբ Հայոց Աբգար
 Թագաւորը լսելով նորա հրաշագործութիւնների համբաւը և

խմանալով որ Հրէաները հալածուած ու նեղացնուած են նորան, նամակ գրեց, որ զայ իրան բժշկէ և յետոյ իրան հետ միասին հանգիստ ու ապահով բնակուի Հայաստանի Եդեսիա քաղաքումը: Յիսուս անձամբ չկարողացաւ Աբգարի մօտ գնալ, բայց նամակով խոստացաւ, որ իւր առաքեալներէից մէկին կուղարկէ: Քրիստոսի համբարձումից յետոյ Թադէոս առաքեալը եկաւ Հայաստան, բժշկեց Աբգարին և մկրտեց ինչպէս նորան, այնպէս էլ քաղաքացիներէից շատերին, զլսաւորապէս մեծամեծներին:

Աբգարն սկսեց մեծ ջանք անել Հայաստանի մէջ քրիստոնէութիւնը տարածելու համար, և ոչ միայն ինքը հոգւով ընդունել էր քրիստոնէական ճշմարիտ հաւատը, այլև նամակներ էր գրում ու խնդրում շրջակայ երկրների տիրապետողներին, որ քրիստոնէութիւնը չհալածեն իրանց իշխանութիւններէ մէջ, այլ ընդհակառակն աշխատեն, որ նա տարածուի մինչև անգամ խնդրեց Հռովմայէցոց Տրեբիսոս կայսրը, որ Հրէաներին պատժէ Քրիստոսի հետ անգթաբար վարուելուն համար:

Ասկայն իւր ցանկացած նպատակը զլուխ չտարած՝ մեռաւ Աբգարը, որ անդրանիկն եղաւ քրիստոնէայ թագաւորներից:

Բ.

Բայց քրիստոնէութեան արեգակը երկար չփայլեց Հայոց երկրի վերայ. հեթանոսութիւնը իւր մնայլ քօղով կրկին փակեց հայերի հոգեկան աչքը: Մէկ կողմից Աբգարի յաջորդները հալածեցին նոր կրօնը, միւս կողմից էլ ազգն ինքն էր դեռ ևս անպատրաստ մի այնպիսի վեճում ուսումն ընդունելու համար, որպիսին Քրիստոնէական կրօնն էր:

Այդ ժամանակուանից մօտ 300 տարի էր անցել, երբ

քրիստոնէութիւնը կրկին անգամ, բայց առաջուանից աւելի զօրեղ միջոցներով, սկսեց մոցնուել Հայաստանի մէջ: Հայոց թագաւորն այդ միջոցին Տրդատն էր, որ անուանի էր իւր զարմանալի քաջութեամբը և Հռովմ քաղաքումն ստացած վարժութիւններովը:

Մի անգամ Տրդատ փառքով ու յաղթանակով մտաւ Երիզա գիւղը, որտեղ գտնվում էր Անահիտ չաստուածուհու մեհեանը: Թագաւորն ինքն սկսեց պաշտել Անահիտն և հրամայեց, որ երկրապագանն, զոհեր մատուցանեն և կանաչ պատիներ ու ոստեր ընծայ բերեն նորան: Այդ ժամանակ մի Գրիգոր անունով մարդ չկատարեց թագաւորի հրամանը, որովհետև սրտանց քրիստոնէայ էր: (Գրիգորն այն Անակայ որդին էր, որ նենգութեամբ սպանել էր Տրդատի հայր Խոսրով թագաւորին:) Թագաւորը թէ քաղցրութեամբ և թէ զանազան պատիժներ սպառնալով ստիպում էր Գրիգորին, որ քրիստոնէութիւնը թողու, բայց երբ տեսաւ, որ ի զուր էր իւր աշխատանքը՝ սկսեց զարհուրելի չարչարանքներ տալ նորան. վերջը երբ իմացաւ, որ Գրիգորը Խոսրովին սպանողն որդին էր՝ հրամայեց որ նորան կապտան, Արտաշատ բերդէ խոր վերապը գցեն:

Երկար ժամանակ մնաց քրիստոնէայ Գրիգորը վերապի մէջ, հրաշապատում կեանք անցկացնելով այնտեղ, մինչև որ Տրդատը և իւր երեւելի մերձաւորներից շատերը չարաչար հիւանդանալով, թագաւորի քոյր Խոսրովիկիստի երազից իմացան, որ պէտք էր անշուշտ Գրիգորին հանել խոր վերապից, որ բժշկէր նոցա անտանելի ցաւազարութիւնը:

Ելաւ Աստուծոյ մարդը վերապից և բժշկեց աստաժէտներն ոչ միայն մարմինը, այլև հոգին, զարձնելով դէպի քրիստոնէութիւն և մկրտելով նորանց: Դորանից յետոյ Տրդատի և առհասարակ կառավարութեան օգնութեամբ Ս. Գրիգորը սկսեց ազատ կերպով քրիստոնէութիւնը Հայաստանի զանազան

կողմերում ուսուցանել զարձնել Հայերին դէպի այդ ճշմարիտ հաւատը:

Տրդատի ջերմեռանդ քրիստոնէութիւնն ու նորա թագաւորական զօրութիւնը մի կողմից, Ս. Գրիգորի բազմաճիգ աշխատանքը և քրիստոնէական ուսմամբ բացուած ուսումնարանները միւս կողմից՝ օգնական եղան, որ Հայաստանի մէջ քրիստոնէութիւնը տեղական արմատ դրէ: Ս. Գրիգորը կործանեց այլև երկրում գտնուող կուստունները և շատացրեց վանքերի, եկեղեցիների և եկեղեցականների թիւը: Մեր Էջմիածնի մայր եկեղեցին հիմնարկուած է նոյն իսկ Ս. Գրիգորի ձեռքով: Այսպէս իւր քրտնաջան ճգամբ տարածեց Ս. Գրիգորը Հայաստանի մէջ քրիստոնէական ուսման պայծառ լոյսը, որոյ համար էլ անուանուեցաւ «Լուսաւորիչ Հայաստանեայց»:

ՀԱՅՈՅ ԳՐԵՐԻ ԴԻԻՏԸ

Մենք արդէն գիտենք, որ Հայաստանի մէջ քրիստոնէութիւնը տարածելու ժամանակ Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչը և Տրդատ թագաւորը բազմացրին ուսումնարանների թիւը իբրև հեշտ միջոց լուսաւորութիւն տարածելու համար. բայց չնայելով ամեն տեսակ հոգատարութեան թէ՛ Տրդատի ու Լուսաւորչի օրերով և թէ՛ նոյնանից մինչև 100 տարի յետոյ, ուսման գործը չկարողացաւ ժողովրդի մէջ աջողակ ընթացք ստանալ: Ի՞նչ էր սորա պատճառը:— Այն էր, որ Հայերը ստիպուած էին եկեղեցումն էլ, ուսումնարաններումն էլ, Յունաց կամ Ասորոց գրերը և շատ անգամ էլ լեզուն գործածել, որովհետև այն ժամանակ չկային դեռ ևս յատուկ Հայկական գրեր: Այսպէս կաղի կաղ էր յառաջ դնում հայ դպրութիւնը մինչև հինգերորդ դարի սկիզբը:

Հինգերորդ դարի սկիզբում Հայաստանի թագաւորն էր Վառաձապուհը, որ անխոնջ ջանքերով հոգում էր ազգի բա-

ր՛քն՛րի համար: Գորա օրերով աշխարհական կարգերին հմուտ և զննուորական արհեստին վարժ մի եկեղեցական կար Մեսրոպ անուանով, որ կատարեալ ուսում էր ստացած Յունաստանում: Մեսրոպ ծառայում էր Վաղարշապատի թագաւորական դիւանի մէջ: Մի քանի ժամանակից յետոյ նա մտքումը դրեց հեռանալ թագաւորական պալատի վառահեղութիւնից և սրբակեաց կեանք անցկայնել: Այդ ժամանակուանից նա սկսեց յաճախ մանել ժողովրդոց դրութեան մէջ. նա ճանաչեց ու տեսաւ, որ թէկզտ քրիստոնէական հաւատը տարածուել էր, բայց մի ծանր ազդի տակ թիւն և դրութէ վարկնութիւն դեռ ևս նստած էր ազգի շատ մասի հոգու վերայ: Այս բանը մեծ ցաւ եղաւ և ծանր ծանրացաւ Լրանելի Մեսրոպի սրտին: Նա մտածեց, որ անշուշտ հարկաւ որ էր հիմնաւ որ ուսումն տարածել Հայաստանի մէջ. աչդպիսի ուսումն անկարելի կէնէր օտար գրերով: Ուրեմն Մեսրոպի յանդիմանը կատարելապէս զլուխ գալու հակար՝ անշուշտ հարկաւոր էին բուն Հայկական գրեր, բայց զո՞ր չկային:

Մեսրոպ այդ զգալի պահասութեանը մի ճար գտնելու համար՝ դնաց Ա. Սահակ կաթողիկոսի մօտ, որ ամբողջ ազգի մէջ սիրելի համաւ էր ստացել իւր մեծամեծ երախտիքներով, որովհետև անտրտունջ և անխոնջ աշխատում էր ազգի հոգեկան յառաջադիմութեան համար և բոլորովին անձնագոհ էր նորա բարիքին: Ա. Սահակը Մեսրոպի հետ խորհուրդ արին որ Վաղարշապատում մէկ ժողով կազմեն, որտեղ թագաւորն իրեն էլ ներկայ լինէր, և մտածեն հայկական գրեր ունենալու վերայ: Ժողովի մէջ թագաւորը յայտնեց իւր լաճը, թէ Գանիէլ անոնով մէկ ստորի կալիպոպոսի մօտ հայոց գրեր կան, վճռեցին որ ձեռք բերեն նորանց: Այդ գրերը ձեռք բերելուց յետոյ տեսան, որ նորա շատ թերի են հայոց լեզուի հարուստ հնչելները ձեւակապելու համար: Երաջան Մեսրոպը ցաւելով

այս անյաջողութեան վերայ սկսեց անդադար աղօթել ու կրօնին մտածել, որ իրանց մտադրութիւնը լրացնելու հնարքը գտնէ. վերջապէս նորա հոգու աչքին կերպարանուեցան տառեր, որոնց նա իսկոյն գրի առաւ և որոնցով յաջողեցան ունենալ հայկական լիակատար այբ ու բերք:

Շատ մեծ եղաւ ինչպէս Մեսրոպի, այնպէս էլ Ս. Սահակի և Վառձապուհ թագաւորի ուրախութիւնն այս զիւտի վերայ: Գորանից յետոյ բացուեցան ուսումնարաններ, և հայոց աշխարհի ընդունակ ու յառաջադիմութեան յոյս տուող մանկունքը ժողովվեցան այդ ուսումնարաններէ մէջ: Ո՛չ երանելի թագաւորը ինչպէս իւր արքունի դանձն ու ազգեցութիւնը և ոչ առաքելի ու Սուրբ հայրերը՝ իրանց քրտնաշլատ ջանքը Հայոց աշխարհի լուսաւորութեան համար: Սահակի և Մեսրոպի աշակերտները և աշակերտաց աշակերտները զարգացան հոգեւոր և մտաւոր ուսման մէջ: Գոցանից շատերն ուղարկուեցան կատարելագործուելու Հայաստանի սահմաններէջ զուրս ևս — Հռովմ, Աթէնք, Բիւզանդիոն, Աղէքսանդրիա, որոնք այն ժամանակները զիտութեան կենտրոններ էին: Այդ տեղերում հայ ուսանողները զարմանալի ընդունակութիւններ էին ցոյց տալիս զիտութիւնների և լեզուների մէջ, պատիւ և մեծարանք էին գտնում և ժամանակի ուսումնականների մէջ համբաւ էին վաստակում:

Այսպէս Ս. Սահակի ու Մեսրոպի աշակերտներից շատ շատերը երևելի պատմաբաններ ու իմաստասէրներ դուրս եկան և գեղեցկութեամբ հռչակաւոր թարգմանութիւններ արին: Այն ժամանակուան թարգմանութիւնների պատկը Սուրբ Գիրքն է, որի մէջ մեծագոյն փառքը պատկանում է նոյն իսկ բազմերակտ հայրերին, այսինքն Սահակին ու Մեսրոպին:

Գորանից յետոյ Ս. Մեսրոպը անդադար պաշտում էր Հայաստանի բոլոր կողմերում և զանազան միջոցներով ամեն

ճիգն դործ էր դնում ուսման լոյսն անխափան ծառայելու համար: Մարդասիրական հոգուց զրոյուած Ս. Մեսրոպը գտաւ Վրաց և Աղուանից գրերն էլ և ամեն կերպ աշխատեց, որ նոցա մէջ ևս տարածուի լուսաւորութիւնը:

Յիրաւի երջանիկ էր Հայոց աշխարհը հինգերորդ դարում, երբ այնքան մեծամեծ ջանքեր կային նորա բարգաւաճութեան համար և երբ կարող էր պարծենալ այնպիսի ժրջանութեամբ և իմաստութեամբ անուանի շատ ուսումնականներով: Ի զուր չէ ասում մեր կրիւն պատմաբանը այն ժամանակուան համար, թէ՛ «Հայոց ցանկալի և երանելի աշխարհը անպայման սքանչելի էր». ի զուր չէ նոյնպէս, որ հինգերորդ դարը համարվում է Հայոց ուսումնականութեան «ՈՍՍԵՂԱՐԸ»:

ՄԱՐԴՈՒ ՍՏԵՂԾՈՒՄԸ

Գեղեցիկ էր սկզբնական երկիրը, երբ նոր-նոր էր կերպարանուած Աստուծոյ խօսքով. բայց նորա վերայ դեռ ևս չկար մարդը, և ոչ ոք էր որ վայելէր նորա գեղեցկութիւնը: Յերկով պայծառ արեգակը բարձրանում էր երկինք և սփռում երկրի վերայ լոյս ու ջերմութիւն, զիշերով հեղեկ լուսինն էր բարձրանում, և փայլում էին բիւրաւոր աստղեր. երկնքի կապոյտ կամարը ոսկի ու արծաթի ամպերով զարդարուած, բարձր սփռուած էր ինչպէս մի անսահման տաղաւար: Ընդարձակ ծովը ծածանում ու մանչում էր, բարձր սարերը պարզում էին ամպերից վեր իրանց շողշողուն արծաթեայ գազաթները. ամենայն տեղ հոսում էին ջրառատ կապոյտ գետեր, և ուում ու ցայտափշուր ալիքներով փրփրում էին ջրվէժներ, խախտում էին պլստրակող վտակներ, ընթանալով հիւթալի անուշահոտ խոտերի միջով. բարձր արմաւենիք հողմահարում էին իրանց կատարները, շուաքաւոր խիտ անտառներ գուրդուրում էին զեփիւտի հետ. կանաչ ու ծաղկապփուռ դաշտեր բուրում էին անոյշ

հարկով, սիրուն անասուններ ուտասուում և բերրում էին, պայծառ, նախշուն թռչնակներ ու պայզղուն միջասաներ գոհորեն լինելու պէս փայլելով շքում էին օդի մէջ, սոխակը երգում էր իւր արծաթահնչուն երգը, — բայց մարդս տակաւին չխար և ոչ ոք էր, որ վայելէր փեղեկների փառահեղութիւնը:

Արեգակը լուսինն ու աստղերը փայլելով, բայց բոլորովին անզգայ, ընթանում էին իրանց սահմանած շաւղով, չտանելով ու չզգալով ոչինչ, մինչև անգամ իրանց յատուկ շէնքում թռչում էր, չիմանալով թէ ինչքան գեղեցիկ էր ինքը. սոխակի երգը ոչ ոք չէր լսողութիւնը չէր գրաւում: Անասունները թէև նստում ու լսում էին ամեն բան, բայց չէին հասկանում ոչ բնութեան գեղեցիկութիւնը, ոչ այն ինաստուն օրէնքները, որոնց համեմատ նա ստեղծուած էր: Իւր մարմնի պահանջը լրացանելով էր միայն ու բախտնում անասունը, նորանը իւր կերակուրն էր միայն, և ուտելով Աստուծոյ հրաշալի արարածները, նա չէր հասկանում թէ ինչքան հրաշքներ կան իւր կերած ամեն մի փոքրիկ բոյսի մէջ: Նոցանից ոչ մէկը չէր կարող գոնէ մի անգամ զուլս բարձրացնել դէպի երկինք և ասել շնորհակալութեամբ, — «նչպէս մեծ ու ողորմած ես դու, ո՞վ Արարիչ, ինչպէս սիրում եմ և սքեղ»: Ամենայն ստեղծուած ապրում էր բնադիր օրէնքներին համեմատ և չէր էլ կարող ուրիշ կերպ ապրել, քանի որ չունէր իւր յատուկ կամքը, չէր կարողանում մեղաւձել, բայց և չէր կարողանում բարութիւն անել, չձանաչելով ոչ շարք, ոչ բարին:

Տեսնելով թէ ինչքան սիրուն էր աշխարհը, Աստուած սիրալիր օրհույլ կամեցաւ ստեղծել մի այնպիսի էակ, որ իւր անմահ հոգով նման լինէր Անքեան — Տիեզերքի Արարչին, որ կատարէր իւր օրէնքները ոչ թէ կարելի պահանջմամբ, ինչպէս միւս արարածները, այլ հասկանալով նոցա իմաստութիւնն

ու բարութիւնը. որ զիմէր դէս ի ճշմարտար, բարին ու գեղեցիկը իւր հասունի ցանկութեամբ և մերձէր սուտը, չարը և մեղքը՝ զուելով դոցանից:

Ստեղծնէք մարդ, ասաց Տէրը, մեր պատկերի ու մեր նմանութեան պէս և ստեղծեց հոգեց մի հիանալի գեղեցիկ մարմին. ներշնչեց նորա մէջ իւր յատուկ Արարչական բերանից անմահ, բանական և ազատ հոգի: Աչքերը բաց արաւ մարդը, հիացած և սքանչացած մտիկ արաւ աշխարհին, և նորա հոգին զգալով իւր Աստուածային ծագումը, լրուցաւ երջանկութեամբ, շնորհակալութեամբ և սիրով դէս ի Արարչը:

Որքան էլ բարեոք լինէր երկիրը, բայց տխուր կլնէր մարդը միայնակ, մտածեց Տէրը, և ցանկալով աւելացնել մարդու երջանկութիւնը, ստեղծեց նորա համար մի գեղեցիկ ընկերակցութիւն: Աստեղծարարը ու թիւնը վերջացնելուց յետոյ Աստուած ասաց առաջին մարդկանց. «Սիրեցէք մէկ մէկի, աճեցէք, և իշխեցէք երկրին. ամեն ինչ որ կայ գորա վերայ տալիս եմ ձեզ»:

Այն տեղը, ուր որ կենում էին առաջին մարդիկը, զբանջում էին փառահեղ երկրում, Հայաստանի մէջ. այն տեղ, ուր որ հոսում են Տիգրիսն ու Եփրատը: Բայց աւաղ, այն տեղն այժմ տխուր տեսարան է ներկայացնում մեզ: Երևում են տեղ-տեղ հիւսիսայ քաղաքների աւազուպատ աւերակները միայն, որպէս զե վայ լինին այդ երկրի հին մեծափառութեանը:

ՄԱՐԴՈՒ ՄԱՐՄԻՆԸ

Ա.

Մարդուս մարմինը կազմուած է շատ հեղանուտ և ամուր մասերից և այս բոլոր, կարելի է ասել, անհամար մասերը

կերպաւորում են մի մեքենայ, որի զուգաչափութիւնը թէպէտ այնքան աչքի տակ չեն գտում մարդիք և ուշադիր չեն լինում նորան, ինչպէս հարկն էր, այնու ամենայնիւ դա է առաւելապէս, որ ցոյց է տալիս մեզ Արարչի կարողութիւնն ու ամեն-իմաստութիւնը:

Մեր մարմնի հաստատ սիւները ոսկրներն են. սոքա պինդ ու կարծր են և այնպէս ամրապէս կազմուած, որ կարողանան զէպի վեր պահել մարմնի ծանրութիւնը. առանց նորանց մարմինը փափուկ ու տկար կլինէր, ինչպէս լինում է ոսկրներից բաժանած միսը:

Ոսկրները ամուր կապուած են միմեանց հետ յօղերի միջնորդութեամբ. յօղերը պատած են կախող ու ձգական ածառներով, այն նպատակով որ չտրորուին միմեանց վերայ այլ և ունին պինդ կապեր, որ չլինի թէ մինը միւսի միջեց դուրս պրծնի:

Յօղերի գլխուկները (կողովոցները) և դոյա ամանները (կողովները) պատած են ներսից մի անչափ կոկ ածառով, որից դուրս է գալիս մի հիւթ երկուքի մէջ տեղում, որպէս զի հեշտութեամբ կատարուի անդամների շարժութիւնը:

Բոլոր ոսկրներն ածառներով ու կապերով միաւորուած բաղկացնում են մարդկային մարմնի ոսկրակազմը կամ սկելետը:

Ամբողջ ոսկրակազմը բաժանվում է երեք գլխաւոր մասերի, — Գլուխ, Իրան կամ Բուն և Անդամներ: Գլխի սկաւառակը (գանգը) բաղկացած է զանազան համակարգած մասներից. — ճակատի, գագաթի և ծոծրակի ոսկրներից: Երեսի վրայ կան քթի, ծնոտների և թշերի ոսկրներ. վերին և ստորին ծնոտների մէջ ամրացած են ատամները, որոնք նոյնպէս ոսկրներ են, միայն թէ իրանց պսակների վերայ պատած մի պինդ պսպղուն նիւթով — արծնապսկով (մինէով):

Բունը կամ Իրանը բաղկացած է ողնաշարից, կուրծքից ու

տաշտից: Ողնաշարը կամ ողնասիւնը բաղկացած է 24 օղածե ոսկրներից: Նորա վերին ծայրումն են եօթը պարանոցական ողներ, սոցանից ցած թիկունքի վերայ տասներկու ողներ և վերջապէս հինգ հատ մէջքի (գօտկատեղի) վերայ: Թիկունքի ողնական ոսկրների վերայ երկու կողմերից շատ ամուր կապերով հաստատված են կողերը, որոնցից եօթն զոյգ աղեղնաձև կորանայով միաւորվում են կուրծքի տափակ ու նեղ ոսկրի հետ և ձևացնում են կուրծքի փոսը: Միւս հինգ զոյգ կողերը չեն մօտենում կուրծքի ոսկրին և ասվում են Քերակողեր: Այնտեղ, ուր որ վերջանում է ողնաշարը, երկու կողմից գտնվում են Անանուն ասված ոսկրները, սոքա կապակցած են միւսերի հետ և կազմում են տաշտը, այս պատճառով էլ ասվում են տաշտի ոսկրներ:

Անդամները, այսինքն ձեռքերն ու ոտները, որ շատ նման են միմեանց, նոյնպէս բաղկանում են զանազան առանձին մասերից: Ձեռքը երեք մասն ունի, — վերին մասն (ծղէք), որ է ուսից մինչև արմուկը. բազուկ, որ է արմուկից մինչև դաստակը, և դաստակ կամ ձեռքի թաթը: Ոտները բաղկանում են, — աղդրներից, որ են տաշտից մինչև ծնդները, սրունդներից, որ են ծնկածալից մինչև ոտնաթաթերը, և ոտնամածներ:

Այս բոլոր ոսկրները առաջուց կախող են լինում և ածառային, բայց հետ գհետէ կարծրանում ու ամրանում են: Երեսի խաների գանգը կախող է լինում և ունենում է բայց տեղեր՝ վերայից մորթով ծածկուած, որոնք փափկում են յետոյ: Ոսկրները կատարելապէս ամրանում են միայն 15, և ոմանցը 20 տարեկան հասակում: Ծերութեան ժամանակ նոքա աւելի կոշտ են լինում և բեկանուա (հեշտ կոտրուող):

Բ.

Մարդու մարմնի ամբողջ մասնութը բաղկացած է ջոկ-

ջուկ մասերից, որոնք միւսն էր բոլորապէս անձ հաստ կա՛ր բարակ կապերով ամրանում են ոսկրների վերայ եւրա մկանները կամ մուսկուլներն են: Ամենայն մկանի բաղկանում է անանձին բարակ թելերից և պատած է նոր բաճակով: Մկանները ջրերի աղ-դեցութեամբ շարժում են ամբողջ մարմինը կամ սորա մասերը: Այն ոյժը որով մկանները պարզվում ու գուճ են գալիս՝ շատ մեծ է, և ասվում է գրգռականութիւն: Այս գրգռութիւնը մասամբ ներգործում է մեր կա՛նքով. գործօրինակ, երբ որ քայլում ենք, վերցնում ենք կամ բռնում մի բան, և մասամբ — ակամայ, գործօրինակ՝ սրտի զարկողութեան, շնչատու թեան մէջ: Մի քանի մկաններ այնպիսի իմաստութեամբ են կարգադրած Արարչ'ց որ երբէք չեն յոգնում և չեն դադարում գործելուց: (Որո՛նք):

Գ.

Գլխի սկաւառակի կամ զանդի մէջ պարունակվում է ուղեղը, մարմնի ամենակարեւոր և ամենանուրբ մասը: Նթէ որ պլասի և իցէ մի փնսս հասնի նորան, իսկոյն մահ կյասս շանայ:

Ուղեղը շարունակաբար երկարս ձգվում է ամբողջ ողնաշարի միջով, անցնելով ողների կազմած դլանաձև խողովակից, և անուանվում է ողնական ուղեղ: Որքան մեծ է Աստուծոյ իմաստութիւնը, որ ուղեղը տեղաւորել է այնպի ի ամուր ոսկրակապի մէջ, ուր որ նա պահպանվում է իբրև անթափանցի Վահանի տակ:

Գլխի ողնաշարի ուղեղ'ց զուրս են գալիս, շատ սպիտակ թելեր ու կապեր պանազան հաստութեամբ, որոնք տարածվում են մարդուս մարմնի բոլոր բաժիններում: Նորանց ասում են ջղեր և նոքա հաղորդակցութիւն ունին իրար հետ: Ջղերը մեր մարմնի անչափ կարեւոր մասերն են, որովհետև նոցա գրգռականութեամբը միայն մենք կարող ենք զգացողութիւն ունենալ, այս պատճառով մեր մարմնի մենակ այն մասերը կա-

րող են զգալ, որոնց միջեց անց են կենում ջղեր. մազերը, եղունգները բոլորովն անզգայ են:

Բոլոր ջղերի ծագման տեղը ուղեղն է և այս է պատճառը, որ եթէ ճնշեն ուղեղը՝ մարդ կկորցնի իւր բոլոր զգացողութիւնը: Բայց ջղերը ոչ միայն զգացութեան, այլ և շարժողութեան գործարաններ են: Նթէ մի ջղ կտրեն կամ պինդ կապեն վերայից՝ այն ժամանակ իւր շարժականութիւնը կկորցնի կամ կգոսանայ և այն անդամը, որին հասնում է փնսսված կամ կապած ջղը: Կարճ ասել, — ամենագորեղ մկանկային կազմուածն էլ պէտք է դադարէր գործելուց, եթէ ազդեցութիւն չլինէր ջղերի կողմից:

Դ.

Մարդս սպաւորութիւններ է ստանում և պատկերացնում իրան բոլոր զբոս բաները հինգ զգայարաններով, որոնք են շոշափողութեան, ճաշակի, խողութեան, տեսողութեան եւ հոտառութեան զգայարանները:

Մենք կարող ենք շոշափել մեր մարմնի բոլոր մասերով, մանաւանդ թէ մասներին ծայրերով, որովհետև նոքա պատած են շատ բարակ ու փափուկ մորթով և նոցա մէջ վերջաւորվում են բազմաթիւ զգայուն ջղեր: — Շոշափողութեամբ մենք որոշում ենք առարկաների կախուղ կամ կոշտ, պաղ կամ սոթ թ խորտուբորտ կամ հարթ լինելը: Սովորութիւնից կամ պարապմունքից մարդու մարմնի որ և իցէ մասը կարող է անզգայանայ: Կարբիները կարողանում են երկար ժամանակ պահել ձեռքի մէջ տաք երկաթ, ամբողջ օրը զարկում են ծանր կռաններով. զիւղացիք գործում են միշտ կացնով, բահով, արօրով, բայց մեծ ցաւ չեն զգում որովհետև նոցա գործածութիւնից ձեռքի ավր ծածկվում է մի հաստ կաշուով: Աւելի մեծ զգացողութիւն ունի մարդս աչքի մէջ, այն պատճառով

էլ մի ամենափոքր շեղ անգամ աչքն ընկնէս սաստիկ ցաւ է պատճառում:

Ճաշակի գործարանն է լեզուն: Աթէ շօշափնէք լեզուի երեսը մատով՝ կանսնէք որ նա ծածկուած է բազմաթիւ փոքրիկ պտուկներով, որոնք շատ զրկուական են. այս պտուկներովն է ահա ճաշակ զգում մարդս, որի համար էլ նորանց անուանում են ճաշակի ջիղեր: Հիւանդ ժամանակը ամեն բան դառն է թփում մեզ, զգուանք ենք զգում ամենալաւ կերակուրներից, սորա պատճառն այն է որ մեր բերանի մէջ կերակրի հետ խառնվում է ապականուած ու վատ հիւթ, որի համը իհարկէ դառն է լինում: Ճաշակը օգնում է մեզ որոշել լաւ ու թարմ կերակուրը փչացած անպիտան կերակրից, զգուշացնում է մեզ ֆլասակար ուտելիքների գործածութիւնից:

Ճաշակի հաւատարիմ ընկերն է Հոտառութեան զգայարանը: Շատ իմաստուն կարգադրութիւն է, որ քիթը—հոտառութեան գործարանը գտնվում է բերանի վերայ. այդպիսով մարդս կարող է միայն հոտառութեամբ էլ հեռու կենալ ֆլասակար բաներից մինչև նոցա բերան հասնելը. պատճառըստ մեծի մասին այն բանն է, որ ֆլասակար է մարդու կեանքին նորա ստամոքսի մէջ՝ վատ հոտ էլ ունի: Բոլոր զգացութիւններից հոտառութիւնն է ամենասաստիկ սպաւորութիւններ անում. օրինակի համար, մի քանի տեսակ հոտաւէտ նիւթերից յառաջանում է սրտի նուազումն. մի քանիսները կարող են զուարթացնել թուլացած սիրտը: Ով որ քնած ժամանակը ներս շնչի մի քանի տեսակ ծաղիկների չափազանց սաստիկ հոտը, նորան կարող է կաթուած պատահել և մինչև անգամ մահ: Հոտոտելով զգում ենք, որ սենեկի մէջ վատ շոգիներ կան, երբ այդ տեղ կիսովառ ածուխներ են լինում, կամ երբ վառարանների ծխահանք փակած են լինում փայտը վառվել պրծնելուց առաջ: Ով որ քուն մանի մի այդպիսի շոգելից

աննեկում, նորան այնպիսի թմրութիւն կպատէ, որ կտանէ դէպի մահ: Հոտը յառաջանում է այն ժամանակ, երբ հոտաւէտ առարկաների ամենամանր մասնիկները բաժանվում և օդի հետ միասին մեր քթին են հասնում:

Ամենքիս յայտնի է, որ Լսողութեան զգայարանը ականջներն են: Դրսից երևացող ականջը, այսինքն այն լայն ու ոլորածոյ ածառը, մեր ականջի պտիկ մասն է: Մի երկար զլանաձև խողովակ դրսի ականջից տանում է դէպի ներսինը, դա գնալով գնալով աւելի նեղանում է: Այդ խողովակը անուանվում է Լսողական անցք: Դորա մէջն դնում է մի դեղին կաշուն հիւթ, որին ասում են ականջի կեղտ. դա շատ դառն է և դորանով կթունաւորուի այն պտիկ սողունը, որ կուղենայ ներս մասնել ականջի մէջ: Այդ կեղտը պաշտպանում է ականջն օդի երսից էլ, որը սաստիկ գրգռելով լսողական անցքը՝ կարող էր ականջացաւ պատճառել:

Տեսութեան զգայարանը աչքերն են: Դոքա գտնվում են երեսի վերին մասում, պաշտպանուած ամուր ոսկրակապ փոսերի մէջ, որոնք անուանվում են աչքի փոսեր կամ ակնակապիճներ: Իմաստնապէս է տնօրինել Արարիչը, քնքոյշ աչքերն այդպիսի ամուր փոսերի մէջ դնելով, ուր որ նոքա բաւականին ապահով կարող են լինել հարուածներից: Աչքերը պահպանվում են կուպերով ևս: Իւրաքանչիւր աչքը փակվում է վերին և ստորին կուպերով: Սոցա եզերքում մօտ-մօտ բուսած են փոքրիկ մազեր—ՊերՊերուկները: Սոցա օգուտն այն է, որ թոյլ չեն տալիս լոյսի շառաւիղների բազմութեանը միասին աչքերի հասնելու, այլ պաշտպանում են նորանց թողնել: Աչքերից վերև կիսակամարաձև ձգվում են ունքերը: Դոքա շնորհք են տալիս մարդու գէմբին, այլ և յետ են պահում ճակատի կծու քրտինքը, որ նա չթափուի աչքերի մէջ և ֆլասէ նորանց:—Աչքն ինքը, կամ ինչպէս ասում ենք—աչքի խնձորը, գնտաձև է: Երեք հատ

իրար երեսից դասաւորած պատեաններ ունի աչքը, որո՞ցից ամեն միւր առանձին նշանակութիւն ունի: Դրոցից մենք նկատում ենք աչքի մէջ երեք զխաւոր մասեր՝ սպիտակուց, ծիածան և բիր: Չանազան աշխարհների մարդկանց աչքի ծիածանը ունենում է այլ և այլ զոյն. զխաւորապէս սև, բաց-կապոյտ և արմաւագոյն:

ՄԱՐԳՈՒՆ ՍՆՆԴԱՌՈՒԹԻՒՆԸ

Քանի՞ ձերք հազուատ է փոխում մարդս իւր կեանքի մէջ, այն ինչ եօթանասուն-ութսուն տարեկան մի ծերունի կրում է իւր վերայ մի և նոյն մարմինը, և սա չի մաշվում: Քանի՞-քանի հազար վերստ ճանապարհ է անցած լինում մարդն մինչ իւր կեանքի վերջը. քանի՞ զոյգ կօշիկներ պատուած, այն ինչ նորա ոտքի կաշին բոլորովին չի մաշվում, թէև դա շատ ու շատ բարակ է լինում կօշիկ կաշուց: Չեռնոյները մի քիչ հագնում ես թէ չէ՞ պատուովում են, իսկ մեր ձեռքի բարակ կաշին հագած ունինք մինչև մեր մահը, բայց դա չի մաշվում: Եթէ մարդս շինուած լինէր ոչ փայտից, այլ երկաթից անդամ, այն ժամանակն էլ այդքան երկար միջոցում անդադար շարժուելուց նա պէտք է քրքրուէր, մաշուէր, և նորա բոլոր յօդուածները խախտուէին և ջրատուէին. բայց ոչ. մարդուս փափուկ մարմինը ապրում ու ապրում է, ծերանում է, կնճռոտովում է, սակայն մնում է անխախտ (չի աւերվում):

Կենդանի և անկենդան առարկաների մէջ եղած այսպիսի տարբերութիւնը իմանալու համար, հարկաւոր է առաջ-առաջ իմանալ, թէ ինչու կեանք չունեցող առարկաները մաշվում են գործադրութենից, փոքրանում է նոցա ծաւայն ու կշիւր և վերջապէս նոքա մասնատվում են: Քսեցէք խարտոցը փայտին կամ երկաթին—և դուք կնկատէք, որ նոցանից քերվում — թափվում են փոքրիկ մասնիկներ: Մասնիկը պոկ է դալիս մաս-

նիկի յետեից, փոքր աւելի ու աւելի մեծանում է, և այսպէս եթէ մենք շարունակենք խարտոցով քսել՝ ամբողջ առարկան կարող ենք մանրել իբրև փոշի: Մի և նոյնն է պատահում և ամեն մի գործածուող առարկայի հետ, միայն թէ ոչ այնպէս արագութեամբ և ոչ այնքան նկատելի կերպով: Անդադար տրորուելուցն ամեն մի բան մաշվում է: Կնչքան որ կախուղ լինի բանը և տրորումը սաստիկ, այնքան շուտով աւերվում (կործանվում) է նա: Մինչև անգամ արծաթի զդալը, երբ նորանով շատ ուտում են բարականում է, եղբրքը քսվում են և վերջապէս էլ պէտք չի գալիս գործադրելու համար: Բայց ի՞նչ կլինէր, եթէ որ տրորմունքից մաշուած ամեն մի մասնիկին փոխարինէր նորը: Այնժամանակն էլ կմաշվէր իբր:

Մեր մարմնից նորա անդադար շարժողութիւնների միջոցին, բաժանվում են (անջատվում են) հազիւ նկատելի կամ բոլորովին աննկատելի մասնիկներ և առաւել շատ, քան թէ փայտից ու երկաթից, որովհետև մարմինը կախուղ է փայտիցն էլ, երկաթիցն էլ: Բայց բանն այն է, որ մեր մարմնի մէջ անպիտանացած ու անջատուած մասնիկների տեղը բռնում են նորերը և այսպիսով նա միշտ ու միշտ վերանորոգվում է: Այս բանն է, որ չի կատարվում կեանքից զուրկ մարմինների մէջ: Երբ չեն սնանում, ուստի և մաշուելուց յետոյ չեն նորոգվում, բայց մեր մարմինը անդադար նորոգվում է այն կերակրովն ու այն խմելքովն, որ ներս է բնդունում մարդս բերանով:

Կերակուրը բերանի մէջ ծամուկ — պրծնելուց յետոյ, խառնուելով լորձուքի հետ կուլ է տրվում և կերակրանցքի միջով բնկնում է ստամոքսը: Այստեղ առանձին հիւթերի օգնութեամբ, (որ թորում են ստամոքսի կողքերից, ենթաստամոքսեայ գեղձից և լեարդից), ուտելքը փոխարկվում է կերակրախիւսի: Այս խիւսից սննդարարութեանը պիտանացու հեղուկ մասերն առաջ-առաջ դառնում են կաթն և յետոյ ներս ծծուե-

լով առանձին բարակիկ խողովակների մէջ դառնում են արիւն,
որ հոսում է մեր երակների միջով. իսկ ամուր և անպիտան
մասերը դուրս են թափվում մարմնից:

Արիւնն այն կարմիր հեղանիւթն է, որ ներկում է մեր
շթուղները, լեզուն, թշերն և մեր բոլոր մարմնին տալիս է կար-
մրաւուն գոյն: Ով որ մատը կտրած լինի, նա լաւ կիմանայ,
թէ ի՞նչ ասել է արիւն: Նա հոսում է մեր ամբողջ մարմնի
մէջ անթիւ կակուղ խողովակների միջով, որոնք անուանվում
են երակներ: Եթէ ձեռքներիս նայենք, մենք կարող ենք նկատել
մորթի տակ թէ ի՞նչպիսի ճղներով են տարածուած մեր մարմնի
մէջ երակները, բայց մենք կանսնենք միմիայն հաստ ճղները,
իսկ փոքրիկներին մորթի երեսից անկարելի է նկատել: Բայց
հաւաստիանալու համար, թէ արդարեւ անթիւ են այն երակ-
ները, որոնց միջով հոսում է մեր արիւնը՝ մի հեշտ հնար
կայ, — ծակիր կամ կտրիր որ տեղի մորթը կամիս և իսկոյն
արիւն դուրս կգայ: Մտի կարմիր գոյնը յառաջանում է նորանից,
որ նորա մէջ անթիւ արիւնալից երակներ կան: Ահա այս իսկ
արիւնն է, որ սնուցանում է, այսինքն վերանորոգում է բոլոր
մարմնը, ոսկրներն էլ, մկանուներն էլ, մորթն էլ. նորանից
են բուսնում և՛ մազերը, և՛ եղունգներն, որոնք միշտ ու միշտ
երկայնանում են: Բայց ի՞նչպէս է որ մի և նոյն արիւնից այդ-
պիսի տարբեր իրեր են գոյանում, — այս բանը ձեզ անհնար
է բացատրել: Աստուած այնքան խորիմաստ կեպով է կարգա-
դրել մարդուն, որ մինչև անգամ շատ ուսում առած ժամա-
նակներ էլ չի կարելի հասկանալ մարդուս մէջը կատարուող
բոլոր բաները: Բայց պարզապէս է, որ արիւնը վերանորոգելով
մարմնի այս կամ այն մասը, և անպիտանացածը փոխարինե-
լով նոր մասնիկներով՝ լաւ գործաւորի պէս առնում դուրս է
զցում անպիտանը, կամ ստամոքսից, կամ արտաշնչութեամբ,

կամ քրտինքի միջոցով, կամ կերպարանագործելով նորոգում
է նորան:

Փոքրիկ արիւնատար երակները այդպէս փոքրիկ չեն մնում
ամեն տեղ, այլ մինը միւսի հետ միաւորուելով աւելի և ա-
ւելի հասանում են և մեծ խողովակների պէս հասնում են
սրտին և արիւնը թափում այնտեղ:

Սիրտը հենց նորա համար է զարկում (բաբախում), որ
ստիպէ արեանը շարժիլ: Նա մի մալի պարկ է (մկնակ), մէջը
դատարկ, և բազկացած է միջնապատով բաժանված երկու
կիսերից, այսինքն աջ ու ձախ խոռոչներից: Սիրտը սեղմուելիս
(չուճ գալիս) արիւնը դուրս է մղվում նորանից և թափում
երակների մէջ, իսկ պարզվելիս (ընդլայնուելիս) ներս է հեղվում
կրկին սրտի մէջ: Այն երակները, որոնց միջով արիւնը հոսում
է դէպի սիրտը, ասվում են լոկ երակներ (վեաններ). իսկ այն ե-
րակները, որոնք արիւնը սրտից դուրս առած տարածում են
ամբողջ մայմնի մէջ, անուանվում են զարկերաններ (արտերիաներ):

Երակների միջև արիւնը լինում է մոյգ-կարմիր և անպի-
տան սննդարարութեան համար: Երակներից նա երկու մեծ
խողովակներով թափվում է սրտի աջակողմեան խոռոչը. իսկ
այստեղից սիրտը զուճ գալով դուրս է մղում դէպի թոքերը:
Թոքերը բռնած ունին ամբողջ կրծափոսը և մարդս օդ է ներ-
շնչում սոցա մէջ շնչափուլի միջնորդութեամբ: Շնչափուլը թո-
քերին հասնելիս բաժանվում է երկու ճղների. իսկ սոքա նոյն-
պէս բաժանվում են անթիւ մանր ճղնիկների, որոնք իրանց
ծայրերումն ունին ամենապստիկ փամփուշաներ (վուջիկներ): Ահա
այս փամփուշաների մէջն են գալիս սրտից — երակային արիւնը, իսկ
շնչափուլից, — օդը: Արիւնը օդին զխաչելիս բնալուծաբար (էրի-
միաբար) միաւորվում է նորա թթուածնի հետ. մոյգ-կարմիր
գոյնը դառնում է պայծառ — կարմիր (ալ), և առաջ որ ան-
պիտան էր, այժմ պիտանացու է դառնում: Ահա ինչու համար

են մարտիք շնչում անդադար. հենց որ մարդս դադարեց շնչելուց՝ արիւնն էլ չի միաւորուիլ քիմիաբար օդի թթուածնի հետ, մարմինը չի կարող անունդ առնուլ և մարդս կմեռնի: Արեան անպէտք մասնիկները մենք արտաշնչում ենք թոքերի միջոցով, իսկ աննդարարութեան համար պէտքական արիւնը նորից դառնում է սիրտը, միայն թէ ոչ աջակողմի, այլ ձախակողմի խոռոչը: Երբոր սիրտս ընդունում է զարկեօսկային արիւնը՝ ընդլայնվում է և ապա դուրս է քշում նորան առաջ առաջ մէկ մեծ զարկերակի միջով, իսկ յետոյ անթիւ առաւել և առաւել բարակներէ միջով, որոնք ծառի ճյուղերի պէս զատվում — հեռանում են իրարից և տարածվում մեր բոլոր մարմնի մէջ: Այդ ժամանակ արիւնը սկսում է արդէն վերանորոգել մեր մարմնի մասնիկները:

Այսպիսի կերպով կատարվում է մեր մէջ արեան շրջանառութիւնն և արիւնը անդադար պարտելով կամ դէպի սիրտը, կամ սրտից դէպի թոքերը, կամ թոքերից կրկին թէպի սիրտը և կամ սրտից նորէն բոլոր մարմնի մէջ՝ անընդհատ անուցանում է, այսինքն վերանորոգում է մեր մարմինը: Ահա ինչու չի մաշվում մեր մարմինը:

Անդադար սնուցանելով մարմինը՝ արիւնն ինքն էլ է սպառվում. պէտք է լինում վերջապէս նորան էլ նորոգել, նիւթ տալ: Այս պարտականութիւնը կատարում է ստամոքսը: Նա, ինչպէս մեզ արդէն յայտնի է, բոլոր մեր կերած ու խմածից նիւթ է պատրաստում արիւնի համար, առանց այս բանի արիւնը շատ շուտով կսպառուէր, մարմնի համար սնուցիչ ու վերանորոգիչ բան չէր մնալ, նա ուժաւոր կլինէր, կակարանար, իսկ յետոյ վերջապէս կմեռնէր. — ահա թէ ինչու ուտելէն ու խմելէն այնքան կարեւոր են մեզ համար. ահա ինչու ուտելէր չեղած ժամանակ մարմինը նիւհարանում է, նորա ոչ

ժերը թուլանում են, և եթէ սնունդը արժած է խսպառ՝ նա մեռնում է:

Ստամոքսը, սիրտը և թոքերը գործում են մի և նոյն գործը: Դոքա երեքն էլ աշխատում են, որ կերակրից ու խմելքից արիւն պատրաստեն, պիտանի շինեն նորան աննդարարութեան համար օդի հետ հաղորդակցելով և ցրուեն ամբողջ մարմնի մէջ: Արիւնն ինչպէս մի բարի գործաւոր, նորոգում է ամենը, ինչ որ հարկաւոր է, և դուրս է տանում անպէտք եղածները:

Այն գործը, որի կատարելովը վերանորոգվում է միշտ մեր մարմինը ասվում է սննդառութիւն: Սա կատարվում է մարդուս մէջ երեք զանազան գործողութեամբ. — մարսողութեամբ, արեւաշրջութեամբ և շնչառութեամբ: Եթէ սոցանից որ և իցէ մէկը դադարի, իսկոյն կդադարեն և միւսերը միմեանց յետևից. ապա կկարճուի և նոյն իսկ կեանքը: Այս գործողութիւններից խրաքանչիւրը կատարվում է մի քանի գործարաններով, որոնցից շատերի անունը մենք ասացինք. ամեն մի գործարան իւր գործն է անում, իսկ ամենքը միասին կատարում են միայն մի գործ — պաշտպանում են մարդուս կեանքը: Մենք ծանօթացանք մի միայն ամենախոշոր գործերին որ կատարվում են մեր մէջ, բայց դեռ ևս չենք ծանօթ հազարաւոր մանր գործերի, որոնցից ամեն մինն անշուշտ կարեւոր է մեր կեանքի համար: Ու ասինք միայն, և շատ բան կսովորենք. բայց ամենայն բան չզիտեն ամենազիտուն մարդիքն էլ: Շատ իմաստուն և հրաշալի կերպով է շինել Աստուած մարդուն, այնքան հրաշալի, որ մինչև հիմայ ինչքան էլ շատ ուսանում են մարդիք, էլ չեն դեռ չեն կարողանում կատարելապէս հասկանալ — այդ շինութեամբ բոլոր գաղտնիքը:

ՀՈՂՈՒ ՎԱՐՈՂՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

Մինչև այժմ քննեցինք մարդու մարմինը և տեսանք նորա հրաշայի ճարտարապետական կազմուածը, բայց մարմինը առանց հողու մեռած է, նորան կենդանութիւն տուողը հողին է: Հողին չենք կարող շօշափել, մեր որ և իցէ արտաքին զգայարանով. նորան ոչ կարելի է տեսնել, ոչ հասնակ, ոչ լսել, ոչ ճաշակել և ոչ շօշափել, որովհետև հողին անմարմին է: Բայց թէև մենք չենք կարողանում բմբռնել նորան մեր ոչ մի արտաքին զգայարանով, սակայն նա է, որ մեր մէջ և մի տեսնում է, և լսում, և շօշափում, վերջապէս նա է մեր մարմնի շարժարանը:

Աստուած պարզեւել է անմարմին հողուն շատ կարողութիւններ:

Հողին կարող է զգածել այն, ինչ որ անդրադառնում է աչքերի մէջ, հնչում է ականջների մէջ զխլւում է մարմնին: Առանց հողու մարմինը կարող է ունենալ այդ զգածութիւններն համար կարևոր գործարանները, բայց ոչինչ չէ կարող զգալ: Այժմ բանը հողու գործն է: Արեւին հողին ունի զգածման կամ զգայութեան ընդունակութիւն կամ կարողութիւն:

Եթէ մենք տեսնենք մի որ և է առարկայ, նորան մէկէլ տեսնելու կրճատներենք, որ արդէն միանգամ տեսել ենք նորան: Մինչև անգամ եթէ չտեսնենք էլ միւս անգամ էլ կարող ենք միտք բերել նորան, եթէ մինք միաներս զյի, կամ թէ կուղ ոչ զք էլ չյիշէ նորան: Արեւին, հողին ոչ թէ միայն կարող է զգածել որ և իցէ առարկայ, այլ և մտաբերել իւր զգածութիւնը: Այս ընդունակութիւնն անունանվում է յիշողութիւն կամ մտաբերութիւն:

Եթէ մենք տեսած լինինք մէկ առարկայ, կարող ենք այնպէս ներկայացնել մեզ ծանօթ մարդկանց, որ ասես թէ նոքա մեր առաջը կանգնած լինին, թէ և նոքա հեռու էլ

նէին մեզանից: Հողու այսպիսի կարողութիւնն անվում է ներկայացման կամ ուշաբերական ընդունակութիւն:

Տեսնելով մի քանի առարկաներ մենք կարող ենք նոցանից մի նոր այնպիսի առարկայ տեսնել մեր միտքում, որ իրօք չիկ: Սրինակի համար մէկ տեղ տեսած լինելով մի տուն, միւս տեղ — մի գետ, ուրիշ տեղ — մի ծառ — մի ճանապարհ, — մի սար — մի ջրաղաց, կարելի է այս բոլոր առարկաներից զոյսցնել մի այնպիսի տեսարանայոց պատկեր (լանդշաֆտ), որ պիտի տեսած չլինինք, կամ որպիսին դուցէ չկայ անգամ ոչ մի տեղ: Այս կարողութիւնը, որով մեր մտաբերած և ներկայացրած զգածութիւններից յորինում ենք որպիսի և իցէ արատկերեօր թղթի վերայ, կամ միայն մեր զխոււմ — անունանվում է ներկայացման ընդունակութիւն, կամ միայն երևակայութիւն: Այս արեւին, մեր հողին ընդունակ է զգածել, մտաբերել իւր զգածութիւնները, ներկայացնել իրան և կազմել նոցանից միւր երևակայութեան մէջ նորանոր — պատկերներ:

Երբ որ մենք քնած ժամանակ երազներ ենք տեսնում, այն ժամանակ մեր հողու մէջ ամենից շատ գործում է երևակայութիւնը: Արթուն ժամանակը մեր տեսած ու լսած ից երևակայութիւններս այնպիսի պատկերներ է տեսնում, որպիսին ամենեւին չենք տեսած և որոնք անում են մեզ վերայ արեւն արևուր, երբեմն հաճոյական տպաւորութիւն: Երազները կամ ինչպէս ասում են, անուրջք (երազական ցնորքները) մեր երևակայութեան պատկերներ են: Ոչ միայն քնած, այլ և արթուն ժամանակներս շատ անգամ յափշտակուած ենք լինում երևակայութեամբ: Նայեցէք թէ ինչպէս է վազում փոքրիկ ազան, հեծած իւր մահակի վերայ, նա երևակայում է, թէ ձիու վերայ է նստած: Մանուկները շատ անգամ երևակայում են թէ մեծամեծ հերոսներ են, քաջ ազամարդիկ են, որովհետև նոքա շատ լսած են լինում այդպիսիների մասին:

Մի քանի առարկաներ տեսնելիս կամ թէ ներկայացնելով նորանց մեզ՝ համեմատում ենք նորանց մէկ մէկի հետ.— դանում ենք նոցա միջի նմանութիւններն ու զանազանութիւններն և անում մեր եզրակացութիւնը: Օրինակի համար, տեսնելով երկու խնձոր մենք կարող ենք եզրակացնել, թէ նոցանից որն էր մեծ կամ փոքր, կարմիր կամ դեղին, լու կամ վառ. մենք նայում ենք, օրինակ, երկու բոյսի վերայ, համեմատում ենք նորանց և եզրակացնում, որ թէ և այդ երկու բոյսերն էլ ծաղիկ են, բայց նոցանից մինը վարդ է, իսկ միւսը մանուշակ. մենք տեսնում ենք երկու անատուն և համեմատելով նորանց եզրակացնում ենք, որ նոցանից մէկը թռչունն է, իսկ միւսը ձի, որ ձին թւեր չունի, որ թռչունը երկու ոտ ունի և այլն:

Համեմատել որպիսի և իցէ առարկաներ իրար հետ, դանել նոցա նմանութիւններն ու տարբերութիւններն և անել իւր եզրակացութիւնը,— կնշանակէ դատել, իսկ հոգու այդ կարողութիւնը— դատողութիւն:

Մենք ոչ թէ միայն զգում ենք ցուրտ, տաք, ցաւ: ճաշակ, հոտ այլ և զգում ենք, որ այդ տպաւորութիւններից մի քանիսը հաճոյական, իսկ մի քանիսը անհաճելի են: Մենք մեր հոգու մէջ զգում ենք ցակութիւն հեռու կենալ անհաճոյ բաներից և ստանալ հաճոյականը, այդպէս էլ շատ ուրիշ տեսակ ներքին զգացումներ վեշտ ուրախութիւն, բարկութիւն, շնորհակալութիւն, յոյս, յուսահատութիւն, բարեացակամութիւն և այլն:— Հոգին ունի հինգ արտաքին և շատ ներքին զգացումներ:

Մենք արդէն զիտենք, որ մարմնի շարժողութիւններից հոգին է յառաջարում և որ մարմինն իւր բոլոր շարժական գործարաններովը մնում է անշարժ առանց հոգու մասնակցու-

թեանը: Հոգու այն ընդունակութիւնը, որով նա կառավարում է մարմնի շարժողութիւնները, ասում է կամք:

Այժմ յիշենք հոգու այն ընդունակութիւնները կամ կարողութիւնները, որ սովորեցինք մենք:

1, Հինգ արտաքին զգացումներ. 2, Յիշողութիւն. 3, Ներկայացման կամ ուշաբերական ընդունակութիւն. 4, Երևակայութիւն. 5, Դատողութիւն. 6 Մի քանի ներքին հոգեկան զգացումներ և 7, կամք:

ՄԱՐԳԱՐԷ

Սկսեալ այն օրից երբ Հայրն երկնքում
ինձ տուեց շնորհ մարգարէական,

Ընթեռնում եմ ես մարդերի աչքում
նոցա չար հոգին ամբարշտութեան:

Ես այնուհետեւ սկսայ քարոզել
Սուրբ ուսմունք սիրոյ և ճշմարտութեան,

Ընկերքս բոլոր ինձ քարկոծ առնել
Վեկացան, իբրև կատաղած գաղան:

Ցանեցի մոխիր ես զլիսի վերայ,
Քաղաքներից դուրս փախայ չքաւոր,

Անապատի մէջ ապրում եմ ահա
Աստծոյ սեղանից, իբրև թւաւոր:

Այն տեղ խորհրդով տեսութեան վերին
Հնազանդ է ինձ հողեղէն ստեղծուած.

Ունկնդիր են ինձ աստեղք երկնային,
Շողջողուն փայլով ուրախազետուած:

Բայց երբ դէպ քաղաք այն աղմկային
Լինում է ուղղել իմ շտապ քայլեր,

Այն տեղ ալեորք ժպտմամբ անձնասէր

Աստուծոյ նախապէս երեխաներին արդարեւ զայնմ ինչ
 Նայեցէք ահա, օրինակ դա՛նք, ինչպէ՛ս յարեցաք զմեզան
 իւր հպարտութեամբ անհաւան էրց մեզ, Նեւ Ս
 Մեզ հաւատացնել տխմարը կամէր, զգանալ ինչպէ՛ս
 թէ նորա շրթամբ Աստուած ի սօսումս էր զայն
 Նայեցէք, տղայք, այր մարդոց վերայ մանրայայ
 թո՛ժո՛ւ ու նիհար դունամ տեսութեամբ. Եւ ինչ ինչպէ՛ս
 Տեսք ինչպէս մերկ և աղքատ է որա: Եւ զմեզ սղարք
 Դորանից փախչում են արհամարհութեամբ:

ԻՆՉՈ՞Վ Է ՆՄԱՆ ՄԱՐԴՍ ԱՆԱՍՈՒՆՆԵՐԻՆ

Մի քանի անասունների և մարդու մէջ մենք շատման
 նութիւններ ենք դատում: ինչպէ՛ս սմ Նմ ասումս ինչ

1, Մարդս ծնում է ուրիշ մարդկանցից, անասունը ծնում է
 ուրիշ անասուններից: 2, Մարդս երեխայութեան ժամանակ
 մանուկ է մօր կաթով, բայց կաթնատուն անասունները —
 նոյնպէս: 3, Մարդս աճում ու մեծանում է, անասունը նոյնպէս
 մեծանում է: 4, Մարդուն, ինչպէս ամեն մի անասնի էլ,
 կեանքի համար կարևոր են կերակուր, ընկելք և օդ: 5,
 Մարդս ունի հինգ արտաքին զգայարաններ. անասունների մեծ
 մասն էլ տեսնում են, լսում են, շօշախում են և զգում են
 համ ու հոտ: 6, Մարդս ունի յիշողութեան ընդունակութիւն.
 մեղուն էլ դանում է իւր փեթակի ձանապարհը և ձանաչում է
 նորան ուրիշ շատ փեթակների մէջ: 7, Մարդս կարող է
 երեւակայել, անասունները — նոյնպէս: Մենք գիտենք որ երազ
 ներն ու անուրջը: յառաջանում են երեւակայութենից, կասկած
 չկայ, որ անասուններն էլ երազներ են տեսնում, թէ և չեն
 կարողանում պատմել տեսածը. շունը երբեմն քնած տեղը
 ունում ու կնճկնում է. ուրեմն նորան երեւում է սր և իցէ

տեսիլք. էջերը շատ անգամ քնած ժամանակը դում ու
 քայի են տալիս. թէ որ այդ անասունները երեւակայութիւն
 չունենային, ի հարկէ չէին կարող երազներ տեսնել: 8, Մարդս
 ընդունակ է առարկաները համեմատել և ընտրել նոցանից աւել
 լի լուն ու օգտակարը. անասունները նոյնպէս ընդունակ են
 համեմատել առարկաներն և ընտրել նոցանից իրանց հաւանածը.
 շունը նապաստակի յեակեւ ընկած ժամանակ քանի մի ձանա
 պարհներից ամենախորճն է ընտրում. միջինները բունները
 շինելիս շատ յարկերի ու ծղնօտների միջից այն են ընտրւմ,
 որին իրանց ուժը յաղթում է: Ապա ուրեմն անասուններն էլ հաս
 կացողութիւն ունին, թէ և շատ քիչ, քան թէ մարդը: 9,
 Մարդս զգում է բաւականութիւն ու ահաճութիւն և աղատ
 կամքով կարող է շարժել իւր մարմինը. անասունները նոյնպէս
 զգում են բաւականութիւն կամ ահաճութիւն և մարդու պէս
 աշխատում են վայելել առաջներ և մերժել երկրորդը, այլ
 և աղատ կամքով շարժողութիւններ անել — անասունն էլ մարդու
 պէս կամք ունի: 10, Մարդս ունի բազմաթիւ հոգեկան զգա
 ցումներ, անասնի մէջ էլ մենք կարող ենք դանել նոցանից
 մի քանիսը — նա բարկանում է, վշտանում է, վախենում է, սի
 բում է, ատում է, ուրախանում է, գայրանում է, — միայն թէ
 այս բոլորը չի կարողանում արտայայտել խօսքով, այլ աղա
 ղակներով, մարմնի շարժումներով և զործողութիւններով:
 Բայց ունի մարդս մի այնպիսի բան, որ չունի ոչ մի ան
 ասուն և որը միայն մարդուն է սեպհական:

ԻՆՉՈ՞Վ Է ԳԵՐԱԶԱՆՅ ՄԱՐԴՍ ԱՆԱՍՈՒՆՆԵՐԻՑ

Ա.

Մենք արդէն ձանաչեցինք մարդու նմանութիւնների անա
 սունների հետ. այժմ հարկաւոր է ցոյց աւալ նորա տարբե
 րութիւնը անասուններից: —

Մարդս ունի երկու ոտք և երկու ձեռք, ոչ մի անասուն չունի երկու ոտք ու երկու ձեռք, — թռչունն երկու ոտք և երկու թև ունի, սարդը վեց ոտք և ոչ մի ձեռք, ձին չորս ոտք և ոչ մի ձեռք, կապիկը չորս ձեռք և ոչ մի ոտք. միմիայն մարդն է, որ ոտքերի վերայ ման գալիս՝ ազատ կերպով կարողանում է գործածել իւր ձեռքերն էլ: Այս է ահա այն ականաւոր տարբերութիւնը, որ կայ մարդու և անասունների մարմնի կազմութեան մէջ: Ուրիշ մի երեւելի աչքի ընկնող տարբերութիւն չկայ: Բայց ինչպիսի մեծ զանազանութիւն է երևում նոցա գործողութիւնների մէջ:

Երբ որ մեզ մօտ խօսում են մի օտար մեզ անհասկանալի լեզուով, մենք լսում ենք միայն խօսողի հնչւնները, բայց չենք հասկանում դոցա մտքը: Կարգաւ չեմացողը թէև մտիկ է տալիս գրքին, բայց չի հասկանում նորա միջև գրածը: Մենք զգում ենք որ ներսում բաբախում է սիրտներս, բայց մինչև որ մեզ չեն բացատրում, չենք հասկանում, թէ ինչպէս և ինչու է լինում այդ: Մենք լսում ենք հողմի ձայնը, տեսնում ենք որ նա կտրտում է ծառի ճղնիկները, սուլելով հնչում է խողովակների մէջ, շոշափում ենք նորան մեր մարմնով. բայց ինչից ենք իմանում որ այդ օդի շարժողութիւնն է, և ինչպէս ենք գտնում նորա շարժողութեան պատճառը: Բաւական չէ մենակ տեսնել, լսել, շոշափել, հարկաւոր է հասկանալ էլ մեր տեսած, լսածն ու շոշափածը, հարկաւոր է իմանալ նորա նպատակն ու պատճառը:

Անասունն էլ մեզ պէս տեսնում, լսում ու շոշափում է, յիշում, երեւակայում ու դատում է. բայց չի հասկանում, չի իմանում ոչ մէկ բանի նպատակն ու պատճառը, չի կարողանում ինքն իրան մի բան սովորել, թէև կան մի քանի անասուններ, որոնց մարդս կարող է զանազան գործողութիւններ սովորեցնել: Բոլոր տեսած ու լսածն հասկանալ, մեր շուրջն և մեր մէջ կատարուող գործերի պատճառն ու նպատակն իմա-

նալ, աւելի և աւելի բան սովորելու կարողութիւն ունենալ — միմիայն մարդուն է սեպհական, այդպիսի ընդունակութիւնն ահաւանկում է բանականութիւն, որից զուրկ են անասունները:

Մի վատ բան անելուց յետոյ, թէև անելիս հաճելի կղած լինէր մեզ, զգում ենք որ այն չենք արել, ինչ որ հարկաւորն էր. իսկ լաւ բան անելու ժամանակ, թէև անհաճոյ թուէր նա մեզ, զգում ենք որ այն արինք ինչ որ պէտք էր: Մենք ունինք մի այնպիսի ընդունակութիւն, որ շատ լաւ որոշում է բարին չարից: Ղա մեր խիղճն է: Անասունների մէջ խիղճ չի երևում:

Մենք շատ անգամ, ստիպում ենք մեզ, ոչ թէ այն բանն անել, որ դուրեկան ու ցանկալի է, այլ այն որ պէտք է անել: Անասուններն այսպիսի կարողութիւն չունին. նոքա միշտ այն են անում, ինչ որ իրանց ախորժեղ է: Այն ընդունակութիւնը, որով կարող են մարդիքն ստիպել իրանց միայն պէտքական անել, ասվում է կամք. Անասունը կամայականութիւն ունի բայց ազատ կամք չունի:

Անասունը ոչ մի ժամանակ չի զուարճանում ոչ գեղեցիկ ծաղկով. ոչ լաւ տեսարանով, ոչ սիրուն պատկերով. նա բաւականութիւն է զգում միայն այն բանից, որ օգուտ է տալի նորան, և որ հաճելի է նորա մարմնական զգածութեանը: Նա զգում է առարկաներից իրան հասցրած զուարճութիւնը կամ օգուտը: Կատուն պատառտում է խեղճ քնարիկն, առանց մի զուարճութիւն զգալու նորա սիրունիկ փետուրներից. մի և նոյնն է անում նա սոխակի հետ էլ ամենեկին ուշք չզարձնելով նորա հրաշալի երգին: Ելք սիրում է վարդ ուտել, բայց ամենեկին ընդունակ չէ վայել այդ սիրուն ծաղկի անոյշ հոտը: Մարդն է միայն, որ անընդհատ վայելչութիւն է զգում Աստուծոյ գեղեցիկ արարածներից և այլ մարդկանց գեղեցիկ շինուածներից: Նորա հոգին ցնծում է աստղերին մտիկ տալիս.

Թէպէտ և նոցանից չէ ստանում որ մի նիւթական օղուտ նա
 զուարճանում է մի ճարտարաշէն արձան տեսնելիս, թէ և մի
 կտոր պղպ մարմարինից նա ոչինչ օղուտ չի ստանում: Այս
 ընդունակութիւնը, որով վայելում է մարդն Աստուծոյ արա-
 բաժների գեղեցիութիւնը, անուանում է զեղասիրական զգացումն:
 Գեղասիրական զգացումն չունին անասունները, նա միմիայն
 մարդուն է սուած: Այս դր գրմ ի նոցր բն ամ գրմ ի լոն
 Միմիայն մարդն է, որ հասկացողութիւն ունի Աստուծոյ
 մասին թէ և չի տեսնում նորան, միմիայն մարդն է ընդունակ
 հաւատալ աշխարհի անտեսանելի Սրարչին, սիրել նորան, աղօ-
 թել նորան, յուսալ նորա զթութիւնը և աշխատել կատա-
 րելու նորա կամքը: Այս ընդունակութիւնը շատ մեծ ու զգալի
 գերազանցութիւն է տալիս մարդուն անասուններից: Այն մար-
 դը, որ մուսնում է Աստուծոյն, որ քան էլ խելօք լինէր նա,
 աւելի է նման անասնի, քան թէ որ և իցէ մի վայրենի մարդ,
 որ չէ կարողանում հազուսա ու խրճիթ շինել իւր համար,
 բայց կանչում է աշխարհիս անտեսանելի Արարչի անունը: Այս
 մարդն ի նոցանոցս է անունս զի չի յոստանում
 ի նոցանոցս մարդն չի ի նոցանոցս չի չի ի նոցանոցս
 Այս բոլոր ընդունակութիւնները բանականութիւնը
 խիղճը, կամքը, գեղասիրական զգացումը, Աստուծոյն հաւատալը
 նորան սիրելը և նորա վերայ յոյս կապելը պահանջում են
 մի աներևոյթ էութեան: Այդ էութիւնը ոգին է, կամ ուրիշ
 կերպ ասենք, անմահ և բանախոս հոգին: Աստուած մարդուն ստեղ-
 ծել է հոգեց, բայց ներշնչել է նորա մեջ այդ անմահ և բա-
 նական հոգին կամ ոգին: Սեր մարմինը կրտսի (կնխի) և
 կգանձայ այնպիսի նիւթեր, որսխիսներէից կազմուած էր նա,
 բայց մեր ոգին անմահ է և պիտի դառնայ նորա մտ, ով որ
 սուել է նորան մեզ: Այս մարդն ի նոցանոցս է անունս
 Այդ Աստուածային անմահ հոգին կարողութիւն է տալիս

մարդուն շատ բաներ անելու, որ ոչ մի անասուն չէ կարող
 անել: Աստուած մարդուն յոյս տալով և մի կողմից
 Սեր մեջ բնականող ոգուն ներք արտակական, որ խօսքի ծիրը
 ունինք: Անասունն էլ մարդու նման արտայայտում է ձայնի
 զանազան հնչիւններով իւր ցանկութիւնները, իւր արտաքին
 ու ներքին զգածութիւնները: Շատ հաշիւուց կարելի է ճանաչել,
 ուրախանում է նա թէ զայրանում: նորա կնճիկաշուք կարելի է
 ճանաչել, ցան է զգում նա թէ զուարճութիւն, նա մրմնում
 է, ունում է և սորանով է արտայայտում զանազան զգածու-
 թիւններ: Բայց միմիայն մարդն է կարողացել բաներ հարել
 իւր մաքրը, իւր գատողութիւններն աւարկաններին մասին
 արտայայտել համար և այդ բաները կապակցել իրել մի
 կանոնաւոր ու իմաստալի խօսք (ճիւղ): Կապիլը թէպէտ ունի
 էլ այնպիսի լեզու ինչպիսին մարդը, բայց նա չի կարողանում
 խօսել, պատճառ նա բանականութիւն չունի: Թու թակին մարդս
 սովորելովում է մի քանի բառեր անգամ արտահանելու ուրեմն
 թութակի հաստ լեզուն պէտք է կարենար արտահանել բառեր,
 բայց ոչ թէ միայն լեզու, ոչ թէ միայն ձայնի զործարան է
 հարկաւոր իստիլու համար, այլ և բանականութիւն, որից զուրկ
 է թութակը: Այս մարդն ի նոցանոցս է անունս
 Անասունն ինչ ընդունակութիւններով որ ծնում է, նոյն
 ընդունակութիւններովն էլ մեռնում է: Բայց մարդս կարող է
 անդադար զօրացնել իւր ընդունակութիւնները, որովհետեւ
 նա խոհանարութիւն ու կամք ունի: Մարդս ի բնէ ունենա-
 լով աւելի նուազօտեսն աշքեր քան թէ շատ անասուններ,
 յայտնագործել է հեռադիտակը, որով նշմարում է նա լուսնի վե-
 րայի պարերն ու ձորերը: ուսանում է մեզանից միլիոնաւոր
 վերստերով հեռու աստղերի ընթացքը: Չնայել է նա մանրա-
 ցոյցը (միկրոսկոպ), որով տեսնում են այն ամենամանր անա-
 սունները, որոնց ոչ մի աչք կարող չէր տեսնել: Մարդս կա-

րող է իւր յիշողութիւնը զօրացնելով մտահան չանել առարկաների անթիւ քանակութիւն. նա կարող է անհամեմատ բարձր քան թէ անասունները զօրացնել իւր երեւակայութիւնն և իւր խելքը. նա կրթում ու ազնուացնում է իրան միշտ և անդադար:

Մենք տեսնում ենք թէ ինչպիսի ճարտարութեամբ թռչունը հիւսում է իւր բունը, մեղուն շինում է իւր հացերը (չաները), սարդը գործում է իւր ոստայնը, այնպէս որ մարդս հազիւ թէ կարող էր այդպիսի ճարտարութիւն գործ դնել: Եւ յիրաւի, շատ զարմանալի է, որ մեղուն ծնում է թէ չէ, հազիւ թողում է իւր բջիջը թէ չէ, իսկոյն գործի է կենում: Նորան ոչ որ բան չի սովորցնում, բայց ինքը հէնց որ ծնում է ճանաչում է իւր անելիքը: Այդպիսի բնդունակութիւնն, որ ոչ թէ սովորում է անասունը այլ ունենում է ծնուելիս, ասվում է բնադրեցութիւն (ինստինկտ): Սա անասնի հոգեկան բնդունակութիւններից մէկն է, որի մասին մինչև հիմայ բան չենք ասել: Աստուած իմանալով որ անասունները կարող չեն մարդու պէս իմացութիւններ սովորել և ստանալ, և որ կեանքի մէջ նորանց հարկաւոր էր սակայն որքան և իցէ իմացութիւններ ունենալ, տուել է ամեն մի անասնի նորա կարեւոր բնադրեցութիւնը:

Արարիչը մարդուն քիչ է տուել բնադրեցութիւն, քան թէ անասնին, բայց դորա փոխանակ նա պարզեատրել է մարդուն բանականութեամբ, այսինքն այնպիսի բնդունակութեամբ, որով նա ուսանում է և իմանում է իրան հարկաւոր անթիւ բաներ:

Մեղուն աշխարհի սկզբից մինչև հիմայ շինում է իւր մեղրահացերը մի և նոյն կերպով, սարգերը հիւսում են իրանց ոստայններն այնպէս, ինչպէս հազարաւոր տարիներ յառաջ: Բայց վերջրէք մի վայրենի մարդ, որ հազիւ միայն կարողանում է մի գեանափոր բնակարան շինել անձը պաշտպանելու համար, և

համեմատեցէք նորան կրթեալ լուսաւորեալ մարդու հետ, որ ծածկել է երկրի երեսը գեղեցիկ քաղաքներով, հրաշալի ճարտարապետական շէնքերով, երկաթեայ ճանապարհներով, ելեքտրական հեռագրաթելերով, պարտէզներով, բուրաստաններով, մշակած անդերով. համեմատեցէք այն կրթված մարդու հետ, որ յայտնագործել է հազար անասի յարմար հաղուստներ և իւր բնակարանը զարդարել է բազմաթիւ արհեստական առարկաներով, — և դուք կարող էք հասկանալ, թէ ինչքան մեծ տարբերութիւն կայ մարդու բնակութեան և անասնի բնադրեցութեան մէջ:

Պէտք է ճշմարտն ասել որ մարդս իւր բանականութեամբն է միայն, որ կարողանում է իշխել երկրին և թագաւորել բոլոր անասունների վերայ, որոնցից շատերը չափազանց ուժեղ են նորանից: Փղի համար այնքան էլ հեշտ է ջարդել մարդուն, ինչքան որ մեզ համար հեշտ է ջարդել մկանը, բայց մարդս իւր բանականութեամբը ստիպում է նորան հնազանդել: Վազրն ու առիւծը քանի՛ պատիկ զօրեղ են մարդուց, բայց մարդս հնարել է վառօդը, որ զլորում է, թէ վիղ, թէ վազը, թէ առիւծ:

Այդպէս առատաձեռնօրէն է պարզեատրել Արարիչը մարդուն, իւր սիրելի արարածին: Անմահ, խոհական և ազատ հոգի, բանականութիւն, խիղճ, կամք, գեղասիրական զգացումն, հաւատ և սէր առ Աստուած, — այս բոլորը ամենաթանգազին աստուածային պարզեցներ են:

ՀՐԱՇԱԼԻ ՏՆԱԿ

Մի հրաշալի տնակ եմ ճանաչում ես իւր բոլոր սարք ու կարգով: Նորա մէջ կայ աղօրիք, կայ և խոհանոց, որտեղ որ գիշեր ու ցերեկ տաք կերակուր է պատրաստվում: Այդ տան

մէջ անթիւ անցքեր ու աննապարհներ կան, որոնցով ժիր
 ծառաները տանում — բաժանում են տանք կերակուրը տան
 բոլոր անկիւններում: Այդ տան մէջ կայ մի անտեսոր անդա-
 դար գործում է զիշեր ու ցերեկ ոչ մի րոպէ նորա աչքին
 քուն է դալիս և թրիթրիալով քշում է ժիր ծառաներին դէ-
 սի տան բոլոր անկիւնները, ուր որ հարկաւոր է լինում կերա-
 կուր, ըմպելիք կամ ջերմութիւն: Այդ տան մէջ մի մեծ դաս-
 լիճ կայ, որտեղ ազատաբար ներս է թափանցում մաքուր օդ:
 Երկու հատ լուսաւոր պատուհաններ էլ կան իրանց դռներով,
 որոնք զիշերը փակվում ցերեկը բացվում են: Կենում է այդ տան
 մէջ նորա անտեսանելի տանուտէրը: Այդ տանուտէրը թէև
 է երևում, բայց նա է միայն տան բոլոր կարգադրութիւններ
 անողը, նորա համար է չարչարվում անտեսը, նորա համար են գոր-
 ծում փոքրիկ ծառաները, նա է պատուհաններից դուրսնայողը,
 նորանց բաց անող ու խփողը: Զէնց որ տանուտէրը դուրս դայ
 տանից, ամեն բան դադար կանու — անտեսն էլ չի թխթխ-
 կայնիլ, ծառաները կթողուն իրանց գործերը, և ամբողջ տան
 մէջ լռութիւն դատարկութիւն ու պաղութիւն կտիրէ, լուկ
 պատուհանները կփակվին իրանց դռներովը:

Բայց ուր կերթայ տանուտէրն ինքը. — Այնտեղ, որտե-
 ղից որ եկել է — Երկինք: Աշխարհիս վերայ նա հլու է միայն,
 իսկ առանց նորան տունը փուլ է գալիս:

ՄԻ ԲՈՒՌՆ ՀՈՂ

Մի բուռն հող ինձ կը ծածկէ միանգամ,
 Երբ վաստակած դէպի հանգիստ ես կերթամ,
 Այնուհետև ցաւից, վշտից ազատուած,
 Մահու քնով կը ննջեմ ես մեղմ հանգարդ,
 Մինչև կանչէ գերեզմանից Եհովան:

Մի բուռն հող ինձ կլինի պատուական
 Աւելի քան մի փառահեր ծանրութիւն —
 ձարտարադործ ձեռքից շինած քարանիւթ.
 Արդէն ցաւեր շատ օրերի ճնշեցին
 Կենաքս, հողիս, ծանրը ծանրը բեռներով:

Մի բուռն հող ինձ հերիք է բաւական.
 Գիտեմ, ահա լինելու եմ ես անշուշտ
 Որդների ու ճճիների կերակուր.
 Բայց խաղաղ է գերեզմանի խորքումը,
 Ցաւն ու վիշտը այն տեղ լուռ է և հանգիստ,
 Գունը քաղցր և անխուփ հանապաղ.

Մի բուռն հող դուցէ ձգէ իմ վերայ
 Բարեկամս տրտում գէմքով ու լացով,
 Եթէ միայն ունէի ես մի անձրն,
 Որ գալու էր գերեզմանիս անտէրիւն.
 Այնուհետև կթեթեանար իմ վերայ
 Աստուծու հողը գերեզմանիս միջումը:

* * 8 * *

Իմաստուն Սոկրատէսը շատ անգամ ասում էր. Ես մենակ մի բան
 դիտեմ, այն է, որ ոչինչ չգիտեմ, բայց շատ ուրիշներ այդ էլ չգիտեն:

Կովկասեան Գրավաճառանոցում ծախվում են

Հետևեալ գրքերը.

№		ա. կ.
1	Աշար. Հեովիճի երդումն	40
2	Աբրայ. Անիճեայն 4 հատոր	3 30
3	Տէտէեան. Ումարը գրասիրութեան.	60
4	Պատկանեան. Մահ պարէտի պատկերազարդ	80
5	— Անուշաւան	70
6	Էսծէն Սիւ. Գաղտնիք Փարիզի 8 հատոր	8 25
7	Ժէօրժ Սան. Լէօն Լէօնի	90
8	Մարվել. Ամուրի մը երաղները.	60
9	Կէօթէ վերթէր	75
10	Սօլիէր. Աղահն կատակերգութիւն.	35
11	Լուի Ժ-ի Իր կեանքը, հողեվարքը և մահը	85
12	Այտա Ողբերգութիւն	30
13	Վիկտօր Հիւլօ Թշուառներ 10 հատոր	12 —
14	— — Նօղր-տամ Փարիզի 3 հատոր	3 25
15	— — Անճէլլօ	35
16	Վօլգէր Միքրօ—մեղաս, ճերմակ ու սև	35
17	Վօլթր-Աբօթ. Իվանօէ 3 հատոր	2 50
18	Վրոյր. Հայկական նամականի	1 20
19	Ֆէօյէ. Աղբաս երիտասարդի մը վէպը	80
20	Շմիտ Ագնէս. կամ փոքրիկ վանահայր աղջիկը.	45
21	Ժէնըվիէվ.	40
22	Շմիտ. Գէորգ Ուալինդթն	50
23	Օնգարօ. ճերմակ վարդը	60
24	Անգեղա. Քաճիօլի կամ նախախնամութեան գաղտնիքը.	20
25	Երկասիրութիւն երկուց ընկերակցաց	45
26	Հազար ու մէկ գիշերներ 6 հատոր	6 50
27	Փայտեայ Խաչը—Բարոյական վէպ	25
28	Փիւլ-Վէրն. Աշխարհի շրջանը ութսուն օրուայ մէջ	1 20
29	Լարուէ. Բարիզն յԱմերիկայ.	1 —

Բացի վերոյիշեալ գրքերից վաճառվում են նոյն
 Գրավաճառանոցում և ուրիշ շատ ընթերցանելի
 գրքեր նոյնպէս և Հայոց լեզուով բոլոր դասական
 գրքերը:

Հասի

2013

3934

« Ազգային գրադարան

NL0061185

